

RÉGI NAGY ÁRKOKRÓL

Az avarok hringje

(ARCH. ÉRT. 87. 1960.)

Az egymásba fonódó történeti-régészeti kérdések közül alig van még egy, melynek hatalmasabb irodalma volna, mint az avar földvárak, „hringek” kérdésének.

Reménytelennek érzem a feladatot, hogy megkísérlem összefoglalni mindazt, amit az utóbbi két évszázadban az európai népek tudós kutatói a kérdéstről írtak. Hiszen az avar hringekről hosszabban vagy rövidebben mindenki írt, aki Közép-Európa koraközépkori történetével foglalkozott. De felesleges is volna ezt a hatalmas munkát elvégezni, mivel a kérdés kialakulásától kezdve a kutatók véleményében nem mutatkozik lényeges eltérés. Közhellyé vált történeti és régészeti irodalmunkban az a tétel, hogy az avaroknak kiterjedt, jól kiépített védelmi rendszerük volt s ennek egységei a kerek, gyűrű alakú földvárak, a hringek voltak.

A mondottakkal kapcsolatban mindjárt itt meg kell állapítanunk, hogy a közép-európai régészeti irodalom egyetlen olyan – az egykori avar birodalom területén fekvő – földvárat sem ismer, amelyet hozzáértő szakemberek tártak fel s amely a leletanyag alapján az avarságnak volna odaítélhető. Bizonyára ez is elegendő már, hogy felkeltse a figyelmünket: az avar hringekről alkotott elképzelés nem más egyszerű hiedelemnél, s aki erre bármilyen módon is építeni próbál, homokra épít.

Vizsgáljuk meg ezek után azokat a történeti forrásokat, melyekből az avar hringekről szóló tanítás fakadt. E források Nagy Károly frank uralkodó 791. és 796. évi avar háborúiról szóló híradások, továbbá a sangalleni szerzetes leírása az avarok sáncairól. Az alábbiakban részletesen foglalkozunk velük.

1. Nagy Károly 791. évi hadjáratairól a következő évkönyvekben olvashatunk: a) Einhardi Annales,¹ b) Annales Petaviani,² c) Annales Laurissenses,³ d) Annales Tiliiani,⁴ e) Annales Fuldenses.⁵

A hadjáratról Einhardus annalesei szólnak a legrészletesebben, a többi ugyanazokat az adatokat ismétli, de erősen lerövidített formában. Einhardus leírása oly eleven, hogy méltán feltételezzük: a hadjáratban részt vett ő maga is, mint Nagy Károly udvari történésze. A 791. év eseményeiről ezeket írja Einhardus:

„Transacta verni temperie, circa aestatis initium rex de Wormacie movens, Baioariam profectus est, ea meditatione, ut Hunis factorum suorum vicem redderet, et eis, quanto celerius posset, bellum inferret. Comparatis

igitur ad hoc ex omni regno suo quam validissimis copiis, et commeatibus congregatis, bipertito exercitu iter agere coepit. Cuius partem Theodorico comiti et Meginfrido camerario suo committens, eos per aquilonalem Danubio ripam iter agere iussit. Ipse cum alia parte quam secum retenuit, australem eiusdem fluminis ripam Pannoniam petiturus occupavit, Baioariis cum commeatibus exercitus, qui navibus devehebantur, per Danubium secunda aqua descendere iussis. Ac sic inchoato itinere, prima castra super Anesum posita sunt. Nam is fluvius inter Baioariorum atque Hunorum terminos medius currens, certus duorum regnorum limes habebatur. Ibi subplicatio per triduum facta, ut id bellum prosperos ac felices haberet eventus. Tum demum castra mota, et bellum genti Hunorum a Francis indictum est. Pulsis igitur Hunorum praesidiis, ac destructis munitionibus, quarum una super Cambum fluvium altera iuxta Comagenos civitatem in monte Cumberg vallo firmissimo erat extructa, ferro et igni cuncta vastantur. Cumque rex cum eo quem ducebat exercitu usque ad Arrabonis fluentia venisset, transmisso eodem fluvio, per ripam eius usque ad locum in quo is Danubio miscetur accessit, ibique per aliquot dies stativis habitis, per Sabariam reverti statuit. Alias vero copias, quibus Theodoricum Maginfridum praefecerat, per Bechaimos, via qua venerant, reverti praecipit.”

A hadjárat történetét így rekonstruálhatjuk Einhardus szövege alapján: A frank sereg három részre osztva Regensburgból indult el.⁶ Egy-egy seregrész a Duna két partján nyomult előre, a harmadik pedig – nyilván a hadtápot biztosítva – hajókon követte őket. A seregek az avar határvidéken a Kamp folyónál és a Bécsi erdőnél két sáncvárbá ütköztek s azokat megsemmisítve nyomultak tovább. Útjaik Pozsony, ill. Carnuntum vidékén váltak el. A Duna bal partján vonuló seregről nem tudjuk, meddig ért el. A jobbparti sereg, melyet maga Nagy Károly vezetett, nem a Duna melletti egykori római limes-úton tört előre, hanem egy vargabetűvel megkerülte a Fertő és Hanság mocsarait s úgy ért el a Rába partjára. Ezt a kitérőt is római kori utakon tehettem meg⁷ s csak így válnak érthetővé Einhardus nagyon is megszívlelendő szavai, melyek szerint a sereg átlépve a Rába vizeit (...Arrabonis fluenta ... transmisso...), a folyó jobb partján ért el annak torkolatáig. Az átkelés helye az egykori Mursellánál (Mórichida–Kisárpás)⁸ volt,

1 Monumenta Germaniae Historica Scriptores I. (Hannover 1826) 177.

2 Uo. 17.

3 Uo. 176.

4 Uo. 222.

5 Uo. 350.

6 Szőke B., Fejezetek Győr koraközépkori történetéből. Arrabona. A győri múzeum Évkönyve (1959) 83–100.

7 Lovas E., Pannonia római úthálózata Győr környékén. Pannoniálmű Szemle (1937) 275–304.

8 Biró E., Kisárpási későrómai temető. Arch. Ért. 86 (1959) 173–177.

ahol a Rába és Marcal folyón – „a Rába vizein” – kellett a seregnek átgázolni. Innen a mai Koroncón és Gyirmóton át vezető római kori úton ért el a Rába torkolatához, a mai Győr helyére. A hadjárat itt megtorpant, majd visszafordult. Nagy Károly a már vázolt úton vonult a mursellai gázlóhoz, ott délnyugatra fordult és Szombathely irányában hagyta el az avarok földjét. Az északi seregrész valószínűleg ugyancsak más úton, a későbbi „via bohémica”-n tért haza.

A 791. évi hadjárat leírásában a következő tények a fontosak számunkra: 1. A leírás csak az avar birodalom határán talált két sáncvárrol tesz említést, tovább ilyenekről nem esik szó. 2. A sáncvárat Einhardus nem nevezi hringeknek.

2. A 796. évi avar hadjáratról az alábbi évkönyvek és krónikák szólnak: a) Einhardi Annales,⁹ b) Annales Laurenhamenses,¹⁰ c) Annales Guelferbitani,¹¹ d) Annales Salisburgenses,¹² e) Annales Laurissenses,¹³ f) Einhardi Fuldensis Annales,¹⁴ g) Einhardi Vita Karoli Magni,¹⁵ h) *Conversio Bagvariorum et Carantanorum*.¹⁶

E hadjárat legrészletesebb leírását is Einhardus évkönyveiben találjuk meg. A többi forrás ez esetben is ugyanezeket mondja, többé-kevésbé leszűkített alakban.

Szó szerint itt is Einhardus szövegét idézzük: „Romae, Hadriano defuncte, Leo pontificatum suscepit, et mox per legatos suos elaves confessionis sancti Petri ac vexillum Romanae urbis cum aliis muneribus regi misit, rogavitque ut aliquem de suis optimatibus Romam mitteret, qui populum Romanum ad suam fidem atque subiectionem per sacramenta firmaret. Missus est ad hoc Angilbertus, abbas monasterii sancti Richarii, per quem etiam tunc ad sanctum Petrum magnam partem thesauri, quem Ericus dux Foroiuliensis, spoliata Hunorum regia que Hringus vocabatur, eodem anno regi de Pannonia detulerat, misit, reliquum vero inter optimates et aulicos caeterosque in palatio suo militantes liberali manu distribuit. Atque his explectis, ipse cum exercitu Francorum Saxoniam petiit, Pippinum vero filium suum cum Italicis ac Baioaricis copiis in Pannoniam ire iussit. Et ipse quidem, Saxonia ex magna parte vastata, ad hie mandum Aquasgrani revertitus; Pippinus autem, Hunis trans Tizam fluvium fugatis, eorumque regia, quae, ut dictum est, Hringus a Langobardis autem Campus vocatur, ex toto destructa, direptis pene omnibus Hunorum opibus, ad patrem Aquisgrani hiberna habentem venit, ac spolia regni quae secum detulit, eidem praesentavit.”

Einhardus idézett szövegéből megtudjuk, hogy a 796. évi hadjárat végzetes csapást mért az avar birodalomra. Előbb Erik furlandiai herceg tört be az országba s elérte az avar fejedelem hringjét, majd Pippin, Nagy Károly fia itáliai és bajor seregekkel Dél-Dunántúlon keresztülvonulva átlépte a Dunát – feltehetőleg a duna-

földvár–solti révnél – s miután az avar haderő a Tiszántúlra menekült, kifosztotta s elpusztította a kagán székhelyét, a hringet s óriási zsákmánnyal tért vissza hazájába.

A hadjárat leírásában egyetlen sáncvár említésével se találkozunk. A hring a Duna–Tisza közén, de inkább a Tisza jobb partján feküldhetett. Erről is csak annyit olvashatunk, hogy azt Pippin lerombolta, forrásunk azonban hallgat arról, hogy erődített hely volt-e vagy sem.

A hring fogalmát egy másik forrásunk¹⁷ pontosan meghatározza. Eszerint Pippin „cum exercitu suo pervenit ad locum, ubi reges Avarorum cum principibus suis sedere consueverant, quem et in nostra lingua Hringe nominant”. A hring tehát az avar fejedelmek székhelye volt. Einhardus – mint láttuk – három különböző nyelven is megadja a székhely nevét. Latin neve „regia”, longobárd neve „campus”, frank neve pedig „hring”. E nevek szótári jelentését kutatva a következőket találjuk:

„regia, ae. 1. királyi palota, vár, székhely. 2. királyi család, királyi udvar.”¹⁸

„campus, i. 1. síkság, térség, mező, 2. tér, 3. transl. választás, Campus (Martius) Mars mezeje, 4. transl. működési tér, közhely.”¹⁹ – Fontos itt megemlítenünk, hogy a bolgár Omurtag abobai „tábor”-ának is kámpos a neve.²⁰

„Ring, ahd. (h)ring, gemeingerm. Wort (eng. ring) verwandt mit russ. krug »Kreis«, krüglyj »rund«; in der älteren Sprache häufig auch für einem Kreis von Personen, namentlich in feierlicher Versammlung; ferner für den Zweikampf abgesteckten Platz. Ganz jung nach amerikanischem Vorbilde ist R. als Bezeichnung einer geschlossenen Interessengruppe. Ostmd. ist R. Marktplatz, was man als Umdeutung eines slawischen Wortes faßt.”²¹

Az adatok egybehangzó értelme, jelentése szerint a „ring” az avar kagánok udvara, székhelye volt. Így nevezték azt a frankok azzal a névvel, mely nyilvánvalóan náluk is azonos értelmű volt. Amennyiben a ring név valami kereknek a kifejezésére szolgál, az avarok hringje esetében semmi esetre sem kerek sáncvárat, gyűrűvárat jelentett. A név szellemi tartalma a királyi, fejedelmi tanácsok kör alakban történő elhelyezkedését, továbbá pl. a mondai Grál lovagok „Tafelrunde”-jét s a diplomáciai tárgyalások máig szokásos „kerek asztal konferenciáját” fejezi ki.

3. A sangalleni szerzetes az avar birodalom erődítményszeréről a következőket írja:²²

„Quae huiusmodi fuerunt, sicut praefatus Adalbertus mihi narrare consueverat: Terra, inquiens, Hunorum novem circulis cingebatur. Et cum ego, alios circulos nisi vimineos cogitare nescius, interrogarem: Quid illud miraculi fuit domine? respondit: Novem hegin muniebatur. Cumque et illos alterius generis esse nescirem, nisi quales segetibus solent praetendi, inquisitus etiam

9 MGH. SS. I., 183.

10 Uo. 37.

11 Uo. 45.

12 Uo. 89.

13 Uo. 182.

14 Uo. 351.

15 Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum II. (Hannover 1845) 13–14.

16 Pauler Gy.–Szilágyi S., A magyar honfoglalás kútfeje. (Bp. 1900) 306–307.

17 Annales Laureshamenses. MGH. SS. I., 37.

18 Györkösy A., Latin–magyar szótár. (Bp. 1956).

19 Uo.

20 Fehér G., A bolgár–török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásai. AH 7 (Bp. 1931) 31., 2. j.

21 Hermann P., Deutsches Wörterbuch. 5. kiadás R kötet (Halle [Saale] 1956).

22 Monachi Sangallensis de gestis Karoli imperatoris libri duo. MGH. SS. II., 748.

de hoc dixit: Tam latus fuit unus circulus, hoc est, tantum intra se comprehendit, quantum spacium est de castro Turico ad Constantiam, ita stipitibus quernis, faginis vel abiegnis exstructus, ut de margine ad marginem 20 pedes tenderetur in latum, et totidem subigeretur in altum, civitas autem universa aut durissimis lapidibus aut ereta tenacissima repletur, porro superficies vallorum eorundem integerrimis cespitibus tegeretur. Inter quorum confinia plantabantur arbusculae, quae ut cernere solemus, abscisae atque proiectae, comas caudicum foliorumque proferunt. Inter hos igitur aggeres ita vici et villae erant locatae, ut de aliis ad alias vox humana posset audiri. Contra eadem vero aedificia inter inexpugnabiles illos muros portae non satis latae erant constitutae, per quas latrocinandi gratia non solum exteriores, sed etiam interiores exire solebant. Item de secundo circulo, qui similiter ut primus erat exstructus, 10 miliaria Teutonica, quae sunt 40 Italica, ad tertium usque tendebantur; similiter usque ad nonum, quamvis ipsi circuli alius alio multo contractiones fuerint. De circulo quoque ad circulum sic erant possessiones et habitacula undique versum ordinata, ut clangor tubarum inter singula posset cuiusque rei significativus adverti.”

A közöltek értékeléséhez okvetlenül tudnunk kell, hogy a szerzetes adatait még gyermekkorában, egy Adalbertus nevű, akkor már igen öreg veterán katonától nyerte, aki fiatal korában részt vett az avar háborúban. Maga a szerzetes is idős korában írta le a gyermekkori emlékeit. Az a kép tehát, mely a Pannoniát megjárt fiatal katona agyában megragadt, addig amíg azt a naiv, csodálkozó szerzetes leírta, igen elmosódott és elferdült. A sok egymásra rakódott emlékből, tapasztalatból, meg nem értett fogalomból végül is egy fantasztikus kép bontakozott ki.

Az avar birodalmat kör alakban védő kilenc föld-sáncnak gyermekmesébe illő méreteiről többen írtak.²³

Véleményem szerint e sáncok leírásában a szerzetes összekeveri azt, amit a kor gerendaszerkezetű, külső falán gerendával vagy kővel borított sáncváraitól tudott s amit a veterán katona emlékeiből megőrzött. Ez emlékek valószínűleg azokról a Pannóniában látott hosszú, őskori s talán római kori földhányásokról, sáncokról szóltak, melyekkel az avar háborúban részt vett katona találkozott s melyek akkor már régen fűvel, bokrokkal s fákkal voltak benőve. Erre utal a mesés avar kör-sáncok neve is, „hegin”, ahogy azokat a veterán katona nevezte. A név azonos a német „hege, hecke” névvel, mely élő sövényt, élő palánkot (saepes viva) jelent.²⁴

Forrásainkat végigvizsgálva a következőket állapíthatjuk meg: Hring csak egy volt, az avar kagán székhelye. Semmiképpen sem nevezhetők így az avar földvárak. Ilyenek létéről egyébként – a birodalom határán említett két sáncvár kivételével – mind a történeti, mind pedig régészeti forrásaink mélységesen hallgatnak.

A közhellyé vált hiedelem a hringekről mint avar gyűrűvárakról, kör alakú sáncvárakról a romantikus történetírás korában alakult ki. Alapja a fentiekben idézett három forrás-fejezet kritikátlan összekeverése volt.

Például annak, hogy egyeseknél hová vezetett ez a teljes kritikátlanság, a győri helytörténeti irodalom néhány kiragadott sorát idézem:²⁵

„Az avarok elfoglalják a vidéket. Birodalmukat egészen az Enns folyóig kiterjesztik és felismerve Győr vidékének abbéli fontosságát, hogy az a nyugat felől országukba betörhető ellenség ellen jó védelmi állást nyújthat, megerősítik a várost, melyet ők Hagiana-nak, a németek Hring-nek vagy Ringnek (gyűrű) neveznek.” „Eginhard, Nagy Károly életrajzírójának feljegyzései szerint a Hring állott itt (ti. Győr város helyén), melyet a császár csak sok csata és borzasztó vérontás árán tud elfoglalni, mire az avarok maradványainak egyik része kelet felé, a másik része, mely utóbb kereszténnyé lett, a Csallóközbe vette útját.”

24 MGH. SS. II. 748. jegyzet.

25 Alemann E.–Straub H., A Győrött és annak vidékén lefolyt hadi események monographiája. (Győr 1902) 6–8.

23 Fehér G., i. m. 31–.

Adatok az avar hring kérdéséhez

(ARCH. ÉRT. 87. 1960. 63–64. O.)

Szőke Béla fentebbi cikkében a történeti források gondos értékelése alapján meggyőző érveléssel mutat rá arra, hogy az avar gyűről a köztudatban még ma is élő felfogás nem lehet helyes. A megbízható források csak egy *hringet* említnek, az avar kagán székhelyét, míg a határvidéken fekvő földvárak *munitio... vallo firmissimo extructa* megjelölés alatt szerepelnek. A kérdés már most csak az, hogy milyen jellegű településnek kell az avar fejedelem szálláshelyét elképzelnünk. Mivel Szőkének az Einhardusnál e szálláshely megnevezésére használt *regia*, *campus* és *hringus* szavakra vonatkozólag a tudományos irodalom nem állott kellő mértékben rendelkezésére, kérésére az alábbiakban kiegészítésképpen összeállítottam a fontosabb adatokat.

A tudományos irodalomban H. W. Haussig (Central Asiatic Journal 2 [1956] 41) felvetette azt a feltevést, hogy Einhardus szövegében a frank *hring(us)* szó mögött voltaképpen egy hasonló hangalakú avar szó, **rüng* rejtőzik, amelynek jelentése 'Versammlungsplatz' volna. Einhardus szövegét *...quem et in nostra lingua Hringe nominant* ugyanis úgy értelmezi, mintha ezt jelentené: „...amelyet a mi nyelvünkön is hringnek neveznek”, tehát mintha Einhardus összehasonlítaná az avar fejedelmi székhely avar és frank elnevezéseit egymással. A frank *hring*-hez hasonló jelentésű avar **rüng* szót pedig azon az alapon veszi fel, hogy a kínai évkönyvek szerint a hiung-nuk az évi nagygyűlést egy Lung cs'eng (Lung vár?) nevű helyen tartják. Ha eltekintünk is attól a nehézségtől, hogy az avarok és a hiung-nuk nyelvének azonossága több mint kérdéses, továbbá, hogy a két nyelvi adatot kb. 1000 év választja el egymástól, ez a merész feltevés még akkor sem tekinthető megalapozottnak. Nem térve most ki a Lung cs'eng helynévvel kapcsolatos problémákra, csak arra mutatunk rá, hogy ez tárgyilag semmiképpen sem hozható kapcsolatba az avar fejedelmi székhellyel, amennyiben a kínai forrás ettől világosan megkülönbözteti a hiung-nu fejedelem szálláshelyét, ahol az évi kisgyűlést tartják. Már pedig a frank évkönyvek szerint a *hringus* az avar fejedelmi székhely, nem pedig attól különböző gyülekezőhely. Nem helyes Einhardus idézett mondatának értelmezése sem, mert az *et* e mondatban magyarázó értelmű, a latin szöveget tehát így kell fordítanunk: „...amelyet ti. nyelvünkön *hringe*-nek neveznek”. Nincs tehát szó arról, hogy Einhardus a *hring* szót egy avar kifejezéssel azonosította volna. Mindent egybevéve a *hring* szónak ezt a Haussigtól javasolt értelmezést mint megalapozatlant el kell vetnünk.

Nézzük már most az avar fejedelmi székhelyet jelölő

három szó értelmezését. Legnagyobb forrásanyagunk kétségtelenül a latin *regia* szóra vonatkozólag van. E szó ókori használatában a 'királyi palota, királyi vár, királyi székváros' jelentés az uralkodó, a szó átvitt 'királyi udvartartás, királyi uralom stb.' értelmű használata sokkal ritkább. A *regia* szó e konkrét, valamilyen 'épület, építmény' jelentésben való használata még inkább megerősödik a középkor folyamán, s a szó speciális középkori jelentései ('basilica; palatium episcopi; porta aedificii primaria stb.' ld. Du Cange: Gloss. med. et infim. latinitatis VII. 93) is mind ebben a körben mozognak. A *regia* szó használata tehát az avar fejedelmi székhellyel kapcsolatban amellettszól, hogy ott valamilyen állandó jellegű építménynek, várnak vagy településnek kellett lennie.

Sokkal nehezebb meghatározni a langobard *camp(us)* és a frank *hring(us)* szavak pontos jelentését. Mivel a langobard és a frank nyelv kihalt, e szavak jelentésére csak más nyelvekből nyerhetünk bizonyos támpontokat. A langobard szó a latin *campus* átvétele, amely a középkor folyamán a görögbe és különböző germán nyelvekbe is átkerült. A latin szó különböző középkori folytatásai többirányú jelentésfejlődést mutatnak. A román nyelvekben általában megőrződött a 'mező, csatamező' jelentés (ld. W. Meyer-Lübke: Rom. etym. Wb. Heidelberg 1911. 120), s ilyen jelentésben átment a szó a középgörögbe is (Du Cange: Gloss. ad script. med. et inf. graecitatis. Lugduni 1688. I. 566), sőt mindmáig él pl. a dél-itáliai görög nyelvjárásokban (G. Rohlfs: Etym. Wb. d. unteritalienischen Gräzität. Halle/Saale 1930. 101). E mellett azonban a *campus* szónak 'csata, párviadal' jelentése is fejlődött. Ebben a jelentésben került át a szó a germán nyelvek legnagyobb részébe, vö. pl. ófel. *kamph*, középfeln. *kampf* 'duellum, Zweikampf' (O. Schade: Altdeutsch. Wb. Halle 1866. 310; A. Pinloche: Etym. Wb. d. Deutsch. Sprache.² Wien. 252 stb.), óang. *camp* 'battle fight, warfare' (M. Lehnert: Poetry and prose of the Anglo-Saxons. Dictionary. Berlin 1956. 42). Végül a *campus* szónak kimutathatjuk ebből a korból 'tábor, katonai tábor, táborerődítmény' jelentését is. Ez folytatódott a spanyol *campar* 'ein lager aufschlagen' valamint a spanyol, portugál *campear* 'belagern' szavakban (Meyer-Lübke: id. m. 120), ilyen jelentésben is átkerült a szó a közép-görögbe: *κόμπος* 'castra' quomodo Galli *campum* usurant' (Du Cange: Gloss. ad script. med. et inf. graec. I. 527) és az angolba: *camp* 'ideiglenes vagy állandó jellegű tábor, katonai tábor' (The Shorter Oxford English Dictionary. I. Oxford 1944. 254; W. W. Skcat.: A con-

cise etym. dictionary of the Eng. lang. Oxford 1948. 73; E. Partridge: A short etym. dict. of modern English.² London 1949. 73). A langobard *camp(us)* szó nyilvánvalóan a latin szónak ezt az utóbbi jelentésfejlődését képviseli.

Ami végül a frank *hring(us)*, *hringe* szót illeti, ennek jelentéskörére az ószász, ófelnémet, középfelnémet, angolszász stb. adatok alapján vonhatunk le bizonyos következtetéseket. Az ószász, ófelnémet *hring* szó jelentése 'Ring jeder Art, annulus, Panzerring, Kreis, abgestecker Platz, Kampfplatz, abgeschlossener Platz überhpt. Bezirk, Gebiet' (Schade: Altdeutsch. Wb. 276), a középfeln. *hring*, *ring* szóé pedig 'Ring, Stadtplatz' ill. 'Fingerring, Panzerring, Umkreis, Gerichtsversammlung, Kampfplatz, Hauptplatz' stb. (Fr. Jelinek, Mittelhochdeutsch. Wb. Heidelberg 1911. 381, 588). Mint láthatjuk, a germán *hring* szó jelentéskörében bizonyos

párhuzamosság mutatkozik a *campus* szó fejlődésével. Más-más alapjelentésből kiindulva mindkettőnél megfigyelhetjük 'az elhatárolt terület, csatater, küzdőtér, nagyobb embercsoport gyülekezési vagy tartózkodási helye' jelentés kifejlődését.

Ha már most a három szó alapján az avar fejedelmi szállás jellegére következtetést akarunk levonni, akkor módszertanilag úgy járunk el helyesen, ha a *regia*, *camp(us)* és *hring(us)* szavaknak azokat a jelentéseit vesszük figyelembe, amelyek közelállnak egymáshoz vagy éppen fedik egymást. Ezt figyelembe véve a *regia* szónál a 'királyi vár', a *camp(us)* szónál a 'táborerőd', a *hring(us)* szónál pedig a 'lézárt, körülhatárolt hely' jöhetne leginkább számításba. Így e szavak jelentéseinek vizsgálata alapján leginkább arra gondolhatnánk, hogy az avar fejedelmek szálláshelye valamilyen állandó jellegű, sáncokkal körülhatárolt és megerősített település lehetett.

Az avar gyűrűk rejtélye

I. „A FELFEDEZÉS”

A sors úgy hozta, hogy egy fél év alatt többször is eljutottam egy Kisgyőr melletti nyaralóba. (Kisgyőr a Bükk-alján fekvő kis falu, légvonalban Diósgyőről 10 km-re délre található.) Az utolsó látogatások alkalmával megpróbáltuk felkeresni a közeli hegyekben fekvő Leányvárat. (A térkép szerint „őskori” földvár és temetkezési hely.) Első kísérletünk a vár megközelítésére nyugat felől nem sikerült, és olyan megdöbbentő és kísérteties akadályok és események hiúsították meg az elérését, hogy arra kell gondoljak, hogy a vár, legalábbis abból az irányból, máig ható mágikus védelem alatt áll.

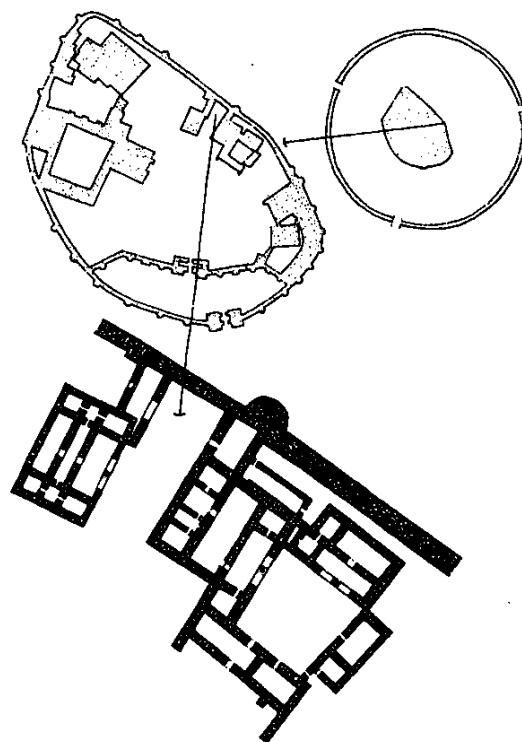
Végül is egy másik napon, másik úton sikerült eljutnunk a „négyzsögesített kör” alaprajzú várba. A hatalmas vizesárok maradványai még ma is láthatók. A vár belső magvát egy kör alakú föld-fallal körülvevő magaslat képzte. Egyre erősödik az a meggyőződés, hogy ez a földvár (is) az ún. kései avarok, azaz korai magyarok egyik gyűrű-erődítménye lehetett.

II. AZ EREDET

László Gyulának a kettős honfoglalásról és a kései avarok magyar származásáról megalkotott elmélete szerencsére bekerült a köztudatba, és viszonylag széles körben ismertté vált. Ám további merész kutatásokra van és lesz szükség ahhoz, hogy a múlt teljesebben feltárhasson. László Gyula abban hibázott, hogy nem lépett tovább, nem követte felfedezéseinek a régi iráni magyar tartományok felé vezető szálait, hanem megállt egy határon ott, ahol kelet felé haladva a ligetes sztyepén a honfoglaló magyarok hagyatékának nyoma vész.

Az ún. „kései avarok” a fehér magyarokkal, azaz a mi matriarchális („nőelvi”) szabir törzseinkkel azonosíthatók. Szabirjaink (v. szabarjaink) honfoglalás előtti hazája éppúgy egy észak-iráni tartomány volt: Várkony, a perzsa szövegekben „Varkan”, görög névalakjában Hürkania, mint a IX. században a hont visszafoglaló fekete magyaroké, akik Médiában, magyar nevén Mád-v. Mada-országban éltek, még Irán arab meghódítása után is.

Az „avar” népnév vizsgálata is a magyar nyelvhez vezet. Ugyanis ők magukat többek között „var” és „chunni” néven is nevezték¹, ebből származott az iráni „Varkan” (azaz Várkony) tartomány-név (vö. a magyar „Várkony”, régi oklevelekben: „Varkun” helységnevekkel) és a „varchonita” elnevezés. Az avar népnév kapcsolatos lehet a magyar „vár” szóval. Mivel az avarok különös gyűrűs váraikról voltak híresek, a név jelentése

1. kép. Sama'l. A város, a fellegrvár és az alsó palota. (Hajnóczy: Az építészet története)

a „vár” szavunkból érthető meg. A „hun” vagy „kun” népnevet sokat nem kell magyarázni: a magyarok ősi testvér-népe voltak. A két név egy töről fakadt: a Hám vagy Khám mitikus ős nevéből. „A hun népnév azonos a kun népnévvel, s köznyelvi megfelelői a következők: török kün 'nép', mongol kümin 'ember', szamojéd kum 'ember', zürjén komi 'zürijén'” – írta Németh Gyula.³ Az avarságot nehéz lenne különválasztani a fehér magyar matriarchális szabir törzstől: Varkan-Várkony iráni tartomány másik, későbbi neve Tabar-isztán lett, azaz 'Szabar'-ország. László Gyula említette, hogy a griffes-indások (azaz a kései avarok-„korai” magyarok) „tégla-vörös színű edényművészete Észak-Iránra utal”,⁴ tehát ugyanarra a területre, ahová a nagyszentmiklósi kincs (nőelvi szabir törzseink turul-mondájának ábrázolásával!) vezet vissza a növény- és művészettörténeti elemzések szerint.

A „kései avarok” híres gyűrűiről Szent Gallen króni-

1 Ókori keleti történeti chrestomathia. Bp. 1965., 316., 352. o.

2 Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp. 1980., 648. o.

3 Attila és hunjai. Bp. 1940., 225. o.

4 László Gyula: A kettős honfoglalás. Bp. 1978., 110. o.

kájában olvasható: „A hunok [avarok] földjét kilenc, kör alakú védőmű övezte... A lakott helyeket oly módon helyezték el, hogy az egyik gyűrűtől a másikig a kürt harsogása jelzésként szolgálhatott.”⁵ A „kései avarok”, vagyis „korai” magyarok eme 9 gyűrűje ismét csak Iránba vezet bennünket. Makkay János írja: „...ismerjük ... az óiráni rituális törvények gyűjteményének, a Videvdatnak az adatát, amely szerint valamikor az ősidőkben Yima, az első mitikus király Ahura Mazda tanácsára egy négyszögletes térséget épített, a vara-t, amely három térségből állott, alsóból, középsőből és felsőből, amelyek mindegyike magába zárta a másikat. A felső vagy külső rész *kilenc koncentrikusan elhelyezkedő falból* állott, a középső hat falból, az alsó háromból.”⁶

Az avar (szabir) gyűrű-várak és települések mintáit is Iránban találjuk meg: „a kör, illetve a körbe írt kereszt volt az iszlám előtti Közép-Ázsia és Perzsia városépítészetiének geometriai, egyszersmind elvi alapja”.⁷ Így a pártusok Hatrá-ja, Ktésziphon, a médek (mandák) fővárosa, a Hérodotosz szerint hét fallal övezett Egbatana, a Szászánida főváros, Firuzabad, Dárábgird, Herat, Iszfahán stb. kör alakúak. Leo Oppenheim szerint Mezopotámiában „egyetlen olyan várost ismerünk, amelyet kétségtelenül kör alakúra terveztek. Ez az észak-szíriai Szama’l, az i. e. 2. évezred végére datálható”.⁸ Szama’l (lásd 1. rajz) szabir város lehetett, akárcsak Hárán, mert az észak-szíriai Árpád város közelében terült el, Szubartu-tól sem távol, és már csak nevéből ítélve is, amely „szem” őszavunkra (vö. Szem v. Sém mint őszülő a Genezisben) vezethető vissza, ráadásul a szem is kör alakú, mint a Nap és az ég (vö. a Napisten ókori „Samas”, „Simegi”, „Semes” neveivel). Lehetséges, hogy Szama’l város volt az említett iráni és a későbbi magyarországi gyűrű-városok és várak ősmintája. (Az Emese- vagy turul-mondánk is az ókori Szíriából származhat, Emesa városából.)

A legnagyobb a valószínűsége annak, hogy a régi kerek templomaink jelentős része is „késő avar”, azaz fehér magyar eredetű, ahogy a két ősi fővárosunk, Székes-Fehérvár (Fejér m.) és Gyula-Fehérvár (Fehér megyében, az erdélyi Gyula székhelye volt) is fehér magyar (kései avar) alapítású. Gyulafehérváron és környékén több kerek templom is volt. A központi avar (magyar) gyűrű a Duna-Tisza közén lehetett, mégpedig Nagykőrös tájékán. Ezt nemcsak a Nagykőrös név erősíti meg (benne van a „kör”!), hanem az is, hogy Nagykőrösön és közvetlen környékén összesen négy ismert körtemplom állt valaha⁹, ami azt jelentheti, hogy ott lehetett avar elődeink vallási központja. Ráadásul Nagykőröst szinte körbeveszik a „Kerekegyháza” helynevek, és érdekes módon e tíz helynévből nyolc valamelyik folyónk közelében található (Duna, Tisza, Maros, Körösök, Berettyó), ami egy ősi folyó-tiszteletre is utalhat (pl. a Körösök neve egybeesik Nagy- és Kis-Kőrös nevével, és mindezek Kúrosz perzsa király nevével is rokonságot mutatnak. Kúrosz attól a Mandanétól

2. kép. Hajdúböszörmény térképe 1782-ből
(László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete)

[=méd nő] született, akinek a mítosz szerint az ágyékából kiömlő víz az egész várost elönti, és Ázsiát elárasztja”, hasonlóan, mint a szabir-magyar turulmonda Emeséjének álmában.)

László Gyula írta: „Az első, ami a térképen a szemünkbe tűnik, az, hogy az avarság zöme nagyjából ugyanazt a területet szállja meg, mint később a kunok. Főként a Kiskunságban találunk népes avar temetőket. Ehhez csatlakozik Fehér és Tolna megye, Baranya északi szögletével, a Tiszántúl pedig Szegedtől kezdve Békés és Bihar megye alföldi részei és Jásznagykúnszolnok megye egy része. Ez a belső alföldi rész volt az avarok törzsterülete.”¹²

A „Kerekegyháza” helynevek is ugyanezt a László Gyula által leírt területet határolják körbe! A Dunántúlon, vagyis a frankok által elfoglalt területen csak két Kerekszenttamás, Kerekszentmiklós és egy Kerekboldogasszony helynév van.

(Míg az avar törzsterületen tíz Kerekegyháza volt – valaha lehetett több is –, melyek érdekessége, hogy a templom régi magyar nevét, az „egyház”-at [=szent ház] tartalmazzák!)

Az avarok kör alakú településformáját az alföldi ún. „kertes városok” őrizték meg, amelyre az egyik példa Hajdúböszörmény (lásd 2. rajz). De nemcsak az avar-fehér magyar várak, templomok és települések voltak kerek alaprajzúak: „Az, amit Győrffy a kertesvárosok belső gyűrűjéről ír, szinte szó szerint talál az avar temetőkre is. Rendszerint *tojásdad* vagy *kör alakú tömbben* sorakoznak a sűrűn egymás mellé ástott sírok.” – írta László Gyula.¹³

Talán az sem véletlen, hogy Nagy Károly, az avarok legyőzője és kirablója éppen kerek kápolnát építtetett magának Aachenben, meglehet, az avar körtemplomok és gyűrűvárak „ihletésére”. Nagy Károly személyéhez kapcsolták régebben az egyetlen épségben maradt ma-

5 Róma utódai. Bp. 1986., 140. o.

6 Makkay János: Attila kardja, Árpád kardja. Szeged, 1994., 74. o.

7 Jankovics Marcell: A Nap könyve. Debrecen, 1997.

8 Az ókori Mezopotámia. Bp. 1982., 177. o.

9 Magyarország története. Bp. 1987., I/1.köt., a 26. térképen: a „REGIA AVARORUM HIRING” feltételezett helye.

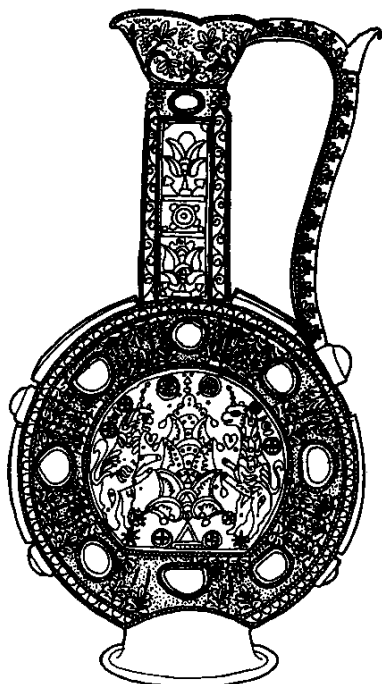
10 Gervers-Molnár Vera: A középkori Magyarország rotundái. Bp. 1972., 1. térkép.

11 Róheim Géza: A bűvös tükör. Bp. 1984., 147. o.

12 László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1944., 66–67. o.

13 László: I. m., 74. o.

3. kép. Nagy Károly kannája (Csomor Lajos: Szent István koronája nyomában)

gyar fedelmi szablyát (amit ma Bécsben őriznek), valamint azokat az iráni eredetű, őseink által Európába hozott kincseket is, melyek egyike az ún. Péróz-csésze és a „Nagy Károly kannája” (lásd 3. rajz).

Néhány építészeti párhuzam megemlítése segítheti a felsorolt régi avar–magyar alkotások megértését. Így pl. Róma egyik legrégibb (etruszk eredetű?) temploma Ves-

tának, a tűz-istennőnek volt szentelve, egy kicsi, kör alaprajzú épület: „szent öröktűz égett benne, melyet hat Vesta-szűz őrzött az eget szimbolizáló kupolás tető alatt”¹⁴. Mükénében a királyok sírjait körfallal vették körül, és kör alakú, méhkaszhoz hasonló álboltozatos kősírokat (tholoszokat) is építettek. Ez utóbbi típus a krétai kör alakú temetkezőhelyekkel lehet kapcsolatban.¹⁵ Az észak-amerikai matriarchális pueblo társadalomban a férfiak közösségi épületei voltak az ún. „kivá”-k. A kiva kör alakú, gerendatetős sülyesztett kamra, a közepén tűzhellyel. A tető közepén hagyott lyuk egyrészt a füst elvezetésére, másrészt bejáratként szolgált.¹⁶ A kivák felső nyílásait a „lelkek alagútjára”-nak nevezték. Ez azért fontos, mert más hagyományok szerint a Nap lehet az átjáró a fénybirodalom és az evílág között.

III. KÖVETKEZTETÉSEK

Mindezeket összegezve: a Kisgyőr–Leányvár–Diósgyőr sor egy háromtagú gyűrűvár-láncolatot alkot, és ezek avar, azaz fehér magyar építésűek. Megerősíti ezt, hogy az archaikus Diós-Győr és Kis-Győr helynevek (és települések) máig fennmaradtak, jelezve, hogy ott gyűrűvárak találhatók. A kisgyőri Halom-vár lehetett Kisgyőr eredeti gyűrű-vára, és Diósgyőrött is előkerültek az eredeti ovális alaprajzú vár falmaradványai. A Leányvár (melynek beszédes neve a matriarchális fehér magyarokra utalhat) pedig éppen Kisgyőr és Diósgyőr között található, mint összekötő láncszem.

Az említett analógiákat is figyelembe véve olyan kép rajzolódik ki, mely szerint a kései avarok–„korai” magyarok templomai, várai, települései és temetői rendkívül régi, Észak-Szíriából és Iránból hozott építészeti és vallási hagyományokat őriztek meg: egy, az élők és a holtak védelmét, mágikus megóvását is szolgáló Nap-isten-, ég-, és tűz-tiszteletet.

¹⁴ Humprey, C.–Vitebsky, P.: Építészet és vallás. Bp. 1998., 121. o.

¹⁵ Az égei civilizációk. Bp. 1989., 25. o.

¹⁶ Mítoszok földjén. Bp. 1993., 152. o.

Csörsz árka

Borsod s Heves határán,
Jó vándor, aki jársz,
A sík vidéken egy vén
Ároknyomot találasz!

Ez, mint órjas ekétől
Szántott barázda-ut,
Tiszától a Dunának
Néhány mértföldre fut.

Magas partját mi végett,
Mikor s ki hánytá fel?
Az eltűnt századoknak
Homályiban vesz el;

S úgy áll a zöld mezőben,
Mint nagy királyi sír,
Melynek porlott uráról
Rég megnémult a hír.

De annyi szent igaz, hogy
Sok százados korú;
– S jó hogy nem szól, beszéde
Mert volna szomorú! –

Sok év dúló hatalma
Megküzködött vele;
De földdel még maig sincs
Betöltve kebele.

S ki tudja, még körüle
Hány embernyom kihall!
Mig ví idő s enyészet
Rontó hatalmival.

De – mint a népnek ajkán
Maig forog neve, –
Csörsz árkáról, halljuk meg,
Mit mond az agg rege.

*

Régen, felette régen,
Sok tenger év előtt,
Előbb mint a magyar nép
E szép hazába jött:
A kósza Longobárdok
Királya *Rád* vala,
Pannonián ki ur lőn,
Karjának általa.
A nagy Dunának árja
Fedezte birtokát,
Melynek kövér, meződús
Partján ütött tanyát.

Rád úr kemény vitéz volt,
Termetre óriás,
Esetlen durva bárdját
Három se bírta más.
Vad arca, rőt szakállal
Szemig benőve volt;
Többet mondott szemével,
Mint ajkival, ha szólt.
Harc volt egész világa,
S alig hogy megpihent,
Mint a darázs kizúdult
S ismét csatákba ment.
S akit balsorsa ottan
Keze ügyébe vitt:
El nem beszélte otthon
A harc történetit.

Történt egykor, hogy Rád úr
Kemény csatába szállt:
Frigyesnek hitta Csörszöt,
A szép avar királyt;
És ott, hol a Tiszának
Zuhognak habjai,
Vad tűzzel ültenek fel
Csörsz, és avarjai.
És amint összeforrott
A két király hada:
Elsöpré, mint az árvíz,
Ki rája támadta.
Az ütközet kemény volt,
De gyorsan vége lőn,
Mert elfutott az ellen,
S elhullt a harcmezőn.

Megadván ellenének
Rád a halálcsapást:
Ivott Csörsszel Hadurnak
Kegyetlen áldomást.
Aztán a harci zsákmány
Osztályra vették,
Jutott a hadfiaknak,
Bőségiből, elég.
De Csörsznek semmi kedve
Osztozni nem vala,
Mert szíve gondolatja
Továbbra szárnyala;
Mert szíve gondolatján
Rád úr leánya élt,
Szép *Délibáb*, jutalmul
Frigyes csatáiért.

A puszták vadrózsáján
Merengtek álmai,
Csatás szívét megejték
A lányka bájai;

S megesküvék: alatta
Bár romba dől a föld,
S az ég fejére omlik...
De birni fogja őt!

Rád, tűzhelyére vivén
Harcot leső hadát,
Feléje Csörsz imígyen
Hallatta szózatát:
„Rád, jó szomszéd, frigyes társ,
Ur szép Pannonián!
Megharcolá csatáját
Csörsz értted a csatán;
Kit a halas Tiszának
Uralnak martjai,
És érte élnek, halnak
Kemény avarjai.
Kinek hatalma nagy, – de
Meglásd! – nagyobbra nő...
Harcdíj fejébe' kéri
Szép Délibábot ő!”
S kis szíve Délibábnak
Gyorsan dobog vala,
Oly kínos-édesen fáj
A szónak általa;
S a fájó édes érzet,
Titkos szerelme volt,
Mely olthatatlan lánggal,
Szép Csörsz felé hajolt.

De Rádnak, Csörsz beszédén,
Szörnyen főt a feje;
Még most nem volt tanácsos,
Hogy vétsen ellene;
És bár eszébe' sem volt
Od'adni a leányt;
– Mert készült birtokából
Kitolni Csörsz királyt, –
Gondolkodott... vad arca
Villámokat lövelt,
Míg fortélyos fejével
Végül imígy felelt:
„Nem bánom Csörsz, leányom
Legyen menyasszonyod!
De birni őt – Hadúrra
Mondom! – csak úgy fogod;
Ha, – jól figyelj! – Tiszádnak
Vízmosta partira,
Melyen jövé, az úton
Vizen viszed haza!
Hatalmat emlegetté,
Láttasd meg jó vitéz!
És Rád édes leányát
Karodba tenni kész!”

Megértvén Csörsz imígyen
A nagy határozatot,
Népével tűzhelyére
Sietve távozott.

A debrecen–nagycserei ördögárok-szakasz helyreállított árka és sánca, 1996.

Hószínű harci mén fűtt
Szép Csörsz király alatt,
S ott termett a Tiszánál
Miként a gondolat,
Arcára, gyors utában
Lágy szellet-ár omolt,
S a szellő Délibábnak
Meleg fohásza volt.

*

Partszaggató Tiszánál,
A zöld füzes felett,
Száz meg száz kéz töré fel
A megfeküdt gypet;
Csörsz népe talpon állott,
Talpon egész hada,
S nagy és kicsiny, ifju s vén,
Munkában izzada.
Tekintsd a hangyabolyt meg,
Ha felbolygatva lőn;
Úgy hemzsegett az ember
A népesült mezőn.
Égett a munka, éjjel,
Nappal, későn, korán,

Hogy mély árok hasadt a
Dolgos sereg nyomán;
S Tiszától a Dunának
Vett a mezőn futást,
Naponkint mind tovább nyult,
S haladt szemlátomást.
Csörsz mindenütt jelen volt;
Ha dőlt, ha lankadott:
Népének, biztatása
Megint erőt adott.
Szép Délibáb sohajtva
Nézett kelet felé,
Kétség, remény s szerelme
Fogyasztá, élteté!
Egykor, hogy fenn virasztott,
S vérzé a bú nyila,
Álmot küldött a hajnal
Nedűs pilláira.
S előtte álmain szép
Tündér világ terült,
Amelyben száz varázs kép
Támadt, meg elmerült.
Hű Csörsz király, s az árok
Tünék fel álmain,
S szerelmes vőlegénye
Őt vitte hajjain;
Felébredett... s boldog volt
Az édes álmakon,
És várván várta hívét,

A gyors hullámokon.
De hasztalan remélt, várt,
S epedt a hű leány,
Mert Csörsz királyt lováról
Egy vészes éjszakán,
– Sürgetve nyargalózzván
Az árok mentiben –
Az ég tüzes villáma
Úté le hirtelen.
Ki vérengző csatákban
Párjára nem talált:
Erős Isten nyilától
Látá meg a halált.
És a meglankadott nép,
Legott pihenni tért,
Megátkozván az árkot
Sok fáradalmiért,
S szerelmes Délibáb... ah
Mély volt szívbánata...! –
Elhalt, miként az alkony
Csendes fuvallata.

*

Az ároknak tövénél,
Ároktő most is áll
Borsodban, a Tiszának
Fűzlepte partinál.
S a hely, hol véget ére,
Néptől megszállva lőn,
Épülvén Árokszállás
Az áldott sík mezőn.
Sok év letűnt, mióta
Az árok megszakadt.
De a regének ajkán
Csörszárka felmaradt.

*

Nézzétek Délibábot...!
Verőfényes napon
Meg-megjelen rémegve
A sík határokon.
Az alföldnek vidékin
Tünő szárnyon lebeg,
Csörsz nyughelyét keresve,
És nem találva meg.
S kesergvén most is, akit
Hajdan könyözve várt:
Elönti könnyözönnel
Körül a láthatárt.
És újra látja álmát,
Melyet rég álmodott,
Mert megtelik víz-árrnyal
Csörsz árka is legott.

Ízelítőként ajánlott irodalom a régi nagy árkok kutatóinak

- ANONYMUS: *Gesta Hungarorum*. XXI. fejezet. Ford.: Szabó Károly. Bp. 1860.; és Magyar Helikon, 1975., hasonló kiadás, Pais Dezső fordításában.
- BALÁS VILMOS: *Az alföldi hosszanti földsáncok*. Régészeti Füzetek Sor: II-9. szám, Bp. 1961. Magyar Nemzeti Múzeum, Történeti Múzeum. Kézirat gyanánt (rövidített, német változata: 1963.).
- BARTALOS GYULA dr.: *Magyarország szállásának és függetlenségének kivívása 1074 és 1075-ben a Csörsz-árkok, mint haditényezőknél felhasználása által*. Eger, 1910.
- BENEDEK ELEK: *Az ördög barázdák*. In: Magyar mese és mondavilág I. A csodaszarvas. Móra, Bp. 1987. 455–456. o.
- BENEDEK ELEK: *Ördögárka*. Magyar mese- és mondavilág II. A fekete kisasszony. Móra, Bp. 1988. 270–271. o. Mondák és mesék. Magyar Könyvklub, Bp. 1994. 21–22. o.
- BORSZÁK ISTVÁN: *Semiramis kertjeitől a Csörsz árkáig*. MTA Nyelv- és Irodalomtudományok (I. Oszt. Közl. XXX.), 1978. 427–433.
- BUKA LÁSZLÓ: *Város hét tételben, avagy a Teremtés mindig váratlan és tiszteletet parancsoló aktusai*. Főnix 1., Debrecen, 1995. dec. Szerk.: Farkas Zoltán.
- BUKA LÁSZLÓ: *A hencidai Ördög-árkok*. In: Örökségünk. Gáborján, Hencida, Szentpéterszeg. Bihari falvak 1. Szerk.: Rácz Zoltán. Rácz Építész Iroda, Debrecen, 1996.
- BUKA LÁSZLÓ: *Ördög-árkok Angyalházán*. Szoboszlói Kalendárium az 1996-dik szökecsendőre. Hajdúszoboszló, 1995. Szerk.: Vetrő Mihály. Reklám Műhely.
- Cím nélkül*. Országépítő 91/4. szám. 40. o.
- FARAGÓ JÁNOSNÉ: *A Csörszárkok mondái*. 1974. Damna (Damjanich Múzeum Néprajzi Adattára) 1058–74. o.
- FEHÉR M. JENŐ: *A korai avar kaganok*. Magyar Történelmi Szemle Kiadása. Bp. é.n. (1995.)
- FEKETE ZSIGMOND: *Magyarország vizei multjának és vízepítkezéseinek történelme a magyarok beköltözéséig*. Bp. 1882. („Avar védelmi és folyami építkezések.”)
- HARMATTA JÁNOS: *Adatok az avar hring kérdéséhez*. Arch. Ért. 87. 1960. 63–64. o.
- HÓKE LAJOS: *Hajdani árok, táborsáncok...* Pesti Napló 1857/182.
- IPOLYI ARNOLD: *Magyar Mythologia*. Pest, 1854. 126. o.
- KARALYOS-SZÉNÁSI GYULA: a) *Heti Nemzeti Újság* II. évf. 35. sz. 1994. IX. 2. „Történelmünk titkai.” b) *Heti Nemzeti Újság* II. évf. 40. sz. 1994. X. 7. „Történelmünk a Kárpát-medencében. Avarok árok- és sáncrendszerközpontok a Kárpát-medence területén.”
- KARALYOS-SZÉNÁSI GYULA: *Árkok, sáncok, erődtípusok...* In: A Nap fia, 1992. (XXX. évf.) szept.-okt. (9–10. szám). *Krakkói Krónika*. 1559.
- KRIZA JÁNOS: *Vadrózsák*. Bp. 1943.
- MAKKAY JÁNOS: *Attila kardja, Árpád kardja*. Szeged, 1995.
- MAKKAY JÁNOS: *Avarus, Hringus, Salanus*. Tudósok költötte talányok. Erik lovag 795-ös rablóhadjárata Alpar homokjait. A szerző kiadása, Bp. 1996.
- MARIAI MÁRTON: *Ördögárkok a debreceni Nagyerdőn*. DMÉ 1962–64., 87–93. o. Debrecen, 1965. Szerk.: dr. Béres András.
- SZ. MÁTHÉ MÁRTA: *Rómer Flóris bihari munkássága*. (A bihari útinapló.) Déri Múzeum Évkönyve (DMÉ) 1974. Debrecen, 1975. 283–346. o.
- MOLNÁR GÉZA: *Az alföldi hosszanti sáncok*. Országépítő 91/4. 30–38. o. Az ártéri gazdálkodás. III. rész.
- NAGY GÉZA: *Pallas Nagy Lexikona* IV. Bp. 1893. 787. o. „Csörsz mondája” címszó.
- M. NEPPER IBOLYA: *Az Ördögárka*. Országos Erdészeti Egyesület Erdészettörténeti Szakosztálya Közleményei XVI. (Bp.–Debrecen, 1988.) 58–60. o.
- M. NEPPER IBOLYA–PATAY PÁL: *Az Ördögárka*. (Kiállítási vezető a cserei rekonstrukcióhoz, ill. az azt megelőző ásathoz.)
- ORBÁN BALÁZS: *A Székelyföld*. Válogatás. Európa, Bp. 1982. 46–47. o.
- OSVÁTH PÁL: *Bihar vármegye sárréti járása leírása*. Nagyváradi, 1875. 54–55. o.
- PATAY PÁL: *Csörsz árka*. Műemlékvédelem, 1996. XL. évf. 2. sz. 102–105. o.
- Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából*. 1864. Bihar vármegye I. Debrecen, 1996. Bihar vármegye; II. Debrecen, 1998. Közzéteszi: Hoffmann István és Kis Tamás. A debreceni KLTE Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai. 65–66. szám. Szerk.: Jakab László.
- RÁCS ZOLTÁN: *A debreceni hídfőállás*. In: Országépítő 91/4. 27–29. o.
- REUTER CAMILLO: *Csörsz árok*. Ethn. LXXXVIII. (1977.) 2–3. 443–448. o.
- RÉSZ ENSEL SÁNDOR: *Csörszárka*. Nyíregyháza, 1875.
- RÓMER FLÓRIS: *Compte Rendu*. 1878. 39–77. o.
- SEBESTYÉN GYULA: *A regösök*. 1902. Bp. 168–169. o.
- SOPRONI SÁNDOR: *Limes Sarmatiae*. Arch. Ért. 96. (1969.) 43 skk.
- SZABÓ LÁSZLÓ: *Jászság*. Gondolat, 1982. 298–300. o.
- SZÉKELY ISTVÁN: *Chronica...* 1559. 139.1.
- SZŐKE BÉLA: *Az avarok hringje*. Arch. Ért. 87. 1960. 61–63. o.
- TÁLOS GÉZA: *Egy avar korra utaló településhálózat nyomai a magyar helynevekben*. Néptudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar néptudományi konferencia előadásai Pais Dezső születésének 100. évfordulóján. Zalaegerszeg, 1989. 177–184. o.
- TÉGLÁS GÁBOR: *Limes-tanulmányok*. Bp. 1906.
- TOMPA MIHÁLY: *Csörsz árka*. In: Regék és népregék. Pest, 1846. és In: Országépítő 91/4. 39. o.
- VÁNTSA GYÖRGY: *Az Ördögárka*. A Debreceni Képes Kalendárium 1904. 63–67. o.
- ZOLTAI LAJOS: *Debrecen vizei*. Debrecen, 1935. 25–26. o.
- ZÓLYOMI BALINT: *Földvárak, sáncok, határmezsgyék és természetvédelem*. Természet Világa. 1976. 550–553. o.
- ÉVA GARAM–PÁL PATAY–SÁNDOR SOPRONI: *Sarmatisches Wallsystem im Karpaten becken*. Magyar Nemzeti Múzeum, 1983. Régészeti Füzetek Sor. II. No. 23.
- Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1969/2. 105–133. o. (P. Patay–É. Garam–S. Soproni német nyelvű cikkei.)
- Az I–III. számú katonai felmérések térképei (XVIII–XIX. sz.) I. kat. felm.: 1763–87. II. kat. felm.: 1806–1869. III. kat. felm.: 1869–1887.

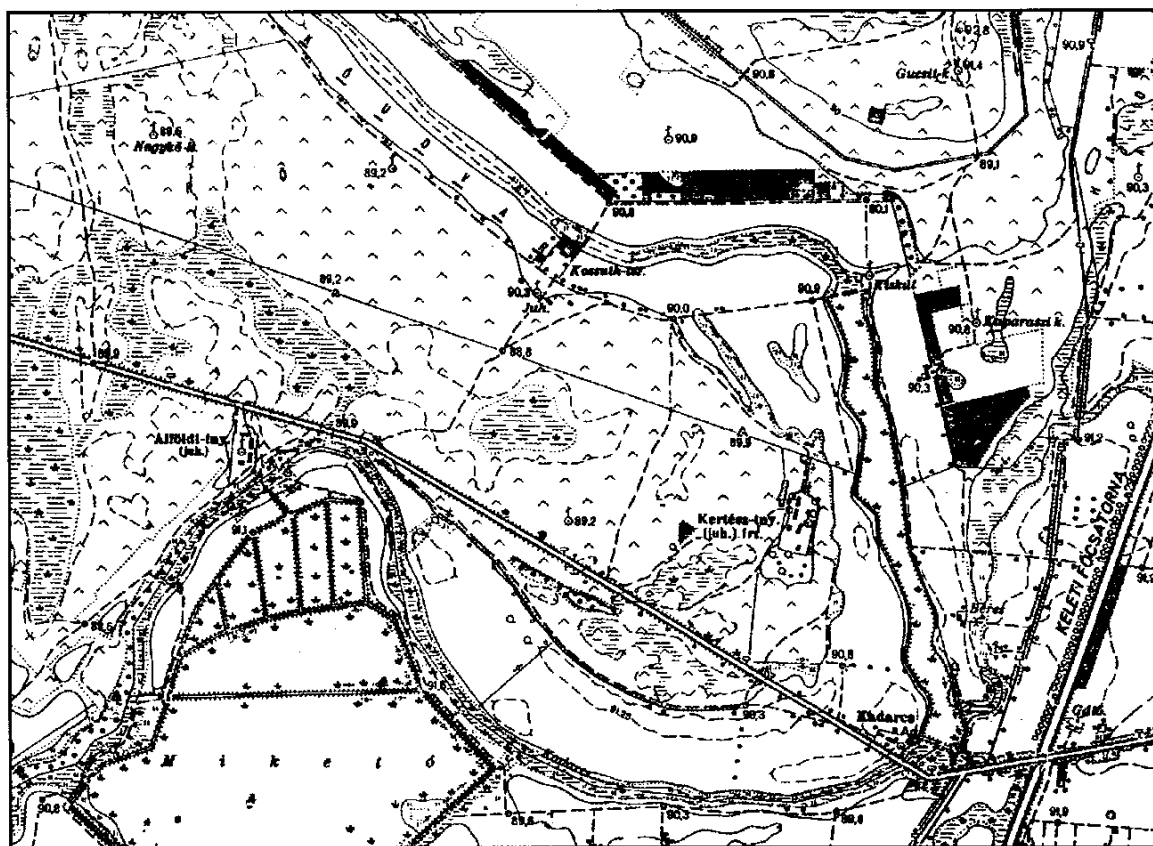
AZ ÉG ÉS A FÖLD ÁBRÁZATI

A „Macska” és társai

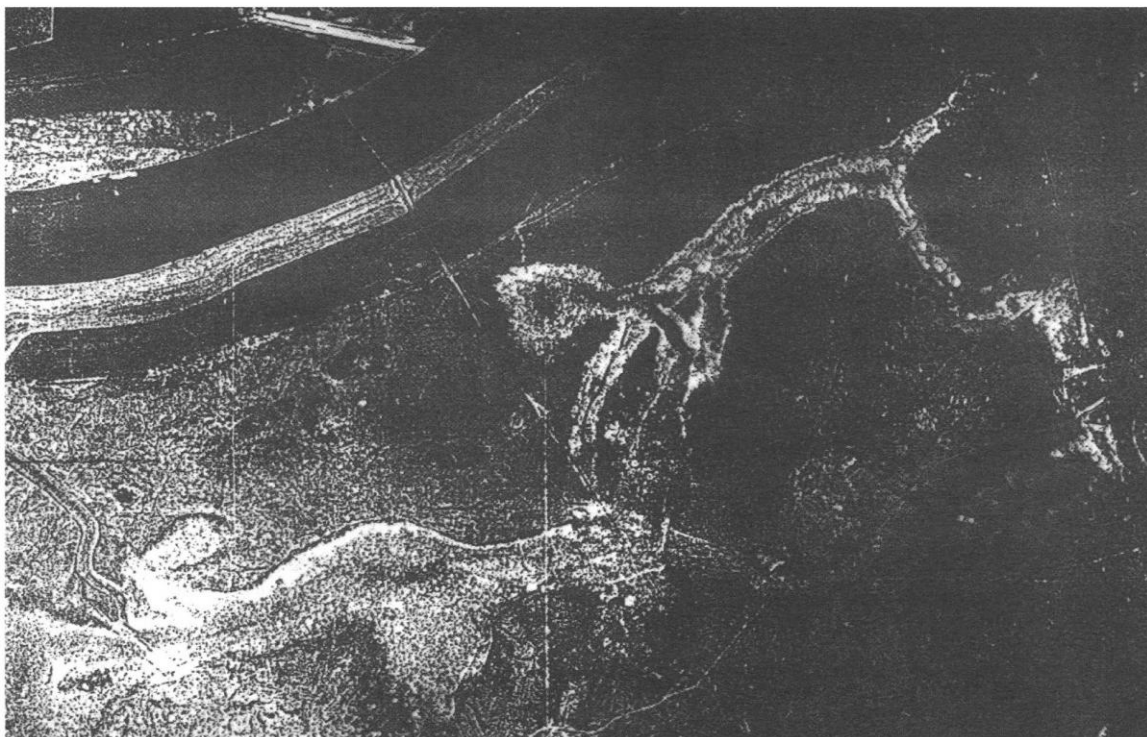
BEVEZETÉS

Ez az írás *felmutat és adatom*, egy képzeletbeli térké-

**1. kép. Zrínyi Miklós–Szigetvár
(Orosz István műve)**

2. kép. „Kőudvar” a Kadarcs mentén (katonai térkép részlete)

3. kép. „Állatalak” bontakozik ki a légi fotón (60-as évekbeli állapot)

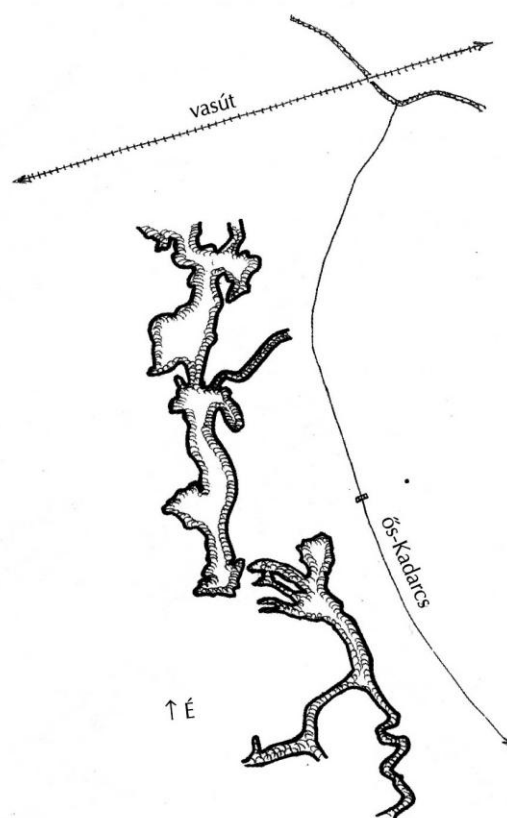
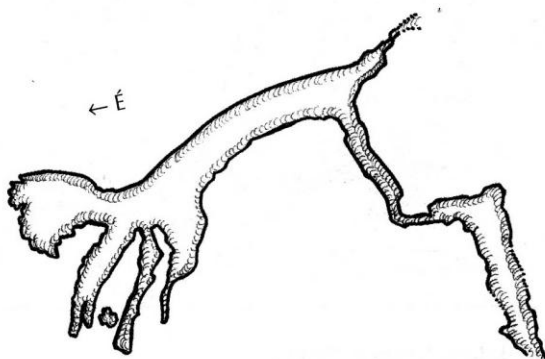
pen pontokat helyez el. Egy jóval hosszabb tanulmány (reményem szerint egy majdani bőséges könyv) példatára, kivonata, szemléltető alapja szeretne lenni. Egy ma már megismerhető jegyzék csupán.

Ennyi, és – most – nem több.

Lássuk tehát!

1. Természetesen a címbeli „Macskával” kezdjük. Mi tagadás (nem szégyen), én is *Attilát* kerestem. Pontosabban: nem híres koporsóját, hanem fapalotáját, annak helyét. Helyi hagyományaink Debrecen környékén is több helyre mutatnak rá, mint olyan helyre, ami Attila életével kapcsolatos lehet. (A helyi érdeklődésre való tekintettel pusztán felsorolom ezeket: *Zelemér* – ifjúsága, Szántai Lajos találó szavaival élve: *SZELIEMi ÉRése*; *Nagyhegyes–Nagyhát–Cuca–Etellaka* – fapalotája; és a

4. kép. Az ugró állat (oldalnézet) rajzolata

5. kép. „Állatküzdelmi jelenet” a Kadarc partján

Pródi-halom – sírja.) Ezekon túl a Balmazújváros (Debrecen-től kb. 25 km-re nyugatra, a Hortobágy keleti kapujában, Hajdú-Bihar megyében) közeli „Kőudvar” elnevezés is nagyon gyanús volt már pl. Balkányi Szabó Lajosnak is a múlt században, ti. hogy arrafelé lehetett a fapalota kőfürdője (2. kép).

Tehát Attila fapalotája kőfürdőjének helyét kezdtem el keresni. Álmodtam ébren is: kövek lehetnek ott, nem is mélyen talán a föld alatt. Nagyok, súlyosak. Régiek, faragottak és faragatlanok. Messzi földről érkezettek. Udvar, kerített helyet, talán éppen kör alakút formázhatnak, mint pl. Stonehenge-ben...

Az álmok után a már (még éppen?) nem titkos katonai légi felvételek következtek a szemlélődésben, erről a tájról. A fekete-fehér, éles kontúrú és igencsak részletgazdag, éppen ezért nagyon jól használható felvételeket kezdtem el tanulmányozni, gondolva: bármi is van a földfelszín közelében, annak nyoma kell hogy legyen a felvételeken. Nyomozásba kezdtem tehát.

A Kőudvaron, illetve azon a területen, ami ezt a nevet viseli, semmi rendkívüli nem mutatta magát. Bizony, hatalmas csalódás fogott el már néhány másodpercnyi keresgélés után. Nem vagyok egy belenyugvós típus, így kerestem tovább. Ez volt nyilván a szerencsém, ugyanis pillanatokon belül életem eddigi egyik legnagyobb élménye keresett és talált meg engem. A Kőudvar mellett néhány száz méterre egy óriási méretű (kb. 1 km hosszú!) fehér folt nézett rám, de olyan formájú, amelynek határozott körvonalait bárki azonnal ugyanúgy „elolvashatta” volna, mint tettem én azt akkor ott (3. kép).

A Kőudvar melletti „Binyerátán” egy macskaféle ragadozó (az állat, merthogy az első pillanattól kezdve annak tűnik, biológiai meghatározása nem a legfontosabb kérdése a földre felfedezésének és meglátásának!) ugró alakja látszik a föld fölé szállónak (4. kép).

Ez a meglepő jelenség (ilyet sosem láttam addig még, csak könyvekben, s külföldről hozott példákat) a következőképpen áll elő a hajdani Kadarcs nyugati partján, a Hortobágy keleti kapujában: az állat teste, a „pozitív forma” világosnak, fehérnek látszik a foton a környezetéhez („negatív forma”) képest. A „háttér”: sötét, szürkék és fekete. A rajzolat oldalnézetből jeleníti meg a macska lényét.

Személyesen is felkerestem a helyet néhány napon belül. A valóság a tájban így mutatja magát: a pozitív forma nem más, mint a környezetétől kb. 30–60 cm-rel alacsonyabb, mélyebb vízállásos rész (a tó), amelyben más karakterű a növényzet, s ezáltal út el lényegesen alakja a síkon. A „tó” felülete kotús, azaz nagyon nehéz ma is benne/rajta menni, haladni. Könnyedén eltörheti bárki benne a lábát a növény-szigeteken járva, ugrálva, egyikről a másikra. Ebben a laposban áll(hat), tükröződhet, csilloghat a víz olykor-olykor. Ha kiszárad a meder, a benne nőtt növények jóval magasabbra nőnek társaiknál. Ez a méretbeli különbség okozza elsősorban a kontúrok meglepő élességét. Ehhez társul a színben való másság, hiszen a legnagyobb szárazság idején is igen tarka benne minden. Nem homogén az itteni növényzet, hanem meglepően gazdag, változatos. Ez a „benti” növényzet, ami állatalakzattá áll össze, jelölve a feltételezett hajdani vízállásos (tó) kontúrját, alakját.

Ez tehát a „Macska”. Önmagában talán ez sem kevés, sőt megkockáztatom: a Kárpát-medence első felismert földábrája ez.

De nagyobb s több is van itt! A Macska (még egyszer jelzem: lehet, hogy párduc, vagy talán éppen majom, ló ez, döntse el, akinek ez most fontos!) társaságában még legalább két lény (kevésbé meghatározható, mint neves társuk) van. Szemmel láthatóan küzdenek, viaskodnak („játszanak”) egymással. Az egyszerűség kedvéért csak „állatküzdelmi jelenet”-nek hívom ezt a pazar látványt (5. kép).

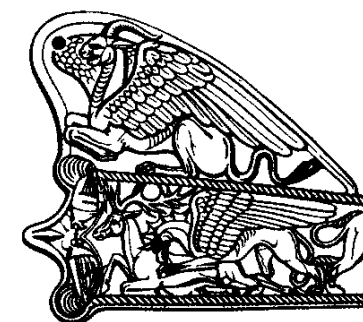
Álljon most itt három ábrázolás népünk ősi múltjából (6., 7., 8. kép), mintegy szemléltetésképpen.

6. kép. Tegez domborított aranylemez borítása (Iljicsevo, Krím)

7. kép. Sárkány és párduc küzdelme, áttört aranylapocska (Alexandropol)

8. kép. Arany kardhüvely részlete (Tolsztaja mogila)

A „Macskához” igen közel egy „Macska-telek” nevű terület van, és Nagy- és Kismacs települések is. Úgy látszik, ez a vidék olyan „macskás” rész... Az ősellenség, a kutya is feltűnik a nem túl távoli Ebes („Kutyás”) falvaként, s a határában jól beazonosítható a Sántakata-ülése (Sirius a Nagy Kutya csillagképben) nevű halom által is: Macska és kutya a tájban, nagyban.

A „Macska és a másik két (?) lény küzdelmének” tavai voltak az első rátalálások. Ezek még véletlenszerűen tárultak elem. Megismerésük után viszont már kötelező volt a módszeres vizsgálat a környékbeli tájban.

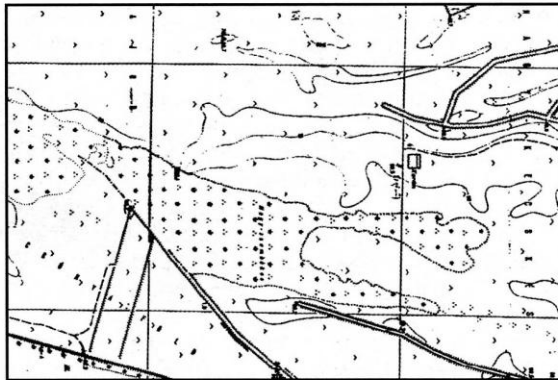
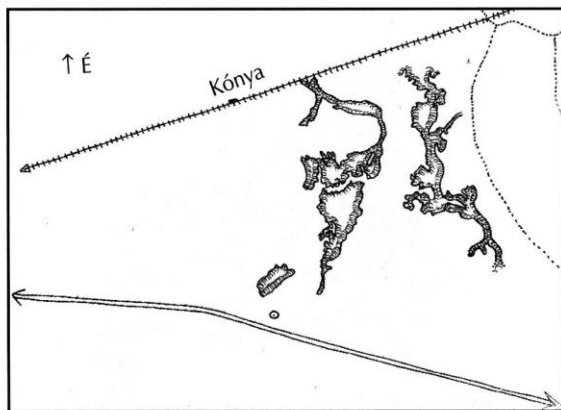
2. Meg is lett az eredménye! Alig néhány száz méterre feltűnt egy magányos óriás a tájban, a „Kecske”. Hátrafelé (délnek) néző, a földön heverésző állat. Mérete elképesztő! A „Macska” és társai 1–1 km hosszúak körülbelül, a Kecske viszont kb. 3 km (!) hosszú lényként terül el a hortobágyi Binyerátán. A közeli kilátóról sem lehet jól „összefogni” a teljes látványt, muszáj teljesen fölébe repülni. Ő is oldalnézetű rajzként „olvasható”.

Igen fontos! A „Kecske” két hatalmas részből áll össze. Ez a két rész, a fej és a test a földön igen jól elkülönül egymástól, szabályszerű „átjáró” van a földön a két testrész között. A Zodiákus Bak(kecskéje) is ilyen kettős lény: a feje a Bakszarvú, a teste halttest és farok. A Zodiákus állata és a földre között ilyen formai párhuzam is fennáll (9. kép).

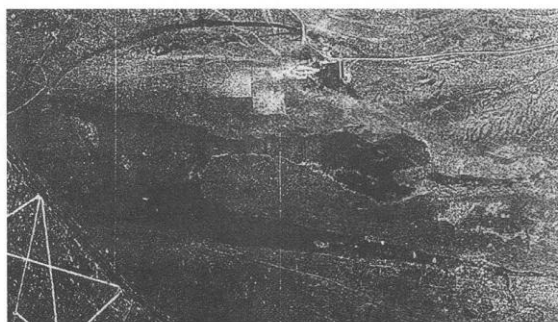
3. Tiszacsegétől (Hajdú-Bihar megye) délre, a Nagy-Zsombékos nevű mocsaras tó (amelyben talán még ma is vaddisznók tanyáznak!) mai alakja „Sárkány” formájú. Feje, teste, lába nagy karmokkal látható mára csak. A többi feltételezett testrész vélhetően a Nagy-halastó építése előtt (I. világháború) még meglehetett (10., 11., 12. kép).

A Hortobágyon egyelőre ezt a három helyet fedeztem fel eddig, amelyen állat alakú földábrák, feltételezésem szerint, mai szóval élve tó, tavak találhatók: „Macska” (+ „állatküzdeldmi jelenet”), „Kecske” és „Sárkány”. A kutatás 1994-ben kezdődött, s mi tagadás, csak a „jelek befogása” történt meg eddig, lényegi, aprólékos kutatásuk (pl. további légi felvételek készítése legalább évszakonként) csak nyomokban indult el. Létező mai szemeknek szenzáció, no persze nem bulvár-szinten!

9. kép. A Binyeráta állatsereglete: az „Állatküzdeldmi jelenet” és a „Kecske”

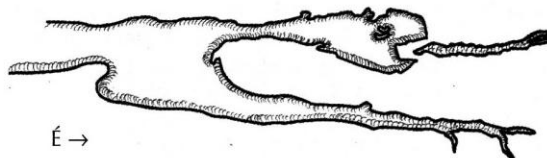
10. kép. A Nagy-zsombékos és környéke (katonai térkép részlete)

11. kép. A Nagy-zsombékos és környéke (légi felvétel a 60-as évekből)

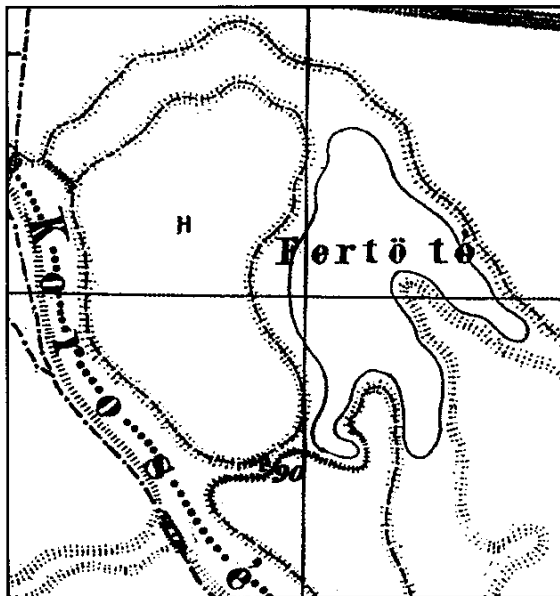
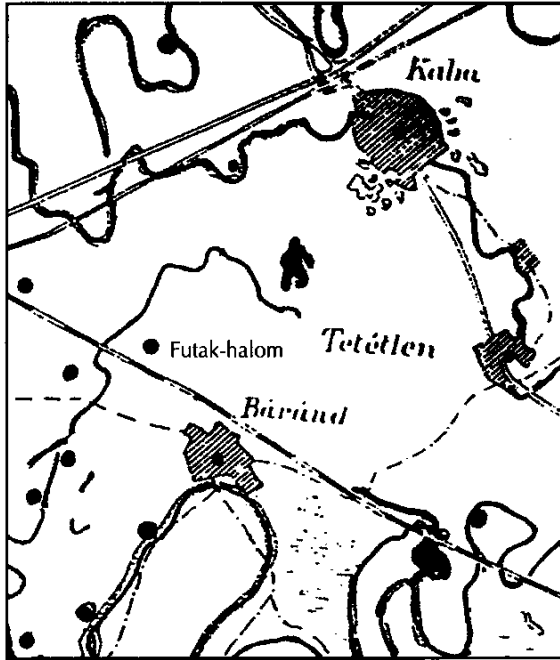
Coda a hortobágyi földábrákhoz: Michelangelo Antonioni Nagyítás c. filmjének (1968) leghíresebb jelenetsora az, amelyben a fotóriporter egy fénykép lényegtelennek tűnő részletét, egy parkbeli bokrot oly erősen fel-, kinagyít, hogy mögüle feltűnik a fehér s fekete pontok rendezetlen és pusztán véletlennek tűnő szervezetlenségében egy halott ember fekvő teste. A döbbenet után a fotós még aznap éjjel a helyszínre siet, meg is találja az áldozatot. Fényképezőgépe persze nincs most nála, a kapkodásban otthonhagyta. Többeknek elmondja a rettenetes felfedezését, de csak legyintenek rá, kiröhögik. Részeg a fél város...

Reggelre ébredve a bokor mögött már senki sincs, csak az angliai örök szél fúj cinikusan a riporter szemébe... A fotók viszont még megmaradtak (amíg el nem lopják majd azokat), ezek a nagyítások viszont senkit sem győznek meg az igazságról. Bizonyíték-erejükben senki nem hisz, csak pontok vibrálnak rajtuk, mint egy Seurat-képen.

12. kép. A „Sárkány” alakja

13. kép. A Futak-halom melletti tó alakja
(múlt századi térkép részletei)

Mindenki „belemagyarázásról”, „beleokoskodásról” beszél. Erre viszont nem lehet ezen a szinten jól válaszolni, hogy higgyenek nekünk. Mi marad? A hallgatás és a szemlélődés bölcsessége, s azon túl a valóság, meg a csillagos ég, mely nem mindenkinek mutatja meg magát igaz összességében.

Még egy, s ha lehet, a legfontosabb kérdés még hátra van „Macska”-ügyben.

Mi célból áshatták ki (ha egyáltalán kiásták) ezeket az állat alakú tavakat?

Így is történhetett: a környéken élt valamikori uralkodó (Attila?) ezeket az „isteni állatokat” (a 28 Hold-

háza gondolkod most) ásatta ki ekkora méretekben egy egybefüggő tó-rendszer elemeiként azzal a céllal, hogy az éppen esedékes, aktuális időpontokban vagy időintervallumokban újra és újra, hitük-világképük-ünnepeik rítusainak megfelelően elárhassa azokat a környék folyóinak (Kadarcs, Hortobágy, Kösely, Tisza) akkor még bő vizével, s ezáltal is megvalósítsa a Lent és a Fent mindenkor kötelességszerű összeköttetését, a Lentet, mint tükörképet a Fenthez képest.

Az állat alakú tavak vékony erekekkel, fokokkal, csatornákkal, árkokkal (pl. Árkus, Karácsony-fok, Ördög-árok stb.) állhattak egymással összeköttetésben, így bármelyikük neki megfelelő időben feltölthető-leereszthető volt a szomszédos tó vizével, illetve medrébe a rítus liturgiájának megfelelően.

Egy folytonos mozgásban, vándorlásban lévő víz-rendszer elemeit, tavakat gyanítok az állatalakzatok mértékének átgondolásakor.

Így is történhetett...

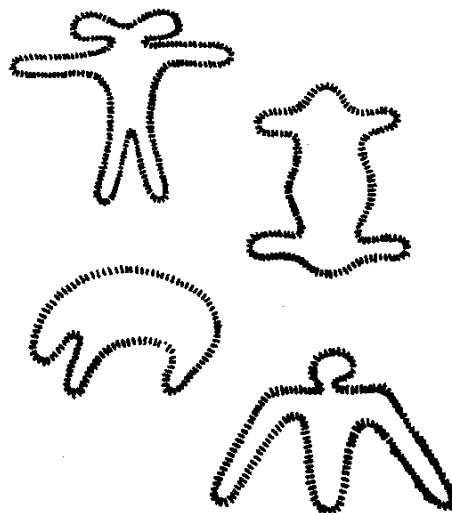
Lépünk most már tovább, de egy példa erejéig maradjunk még a tavaknál, s aztán nézzünk néhány külhoni példát, földábrát is!

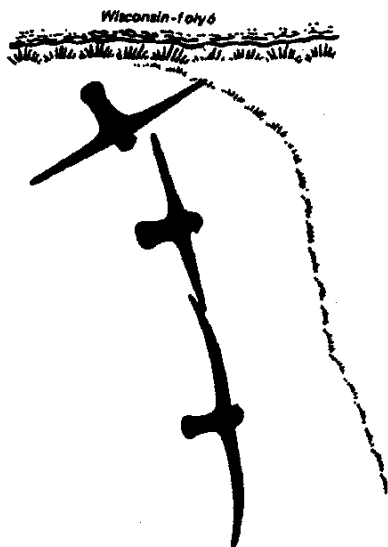
4. A Püspökladány és Báránd (Hajdú-Bihar megyei települések) közötti Árpád-kori település *Futakegyháza* (tartalmi rokonai pl. Kovács, Solymár, Ebes, Artánd stb.) elhalt területén áll egy halom: a Futak-halom. Tőle északra, keletre „tó”, egy lépő-haladó (futó?) ember alakja sejlik fel (13. kép).

Kanadából is ismert egy madár alakú tó, mely az ottani indiánok keze munkája.

Úgy gondolom, nem kellett a tavak teljes térfogatát nehéz fizikai munkával kitermelni, hanem eleve a táj mélyebben fekvő laposait kellett állat alakúvá átforgatni, s ezeket ügyesen láncra fűzni. Ez sem volt nyilván könnyű feladat. Hasonló a helyzet – többek között – a kunhalmokéhoz. A legtöbb halom eleve magaslaton,

14. a) kép. Effigy moundok, azaz állat és ember alakú földhányások Wisconsinban. Fent kétfejű ember; a második alakzat békát vagy teknőst ábrázol, 46 m hosszú. Alatta egy 17 méteres medve látható; alul félig kiterjesztett szárnyú madár

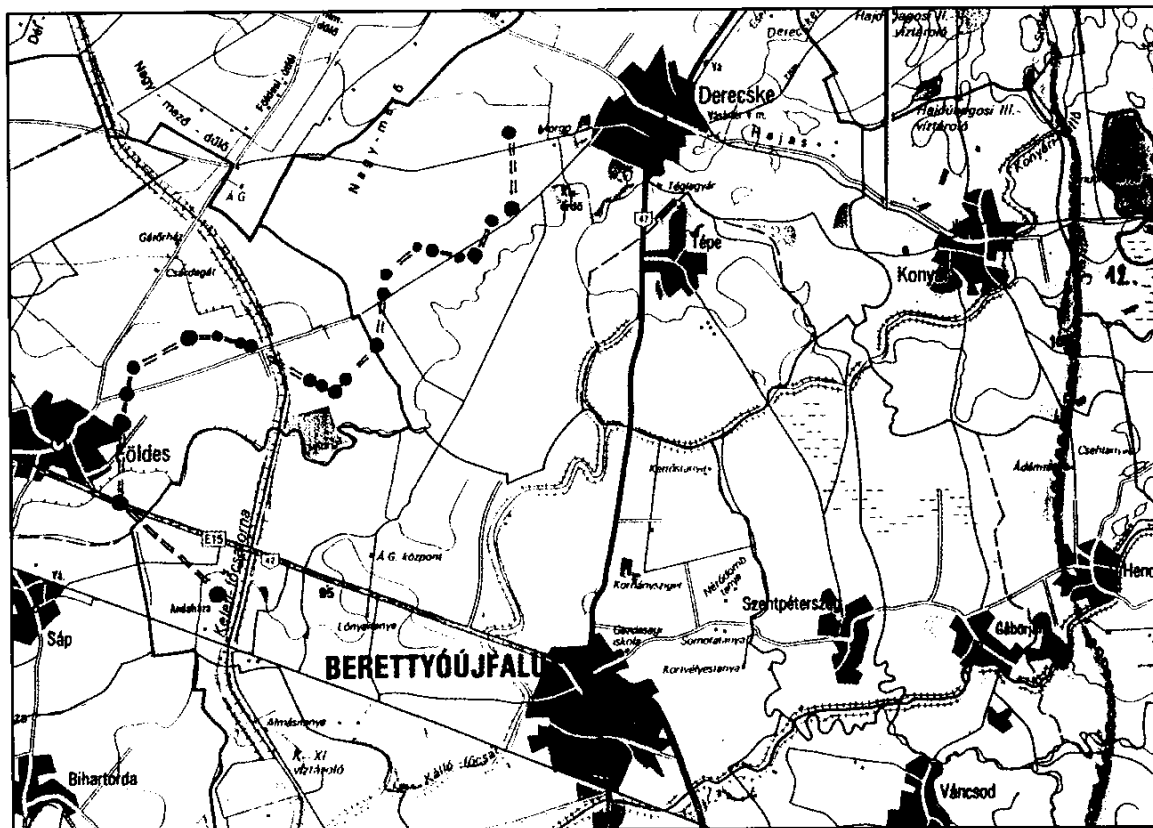

14. b) kép. Jellegzetes effigy mound-csoport, a wisconsini Sauk megyében. A legalsó madár szárnysszélessége 73 m. Ezeknél a képmás-halmoknál a tervezés a legbámulatosabb, mert csak a levegőből láthatók, tehát tulajdonképpen sohasem lehetett áttekinteni a műalkotást

dombháton, övzátonyon áll, így mérete is nagyobboknak tűnik, és a víz sem fenyegeti sosem azokat, így a tájékozódásban (őr-helyek, hírlánc-elemek) is kiválóan működhetnek.

Ésszel él az ember, vagyis együtt dolgozik a termé-

14. c) kép. Az ohióbeli Kígyó-halom. Hossza közel 400 m

15. kép. 23 halom kígyó-rajzolata Földes és Derecske között

szet adta lehetőségekkel, s nem ellene vagy nélküle dolgozik. Úgy ugyanis lényegesen fárasztóbb és persze pusztítóbb is. Hogy ma mégsem működik jól a világ? Tudjuk nyilván a legfőbb okot, nem részletezem.

5. Halmoknál maradv: vannak a Földön szép számmal olyan *kiemelkedések* (moundok), amelyek magasból, fentről nézve *állatalakokat formáznak* alakjukkal. Wisconsinban és Ohio-ban (USA) vannak a leghíresebbek, pontosabban: azokat publikálják szerte a világon a legtöbbször (14.a-c képek).

Utóbbi példánknál maradv (ti. a *Kígyó-halom*nál) jutott eszembe, hogy kunhalmainkat országszerte kutatva van egy földút, *Földes és Derecske között* (Hajdú-Bihar megye), kb. 18 km hosszon, amely mentén 23 kisebb-nagyobb *kiemelkedés hullámzó-kígyózó vonal mentén sorakozik fel* (15. kép). Ennek tartalmi áthallásait olvashatjuk Végvári József tollából e könyv lapjain.

Még mindig halmoknál maradv:

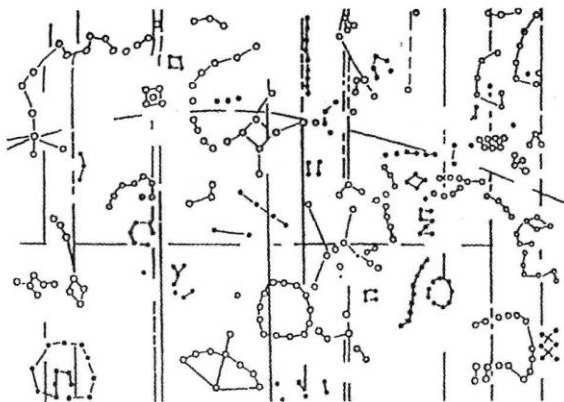
- egy jelentős részük *magányosan*;
- másik része „*össze-vissza*”, de közel egymáshoz, *tehát csoportosan* (foltokban);
- harmadik része *egyeneseken* (Ley-, delevonalak);
- negyedik része gyaníthatóan *csillagképeknek* megfelelő alakzatokban;
- ötödik része kétharmadnyi, háromnegyednyi óvó-védő-figyelő *körívek* mentén;
- hatodik része *egyéb* formák mentén áll a tájban.

Az óvó-védő-figyelő körívekről később újra szó kerül, most lessünk bele egy cseppet a csillagképek alakjait eszünkbe juttató halom-elnevezésekbe! Magyarországon eddig két kísérlet történt ez ügyben eddig:

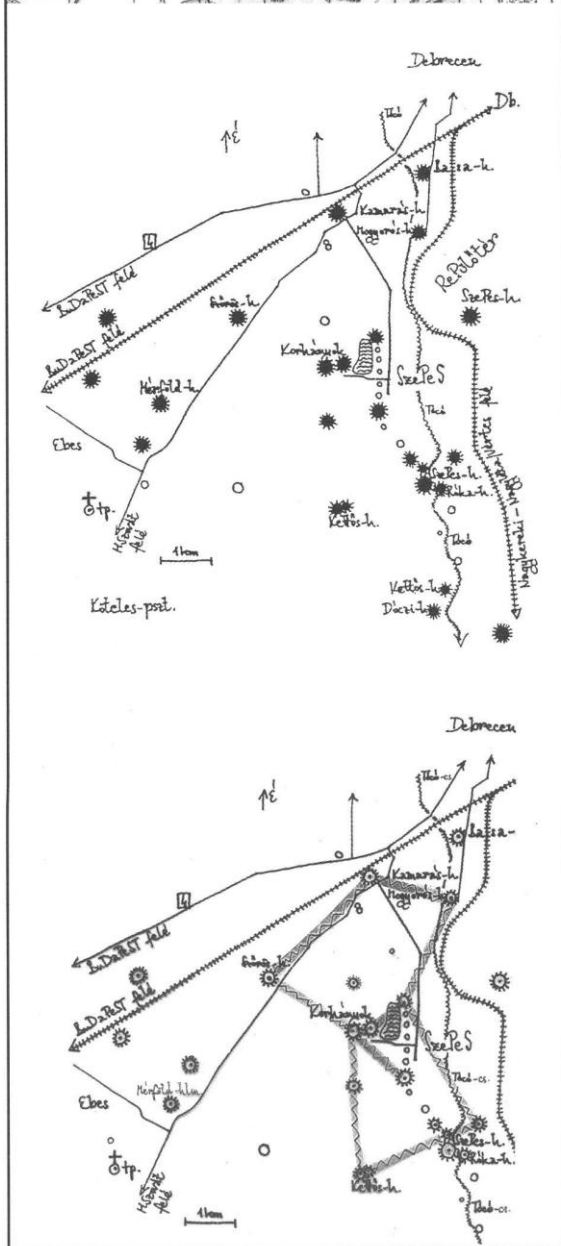
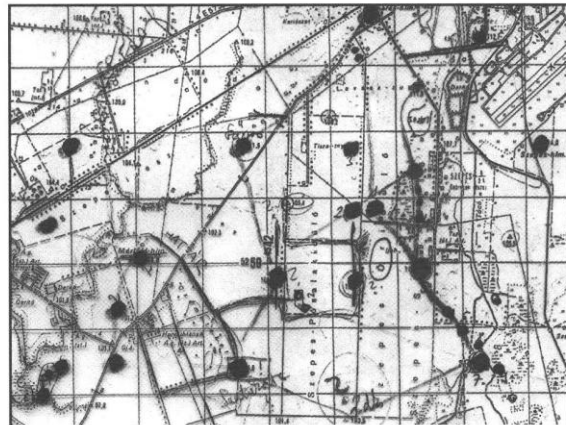
1. Dr. Radnai Mikes (Békéscsaba) írt 1967-ben (!) a kétegyházi vasútvonal melletti Göncölszékér alakú halomcsoportról. E könyv teljes terjedelmében közli az akkori, következmény nélküli sorokat.

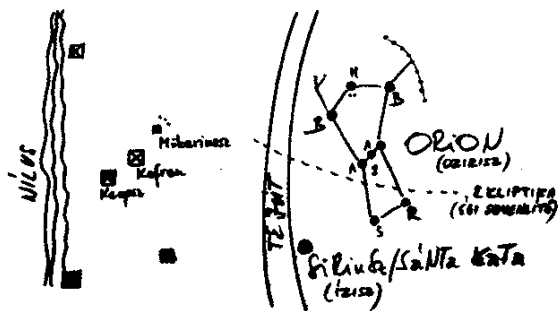
2. Jelen sorok írója a Debrecen közeli „*Sántakata-ülése*” elnevezésnek igyekezett részletesen utánanézni, s feltételezi, hogy a Debrecen–Szepes–Ebes („Kutyás”) települések háromszögében a Sirius (Sánta Kata) csillag, mint a Nagy Kutya csillagkép óriáscsillaga mellett az Orion (Nimród, Nagy Vadász) alakja is feltűnik a földön, olyan módon, hogy a *csillagképeket alkotó hatalmas csillagok a földön nagy méretű kurgánok (sír-halmok) formájában jelennek meg* (16., 17. kép).

16. kép. Csillagképek vagy kurgánok rendje? Csak a képaláírás dönti el a kérdést

17. kép. Munkatérképek a Sántakata-ülése nevű halom megtalálásához

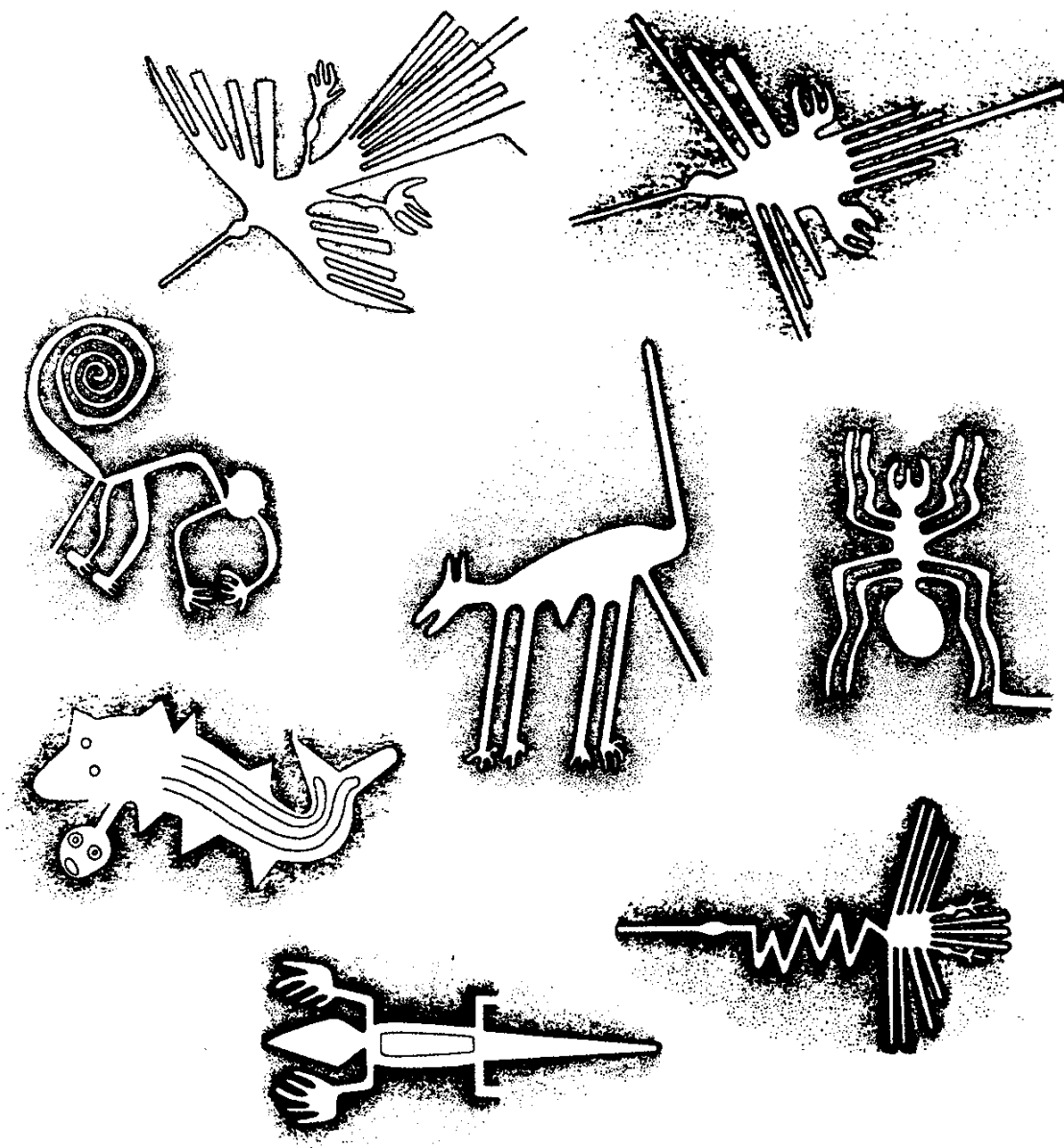
18. kép. Munkatérkép a piramisok és az Orion öve kérdéshez

E kutatásokról bővebben – terveim szerint – az Élő táj 2. kötetében olvashatunk majd tanulmányt.

Itt csak megjegyzem, hogy az egyiptomi piramisok elrendezése kapcsán is felmerült ez a méltán jogos szemléletmód, láthattunk erről egy igen szemléletes tévéfilmet is nemrég a Duna Tv-n (Robert Bauval és Adrian Gilbert filmje). Az talán ezek után már nem is meglepő, hogy a piramisok elrendeződésében itt is az Orion csillagkép volt az iránymutató (18. kép).

6. Lépünk tovább, és nézzük most meg hosszú sorban néhány közismert (?), hiszen igen sokszor publikált külföldi példán keresztül a földábrák kérdését!

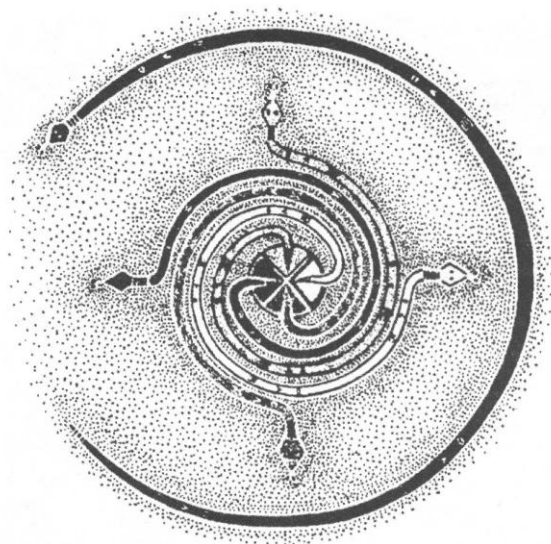
a) Nazca (Dél-Amerika, Peru) híres rajzaival léptenyomon, mindenféle kiadványban találkozhatunk. Méretük 50–150 m között mozog általában (19. kép).

19. kép. A nazcai állatábrák (válogatás)

20. kép. Navaho földábrák. Méretük kb. 100 m

21. kép. Navaho homokfestmény

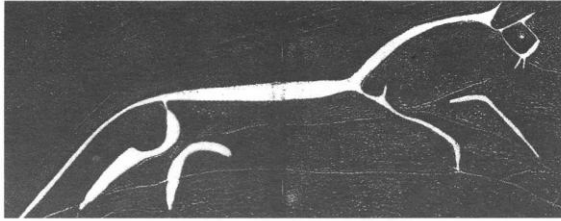
b) Legalább ennyire ismertek, hogy az észak-amerikai indiánok (pl. a navahók) a földre, a homokos talajra is rajzolták szent ábráikat (20., 21. kép). Ezek a gesztusok nem egyedülállóak a Földön. A távol-keleti mandala-készítők is szellemi rokonai e népeknek. Vajon Jézus mit írt-rajzolt a földre? (Jn. 8.1–6.)

c) Angliából öt helyről ismerünk „Fehér Ló”-földábrát. Az *uffingtoni* (22., 23. kép), a *cherhilli* (24. kép), az *Alton Barnes-i*, a *westburyi* és az *osmingtoni* (25. kép) lovak mellett az erdő fái *Tysoe* környékén (Warwickshire-ben) a „Vörös Lovat” rejtegetik mind a mai napig.

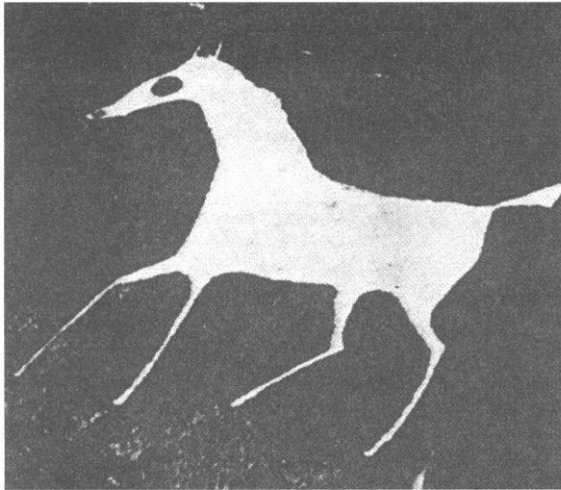
d) Lovak mellett más formájú földábrái is vannak a szigeteknek. Féltve is őrzik őket és méltán büszkélked-

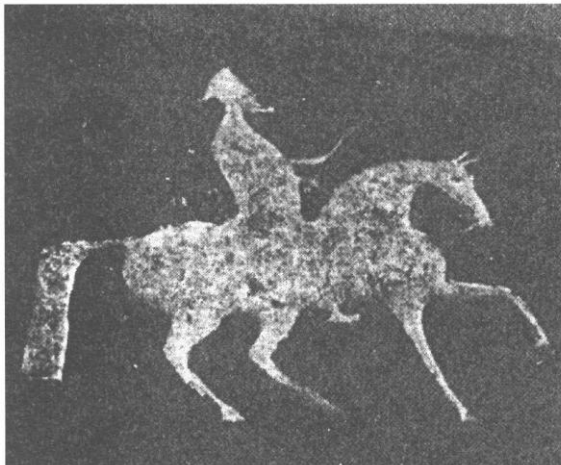
22. kép. Az uffingtoni Fehér Ló a magasból (jobb oldalon egy földvár látható)

23. kép. Az uffingtoni Fehér Ló közelről
(szerintem ez a hortobágyi „Macska” egyik lehetséges közvetlen szellemi rokona)

24. kép. A wiltshiri grófság (Cherhill) 18 m hosszú Fehér Lova

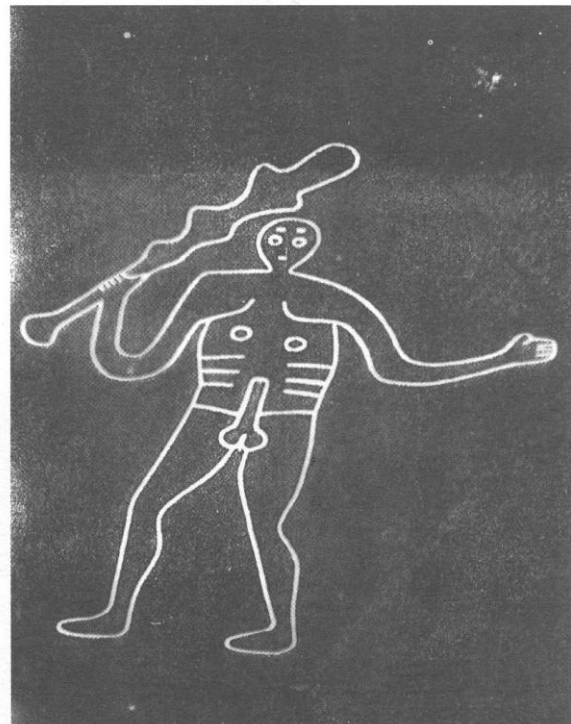

25. kép. Az osmingtoni Fehér Ló (1815-ből való a földábra)

nek velük. A leghíresebbek: a *The Cerne Giant* (kb. 55 m magas – 26., 27. kép), a *Long Man of Wilmington* (Sussex – 28. kép), a *The Gog-Magog Hills* (29. kép). Ezek titka (ti. hogy a gypet, tőzeget miért termelték le ilyen alakban a dombok oldaláról?) mellé felsorakoztak az évtizedek óta a közelben feltűnő búzakörök is (30. kép).

26. kép. The Cerne Giant, bal karjáról oroszlánbőr lógott le, s így Herculest ábrázolhatja e földábra

27. kép. The Cerne Giant, közelről

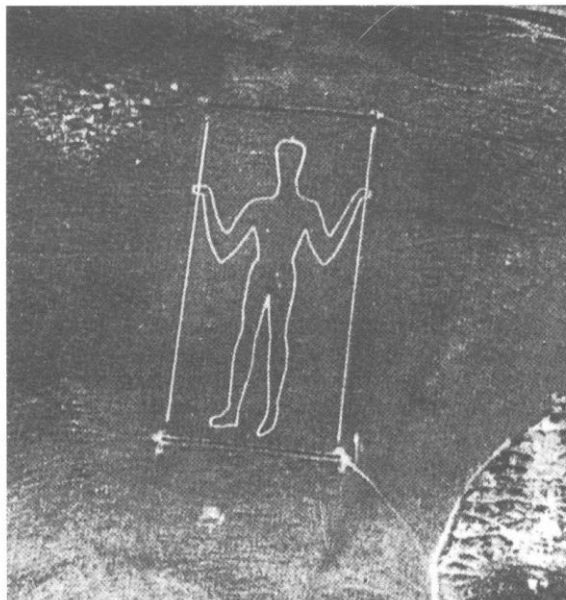
e) A század elején a tájat meg- és felismerő ember (pl. K. E. Maltwood) hatalmas méretű, kilométeres nagyságú földábrákat fedezett fel térképei fölé hajolva, s a Grál-legenda történeteit olvasva, ezeket (táj és szöveg) összevetve, összehasonlítva. A *szigetországi Zodiákus-ábráról* van szó, melyek pl. a surreyi *Kingston-upon-Thames*, a hertfordshirei *Nuthampstead*, a york-

shire-i *Holderness*, a walesi *Lampeter* és a somerseti *Glastonbury* közelében lelhetők fel. Méretüknél fogva (a glastonburyi kb. 20 km átmérőjű!) a Föld eddig felismert legnagyobb földábrái ezek, legalábbis a publikáltak közül (31., 32., 33. kép).

f) Újra hazaérkeztünk. A most először közlésre szánt példákat ezért kissé bővebben mesélem el.

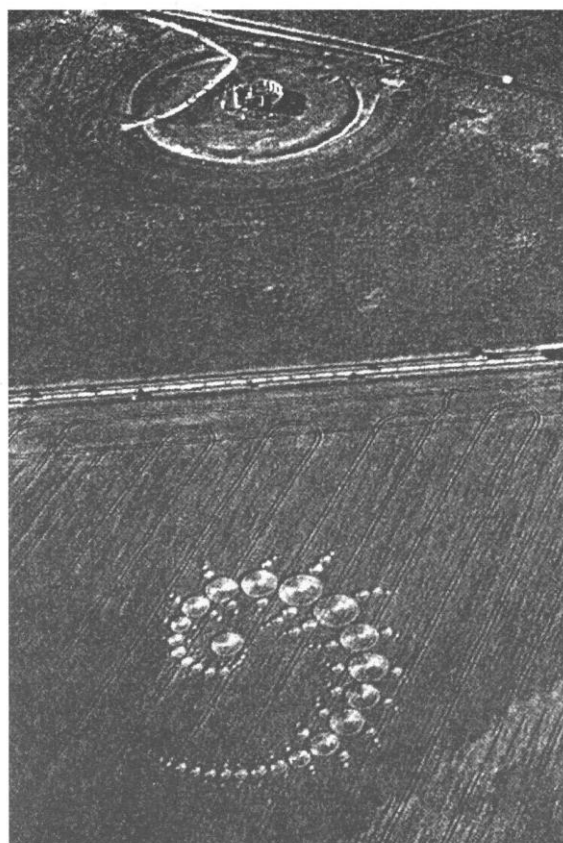
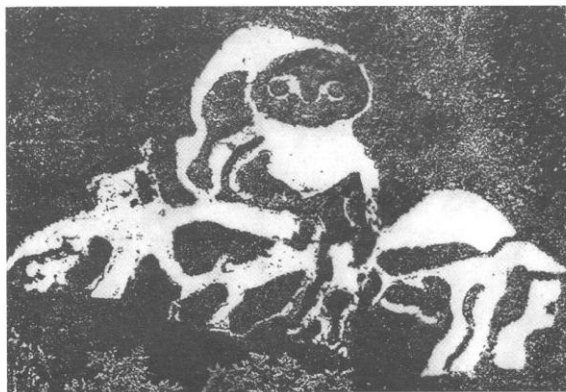
Szülvárosom, *Debrecen* 18. századi (1750- és 1771-es) úthálózatának vizsgálatakor (Országépítő 91/4.) felmerült a Zodiákussal való formai és tartalmi összevetés is. Ezt a párhuzamot a 2–2,5 km átmérőjű középkori várostest, a mai belváros csak nyomaiban (de mégis!) viseli magán. Úgy tűnik, hiába a sok-sok átlat-útvonal forma a várostesten belül, csak nem kerekedik ki egyelőre belőle egy teljesen összefüggő Állatöv (34. kép).

Nagyobb léptékben is vizsgáldtam természetesen azóta. Egy-egy Hajdú-Bihar megyei település határneveit vizsgáltam meg. Az Állatöv elemeire utaló neveket

28. kép. The Long Man of Wilmington (Sussex), közel 70 m hosszú

29. kép. The Gog-Magog Hills (The Hills Gods)

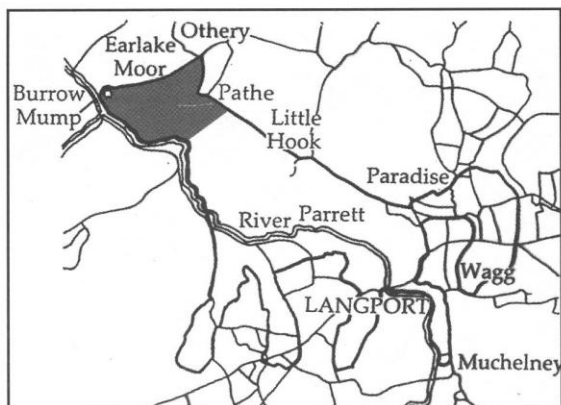

30. kép. Búzakör Stonehenge mellett

31. kép. Glastonburys Temple of The Stars (a glastonburyi Zodiákus)

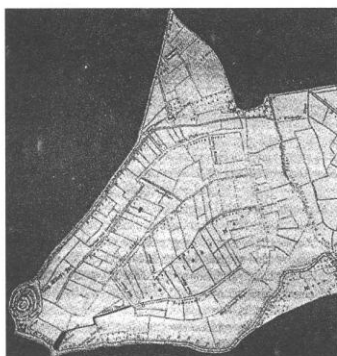

szinte mindenütt találtam, de a teljes rendszereknek csak halványuló nyomát leltem. Egy kivétellel. A *berettyószentmártoni* példát fogom itt most bemutatni. E falu határában kellő mennyiségű és képes beszédű névből mintha összeállítható lenne valamilyen össze-

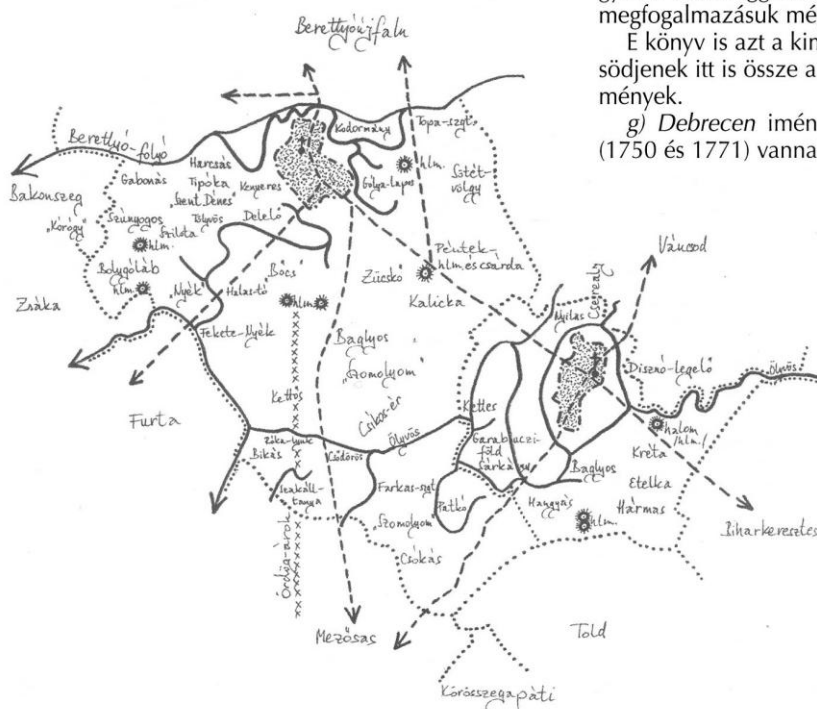

**32. kép. Egy kutya a tájban, Langport közelében.
Orra egy hatalmas domb**

33. kép. A kutya feje kinagyítva

**35. kép. Berettyószentmárton (Hajdú-Bihar megye)
beszédes helynevei**

**34. kép. A debreceni Zodiákus-kísérlet
egy munka-ábrája**

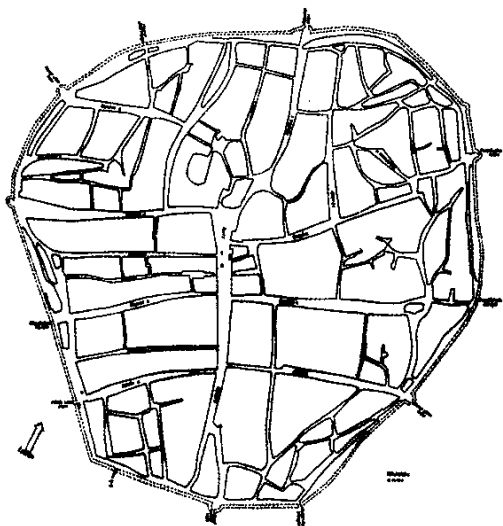

függésrendben egy kiinduláshoz szükséges alap. A kutatás e téren eddig csak a nevek gyűjtésére korlátozódtott, de úgy tűnik, a 28-as holdház-rendszer elemeivel lehet és érdemes számolnunk a térségben a későbbiekben (35. kép).

Hasonló utakon, a kunhalmok kutatása kapcsán és azzal párhuzamosan elindult egy Kárpát-medencén belüli szakrális-földrajzi vizsgálat, amely a tájneveken túl a táj, város, templom stb védőszentjei által, illetve velük együtt keresi a táj (*Kárpát-medence és a Szent Korona!*) belső élő összefüggéseit. Jelentem: e kutatás az elmúlt 3–4 évben indult el, eredmények, ha kicsik is, de vannak, hiszen a táj szól, megnevez, beszél, de a nagyobb összefüggéseket inkább csak sejtjük, érezzük, megfogalmazásuk még várat magára.

E könyv is azt a kimondott célt szolgálja, hogy sűrűsödjének itt is össze a már megtalált vagy teoretikus élmények.

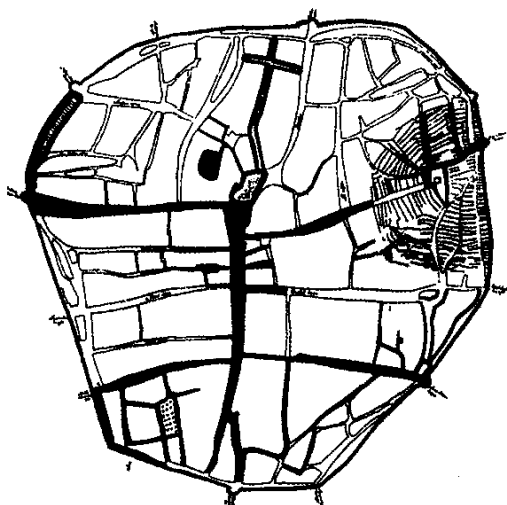
g) *Debrecen* imént emlegetett legkorábbi térképei (1750 és 1771) vannak újra előttünk (36., 37. kép). Vél-

36. kép. Debrecen, anno 1750. (rajzolta: Kovács György)

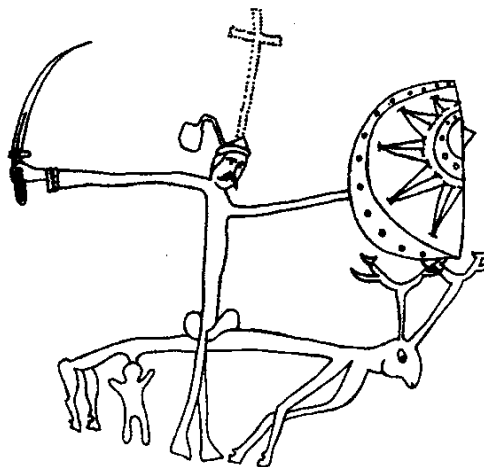

37. kép. Debrecen, anno 1771. (rajzolta: Kovács György)

38. kép. Debrecen – sámándob, nagyban

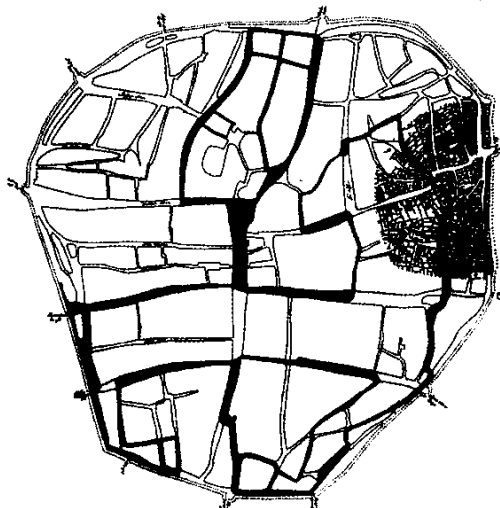
39. kép. A sámándobok egy lehetséges figurája
– Kiss Dániel (Józsa-Párizs) elképzelése

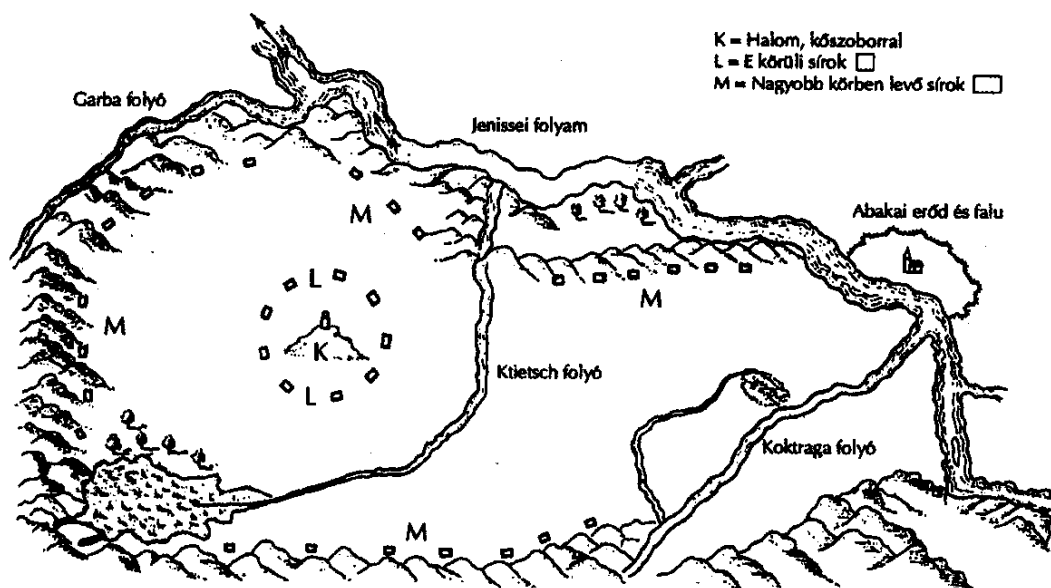

40. kép. Debrecen városcímere 1560-ból

41. kép. Debrecen úthálózata a zászlós báránnyal (kísérlet)

42. kép. Az abakáni kő környezete

letlenül beindult, később egyre pontosabbá és fontosabbá vált szemlélése, értelmezése szerint ez a nagy rajz egy hatalmasra megnövekedett *sámándob* külső bőréen megjelenő rajzolat nagyméretű szellemi társa (38., 39. kép). Dobra szén, színnel rajzolt égi út, égi mustra. *Dobra szén, dobra szín, Döbrögi városa: Debrecen.* Tanulsága elsősorban az, hogy ez az utcahálózat-rajzolat olyannyira képlékeny, rugalmas, szerves, hogy szinte minden olyan kísérletet is elbír, elvisel és elhordoz, ami városunkkal kapcsolatos (40., 41. kép). Ez az élő organizmus olyan, hogy nem is egy központja van, s azok is folyton-folyvást egymásba kapcsolódnak, erősítik, gyengítik egymást. Lükettő, pulzáló, élő, eleven rend ez: élő szervezet, élő táj...

Ténylegesen nem európai (a szó mai, bizony sok esetben vitathatatlanul pejoratív értelmében), nem steril, nem kimódolt, kifundált, egyszóval nem megmere-

vedett. Ember legyen a talpán, aki akár tegnap, akár ma „megfogja”, leírja és elemzi! A város lényege az, ami a neve: „éljen, mozogjon”!

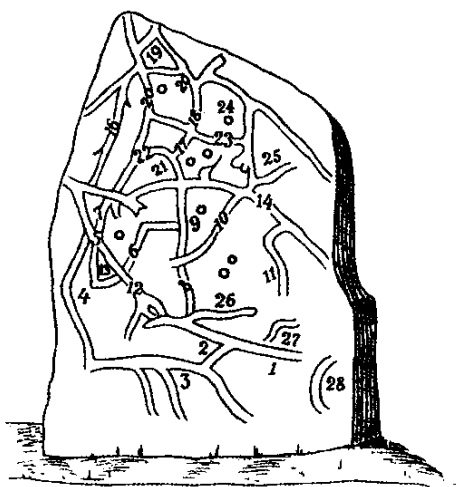
Álljon most erről a központi kérdésről két, egymástól lényegileg eltérő, de további elemzéseket, összevetéseket most nélkülöző idézet:

„...halasok középső folyásánál
futó ló alakú nagyváros,
menő ló alakú nagyváros,
nagyváros méhénél
Hold-nagyságú-szemű nagy uralkodóként,
Nagy-nagyságú-szemű nagy fejedelem-hősként
ott lakozék...”

(Sámánszöveg, kiemelés tőlem – B. L.)

És:

„Az Alföldön a táj és az ember között a viszony nem végleges. Ez az *ideiglenesség* az, amely mindennemű településen azonnal és mindenkinek feltűnik. Az Alföldön nincs város olyan értelemben, mint Nyugaton, vagy Erdélyben, ahol az *urbanitás* magától értetődik. Mert a város nem a véletlenül sűrűn beépített emeletes házakkal, utcákkal, rendezett forgalommal, kereskedelemmel és iparral rendelkező hely, hanem *céltudatos szándékkal elgondolt életrend*. Az alföldi város életrendje nem különbözik a *faluétől*. A falu pedig a *sátor-tábor*tól. Debrecen kevésbé város, mint a tízszeres kisebb és szegényebb Kőszeg. A település *ideiglenes*, mint a *nomád sátorváros* és ha holnap fölszednék, hogy tovább vándoroljanak, senki sem csodálkozna. A város jellege, hogy a választott középponthoz mindenki lehetőleg közel legyen. Az *alföldi városnak nincs közép-pontja*, s ezért elterül. A centrum természetesen sohasem absztrakt, vagyis nem gazdasági, vagy közigazgatási, vagy egyéb gyakorlat. Mint az archaikus görög *polis*ban, a középpont a felsőbb erő jelenléte. Ahol akár tudatosan, akár tudatlanul ez a *középpont él, a megte-*

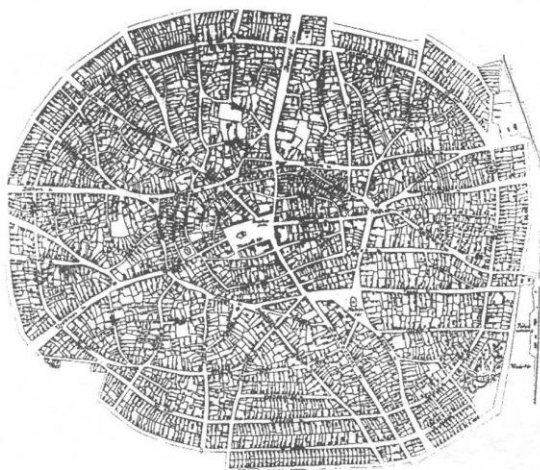
43. kép. Az abakáni kő és rajzolata

lepedés végleges, ahol középpont nincs, ott, ami városnak látszik, csupán tábor." (Hamvas Béla: Az öt génius. Életünk Könyvek, 1988. Kiemelés tőlem – B. L.)

Erre mondják manapság: no comment...

Álljon itt még egy következmény, már ami Debrecen hajdani utcahálózatának ilyen irányú, de mégsem kizárólagos értelmezését illeti. Az *abakáni kőről* van szó. Egy távoli halom (a Jenyiszej-folyó közelében, tehát Szibériában) tetején álló ún. „Attila-kő” rajzolata teljesen olyan, mint egy település úthálózata (42., 43. kép). Rovásjegyekkel való olvasatát (!) Debreczeni Miklós 1914-ben publikálta. Vagyis Debrecen (és nyilván más városok, települések) hajdani úthálózata netalántán így is (ti. írásjegyek felismerésével) olvasható. Legalábbis egy szintig. Aki teheti, feltétlenül tegyen ebben az irányban is lépéseket! Legalább a saját településén.

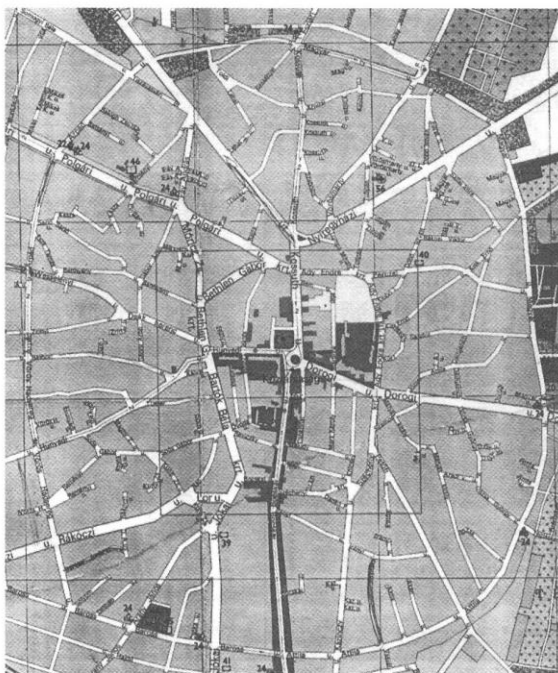
h) Debrecen legelső térképei után álljon itt néhány nagyszerű magyar példa arról, hogy egyáltalán nem

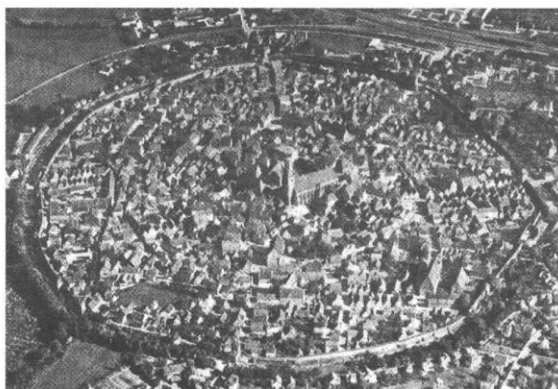
44. kép. Hajdúböszörmény világhírű településszerkezete

45. kép. Az utcahálózat egy lehetséges olvasata: szárnyas angyal, feltehetően női lény

46. kép. Hajdúnánás településszerkezete

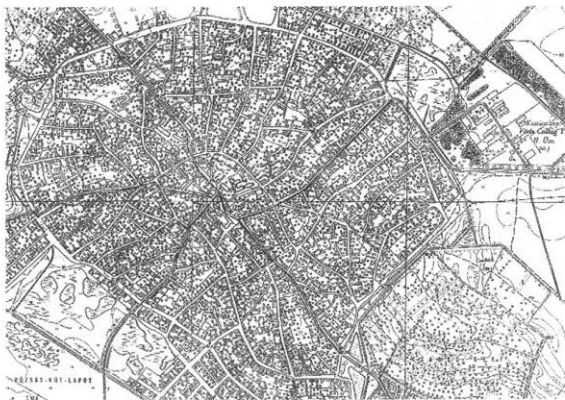

47. kép. A németországi Nördlingen ideálisan szép település a magashól

egyedi az eset, van itt mit nézni, látni és szeretni szerte e hazában!

Vannak kör alakú (vagy ahhoz nagyon hasonló formájú) várostestek. Hajdúböszörmény a leghíresebb közülük (44., 45. kép).

Hajdúdorog és Hajdúnánás (szintén Hajdú-Bihar megyei városok) úthálózata is igen szép köröket formáz (46. kép), külföldi párhuzamai pl. az iráni Firuzabad, a németországi Nördlingen (47. kép). Kaba és Derecske (Hajdú-Bihar megyei városok) nyomaikban viselik ezt a körkörös, gyűrűs, sugaras úthálózat-szerkezetet (48., 49. kép). A megyén kívül Jászapáti (Jász-Nagykun-Szolnok megye) településszerkezete is nagy élmény a szemlélődőnek (50. kép). Az árvíz után újjáépített Szeged, vagy éppen Pest szerkezete még hasonló ehhez (51. kép).

48. kép. Kaba városának rajzolata

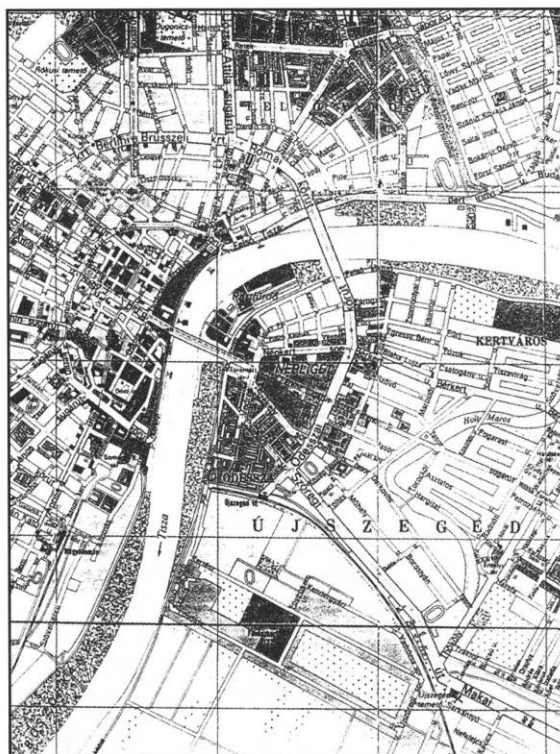

49. kép. Derecske városának rajzolata

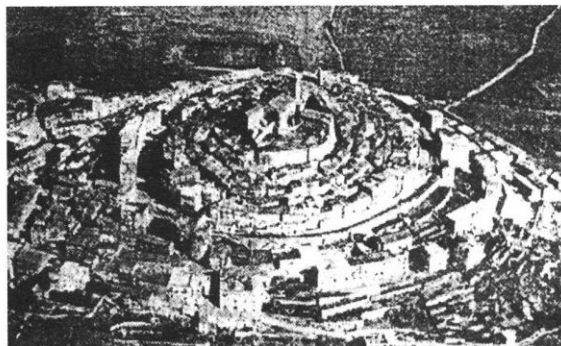

50. kép. Jászapáti városának rajzolata

51. kép. Az újjáépült Szeged mai térképrészlete

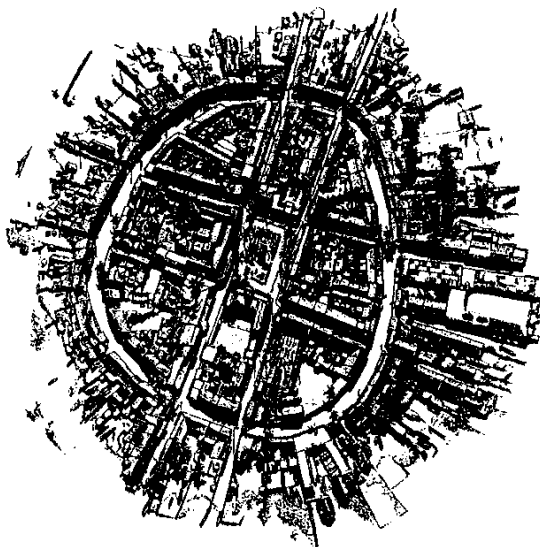

52. kép. Palombra Sabina látképe

53. kép. Gruissan látképe

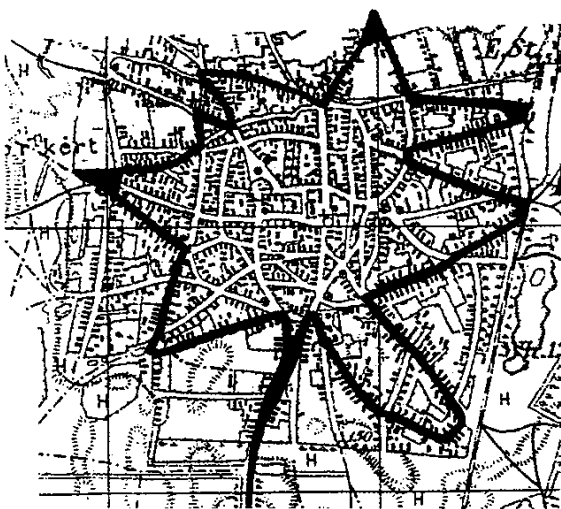

54. kép. A mexikói Mexcaltitlan

55. kép. Hajdúhadház utcái a század elején

56. kép. A hadházi „Csillag”-rajzolat

57. kép. Népművészetünk egy kevésbé ismert ábrája, központjában tízágú csillag

Külföldi példákat felmutatva: *Palombra Sabrina* (Olaszország) és *Gruissan* (Franciaország) települései a csigavonal rajzolatot viselik magukon (52., 53. kép). A mexikói *Mexcaltitlan* alaprajza (54. kép) szinte minden olyan könyvben szerepel, mely az ősi kultúrák nyomait mutatja be. A település ősi jelet: a kör-keresztet valószínűleg kb. 200 m-es átmérőjű halászfalujaival.

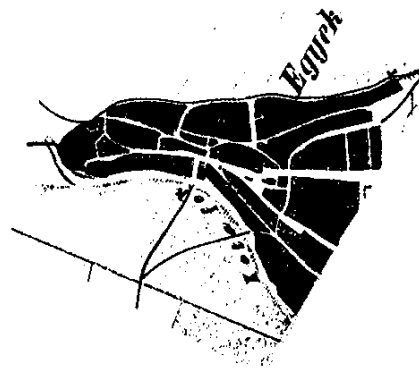
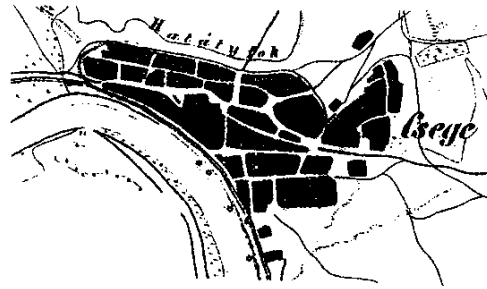
Hazánkba újra visszatérve: *Hajdúhadház* (Hajdú-Bihar megye, már megint egy hajdútelepülés!) utcáinak rendjéből-rendetlenségéből könnyen egy csodaszép csillagvirágot (55., 56., 57. kép), míg *Nyíracsádéből* (szintén Hajdú-Bihar megye) egy nyílazó figurát tudtam kirajzolni (58., 59. kép). *Tiszacsege* és *Egyek* (Hajdú-Bihar megyei községek) belső, hajdani Tisza-meder melletti falumagja, a középkori települések egy-egy hosszú orrú állatot (szarvas, teve stb.), illetve azok fejét formázzák (60., 61. kép). *Berekböszörmény* (Hajdú-Bihar megye) „hala” 1840-ből ezek után talán már nem is olyan meglepő forma (62. kép). Ez a település is vízmenti, mégpedig a Kis-Sárrét északi pontjánál alakult ki, s vette fel ezt az ízletes formát. *Füzesgyarmat* (Békés megye) utcái, települése két madár összebújó alakját mintázza (63. kép), ezek formai analógiát is a népművészetben találtam meg (64., 65. kép). *Barabás* (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) faluképe egy nagy pókot, de még inkább a „Hercules” csillagkép szétdobált kezeit-lábait juttathatják eszünkbe (66. kép).

Nemcsak települések, falvak és városok utcahálóza-

ta ilyen mesésen csodás. Nagyobb tájak, tájegységek is megszólalnak sajátosan magyar nyelvünkön.

Ilyen pl. a *Pilis* háromszöge a Duna-kanyarban. A közölt rajzon látható, hogy az Esztergom–Visegrád–Szentendre háromszög domborzati viszonyai alapján egy keletről nyugatra haladó-rohanó-szaladó kakasforma, vagy inkább talán egy bő köpenyű garabonciás figurája „szól ki” nekünk a hegyek-völgyek eme szép rendjéből (67., 68. kép). A Pilis és környékének csillag-mítoszi elemzése éppen folyamatban van.

Él a táj, élő ez a táj, amelyben élünk. Visszatérve a Tiszántúlra még három példa vár reánk. *Biharmagybajom* és *Bihartorda* (Hajdú-Bihar megye) települések körvonala, kontúrja bab-, veseformát mintáz (69., 70. kép). Egy-másra-egymásba csúsztatva e két formát (a két település szomszédja is egymásnak!) ama híres alapformát, a jingangot, a körre összeálló alakpéldát alkotják. Test-

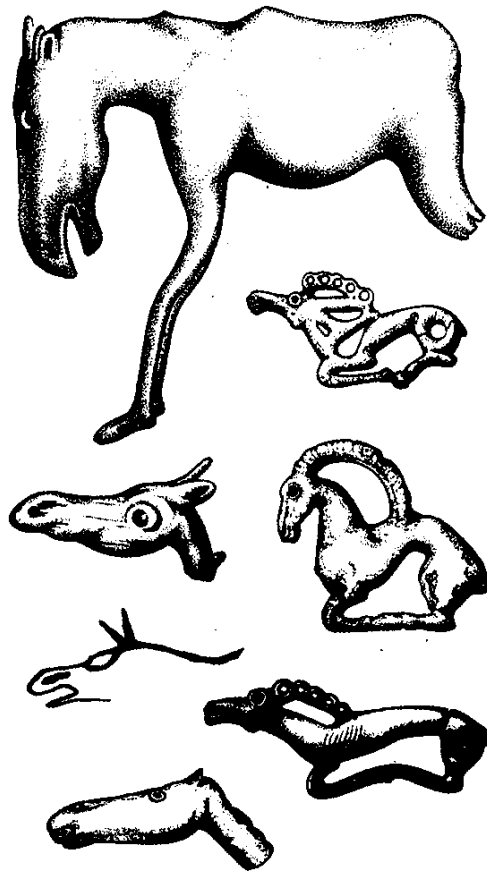
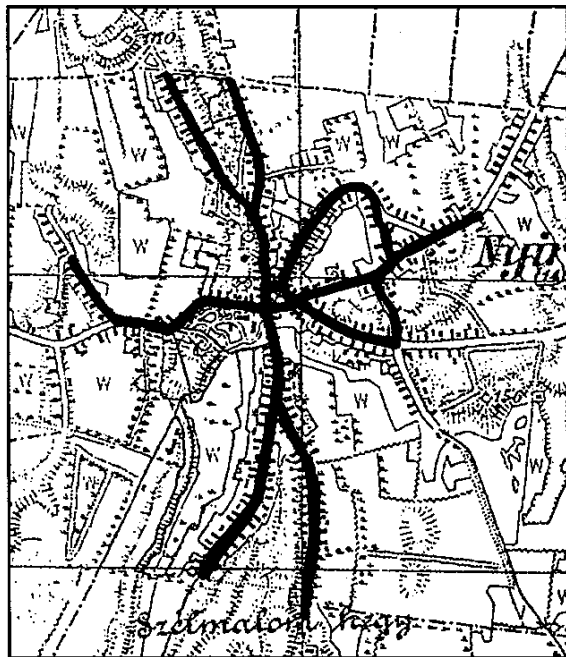

60. kép. Tiszacsege és Egyek falurajzai

58. kép. Nyíracsa térképe a század elejéről

59. kép. A nyíracsa-i fűsz figurája

61. kép. Néhány állatfej-analógia az emberiség (h)őskorából

62. kép. Berekböszörmény 1840-ből

vértelepülések ezek a javából itt a hajdani Nagy-Sárrét északi pontján (71. kép)! Nem kell tehát e formákért sem a mesés Keletre mennünk, megyénben is ím fellelhetők, és Gyügye (Szatmár) templomának mennyezetkazettái is hordozzák e nemes és méltán híres formát!

Végül itt van egy szabolcs-szatmár-beregi településünk példaképpen, neve: *Fülesd* (72. kép). Orvos barátom, Bujdosó István már írta is be készségesen a térkép megfelelő elemeihez az emberi bal fül megfelelő részeinek latin nevét. A fül hallójáratának helye természetesen a falu református templomának helyén található, hol is másutt?

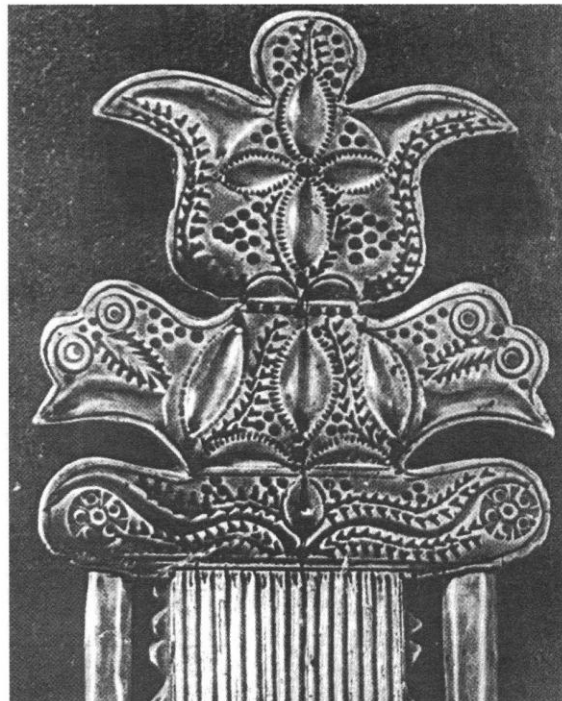
Akinek van füle, hallja!

Akinek van Fülesd, az halljon (73. kép)!

Két negatív példát is felhozok, hátha okulunk belőle!

Egy *tervezett park* képe áll előttünk *Kismartonból* (74. kép), amely totálisan semmibe veszi a táj élő-létező (teremtett!) anyagát és belső mozgásait, dinamikáját, lüktetését. A középkorban „divat” volt várost tervezni. A reneszánsz itáliai *Palma Nuova* mutatja, hogy milyen sikerrel is járt ez. A város hőcsillám-rajzolata (75. kép) a falanszter első megjelenése talán Európában. Nem is ez a baj, hanem az, hogy a világ nem hagyta

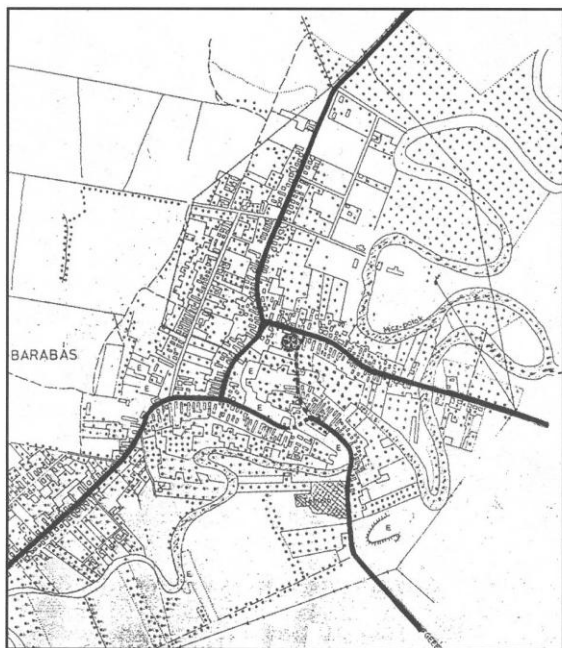
63. kép. Füzesgyarmat térképe a század elejéről

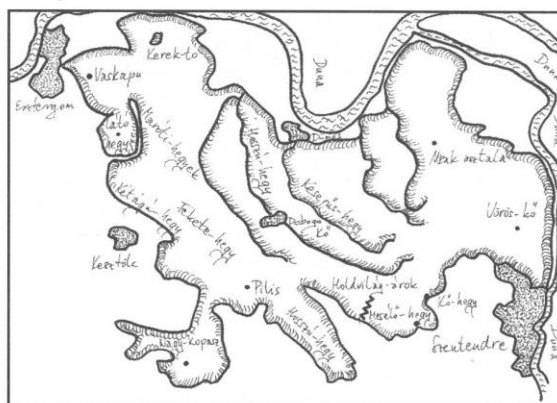
64. kép. Bagoly-, madárfejek egy csigacsináló fejénél (Ikrek jegy...)

65. kép. Pálinkásbutella madara

maga mögött az egyik tervet sem. Mindkét példa a mai várostervezők etalonja lett, olyanná is lett az életünk, olyan „vonalzós”...

69. kép. Biharnagybajom térképe a múlt századból

70. kép. Bihartorda térképe a múlt századból

71. kép. A két település összevont köre

tók nem ismerik, nem számolnak vele, pedig a rajzolat több mint meggyőző (76. kép)! Vagy legalábbis annak kellene lennie! A területen (debrecenieknak írom le: a hajdani „Csapó-kanyar” környékéről van szó, a hajdani

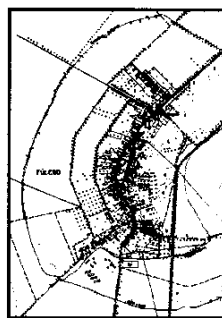
Szent László és Debrecen falvak feltételezett helyeiről) a házak, a telkek rendje igen szép: egy központi terület körül gyűrűs, körkörös módon (koncentrikus körök) rendeződnek el, de nem zárul be ez a kör teljesen! Mintegy kétharmadnyi körívben (kb. 240° szögben) mutatja ez a nagyszerű forma magát. Olyan ez, mintha egy teljes körrendszert valaki-valami „levágott” volna egy kardsuhintással. A sejtés (ti. a „levágás”) teljesen jogos felvetés, hiszen teljes joggal felvethető, hogy a kör szelője és húrja nem más, mint az itt húzódó Ördög-árok ideeső szakasza. (Rácz Zoltán építészlettel illeti ennek a kiváló felfedezésnek az érdeme!)

E forma központja az Árpád-korban vélhetően egy monostor lehetett (itt van a mai napig a Monostor és a Berek utca!). És annakelőtte?

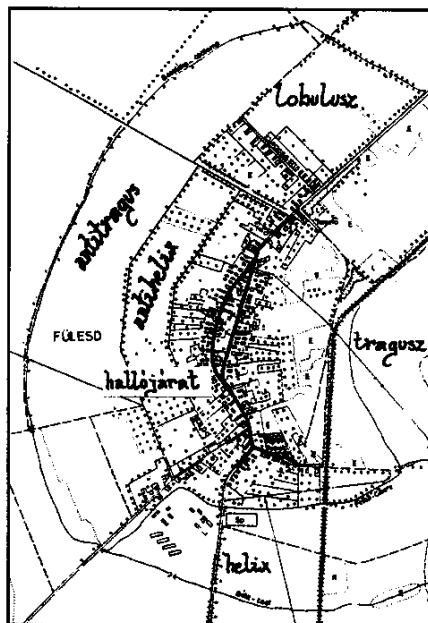
Úgy látom: ez az „ős-Debrecennek” elnevezett ősi terület (77. kép), mely magát az országos méretű árkot felügyelte, figyelte, egy átjáró, egy kapu volt itt a keleti országrészek felé. E terület formáját és helyzetét tekintve is jóval korábbinak tűnik 895–896-hoz képest.

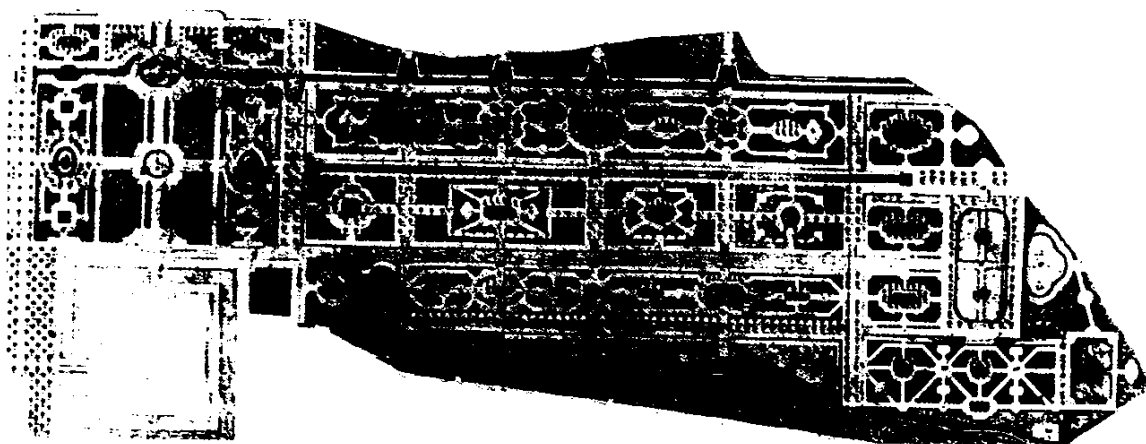
Az ős-Debrecen átjárót (hidat, kaput – ezek nemcsak képes beszédek, de megépített munkák is voltak, lehet-

72. kép. Fülesd falu térképe

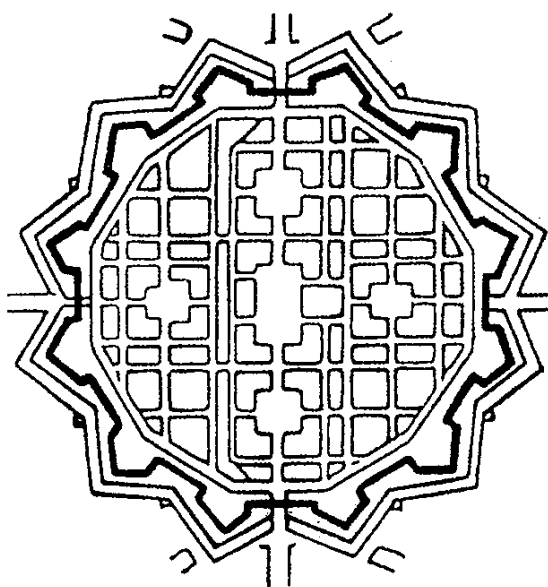

73. kép. Fülesd – és egy bal fül

74. kép. A kismartoni barokk kert terve

75. kép. Palma Nuova

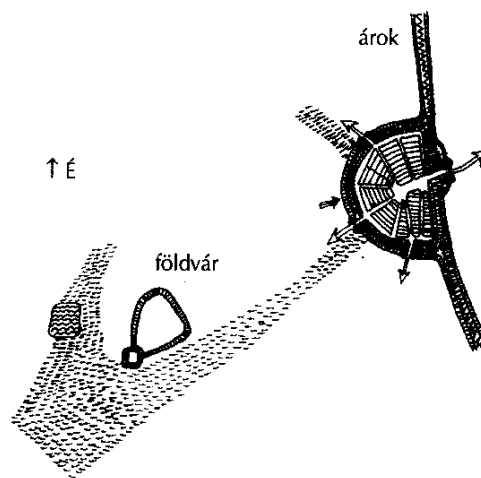
tek) biztosító kétharmadnyi kör a földvárak köreivel és a Born Gergely tanulmányában is jegyzett ún. pávaszemmel is rokonítható forma (78. kép). E forma, illetve páirjai számtalan helyen előfordulnak a nemes művészetek tárházában. Előfordul pl. a *Szent Korona Szent Demeter-zománcképén* is, a szent harcos pajza tökéletesen ezt a formát „hozza”, kicsiben (79. kép). Analógiaként megemlíthető még pl. az az 1. sz. katonai felmérés (18. sz. vége) által megrajzolt *Földes* (Hajdú-Bihar megye) település szép formarendje is (80. kép). Olyan ez a forma egyébiránt, mint mikor hajnalban kél a Nap, s a horizontot már majdnem elhagyta, vagy mikor szentül a Nap, s mindjárt a horizont vonala alá bukik. Mindenesetre valami Égi Csodának az első vagy az utolsó pillanatai (81. kép).

A Nap-útnál maradvá: ez a kétharmadnyi körív nemcsak a Nap-támadat, -szentület egy pillanatának formája lehet, de a nyári Nap-út földi vetülete (közel 263°-nyi területet súrol a földön ez az aznapi út) is ez egyben. Ez is kozmikus párja a felvetett kérdésnek (82. kép). De maradjunk még mindig a csillagoknál!

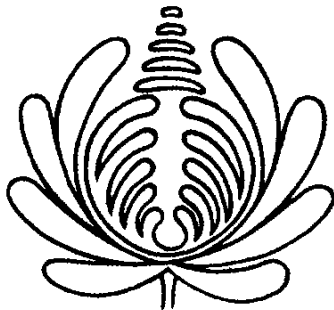
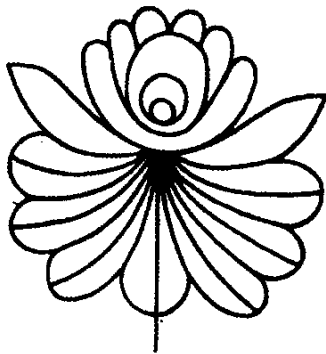
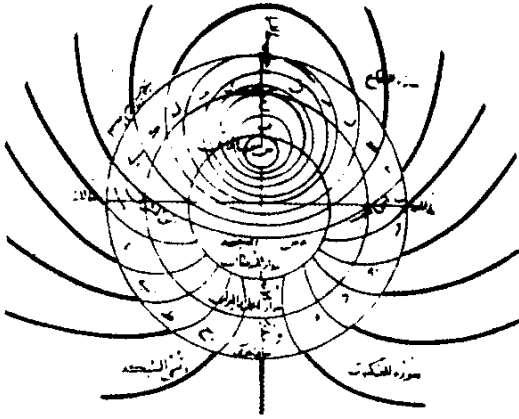
Az *írországi prehisztórikus köveket*, melyek a csillagjárásokkal vannak kapcsolatban (ti. kő-obszervatóriu-

76. kép. Az 1771-es Debrecen északkeleti széle, az ún. „ős-Debrecen”

77. kép. Ős-Debrecen működése (feltételezés)

78. kép. Asztrolábium – matyó rózsza és alakváltozata
(Pap Gábor nyomán)

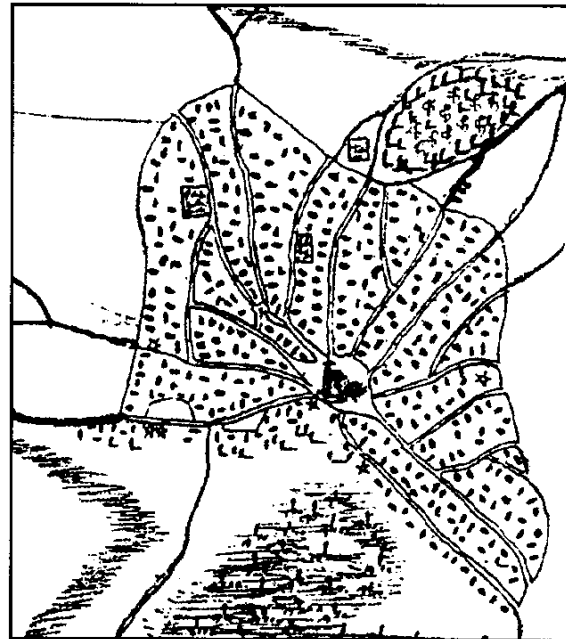
79. kép. A Szent Demeter-zománckép a Szent Koronán,
és „ős-Debrecen” alakja

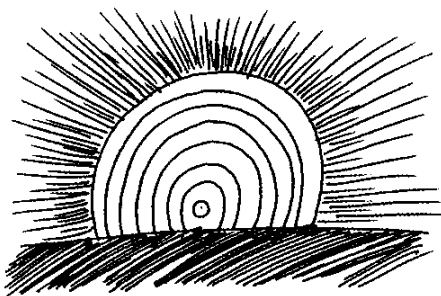
80. kép. Földes a 18. sz. végén (katonai felmérés alapján)

mok ezek) milliónyi forma „díszíti”. Különösen a *knowthi* köveken látható sűrűn ez a kétharmadnyi körív, számtalan csodaszép formai variációban (83. kép). Megjegyzem: a kövekről szóló alapmű (lásd ajánló bibliográfia, Martin Brennan könyve!) ezt a formát első renden a Hold-járással hozza kapcsolatba.

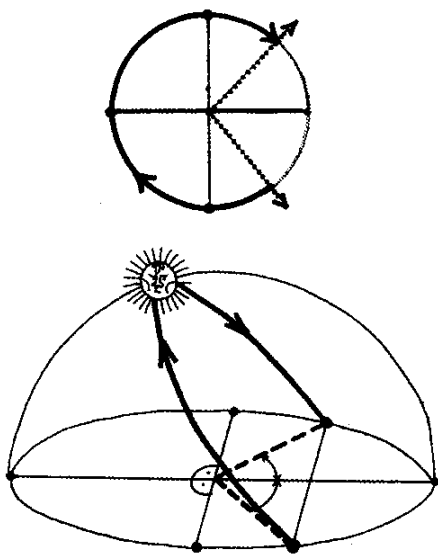
További megjegyzések: Füledd már említett „fülével” is hasonló formát közelít, e formai tendenciát kár lenne nem észrevenni! A könyv magyarra fordítása igencsak kíváncsú volna.

Személyes tapasztalatom: a *halmok* elhelyezkedését országszerte vizsgálva én úgy vettem észre, hogy nemcsak vagy nem elsősorban egyenesek mentén sorakoz-

81. kép. Naptámadat-napszentület

82. kép. A nyári napforduló Nap-útjának rajzolatai

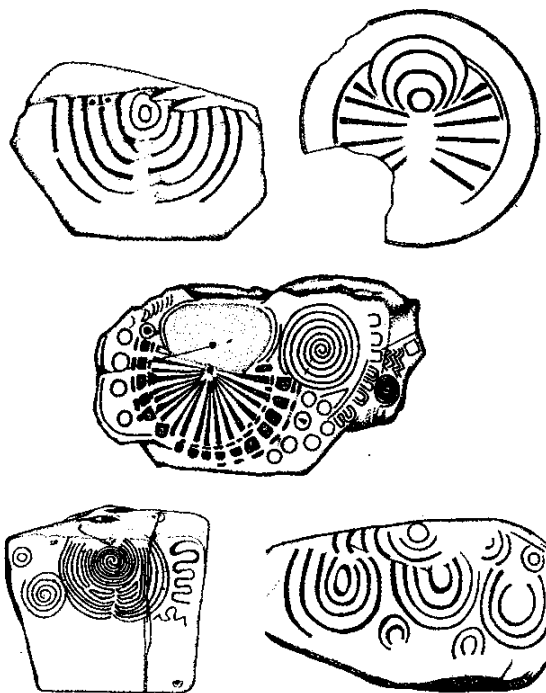
nak fel, de inkább ívek mentén. Ezek szabályosak, szabálytalanok. Szinte sosem körre bezárulók, hanem egy irányból (rendszerint észak felől) „nyitottak”, kb. kétharmadnyi, háromnegyednyi körívben helyezkednek el ezek a kiemelkedések, 6–8 darab úgy alkot szép kör-láncolatot. Ne feledjük, a halmok ór- és hírlánc szerepet is betöltöttek sok ezer éves működésük során. Nem véletlenül vannak a tájakon „széjjeldobálva”!

j) Zárószó felé közeledve, összegzésféleképpen álljon most itt két idézet *mandala*-ügyben. Külföldi gondolatok ezek, olvasásuk, értelmezésük nem egy esetben nehézkes. Remélem, nemsokára elkészül a magyar olvasat is!

„Ma már tudjuk, hogy egész templombelsőket alakítottak ki nagy mandalákként, s ezek csak így érthetők meg. Ugyanígy a Buddha-alak előtt elhelyezett vázák és más rituális eszközök csoportosítását, sőt a pagodák és egész templomépületek konstruktív rendjét is mandalákként tervezték és alakították ki. Ugyanezt állapították meg az egyes templomépületeknek egy nagyobb templomkörzeten belüli elhelyezésére vonatkozóan, s ezeknek egy város szerkezetében mint egészben való elhelyezésére vonatkozóan is, így tehát végül is Kyoto

(az egykori Heiankyo) eredeti alaprajza is egyfajta mandalát ábrázol, tehát fölismeret makrokozmosz elrendeződéseknek mikrokozmosz, itt városi mértékben való tükröződését. Ha tehát egy templomépület önmaga mandalaként áll – ami a későbbi tárgyalásokban a Kiyomizu templomon keresztül (Kyoto) történik –, akkor gyakorlatilag ennek bármilyen cirkumambulációja meditációvá válhat, azaz olyan mozgássá, amely a centrum, az eredet felé irányul. Hogy ez mennyiben bizonyult igaznak egy mandalaformában kialakított egész város átjárásakor, erre vonatkozóan nem bocsátkozom közlésekbe.

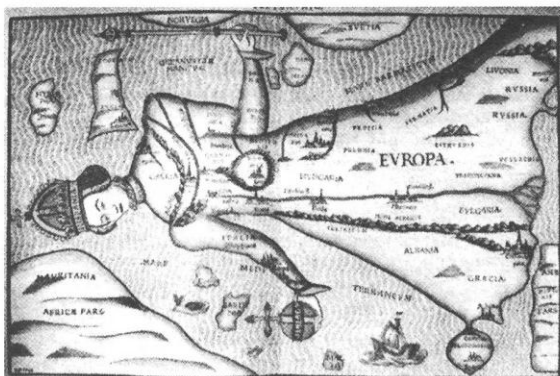
Ha meggondoljuk, hogy eredetileg Indiában és Tibetben a mandalákat egyszerűen csak a homokba rajzolták, a szimbólumokat olyan formában ábrázolva, hogy fölvegyék egy „királyi” város alakját annak sáncaival, kapuival, tornyaival és kertjeivel, egy olyan városét, amelynek közepében foglalt helyet a meditáló, s amelyre föntről rálátott, akkor világossá válik, hogy az egykor fokozatosan kialakított makrokozmosz térhelyezéseket az egymásra vonatkoztatott szimbolikus jelek segítségével átvitték a mikrokozmosz térhelyezé-

83. kép. A knowth-i kövek körei

sekre, akár egy mandala, egy templomépület vagy egy egész városrész mértékében.” (A tér a képzőművészetben. Szöveggyűjtemény. NPI, Bp. 1981. Válogatta és szerkesztette Mezei Ottó. Gunter Nitschke–Philip Thiel: Az élt környezet anatómiája. Fordította: Kürtiné Kiss Éva. 202–203. o. Kiemelések tőlem – B. L.)

„A mandala: a »megváltó nélküli megváltás eszköze«, a »kozmosz dráma projekciója«, amely a makrokozmoszt szimbólumokkal fejezi ki; a világmindenséget

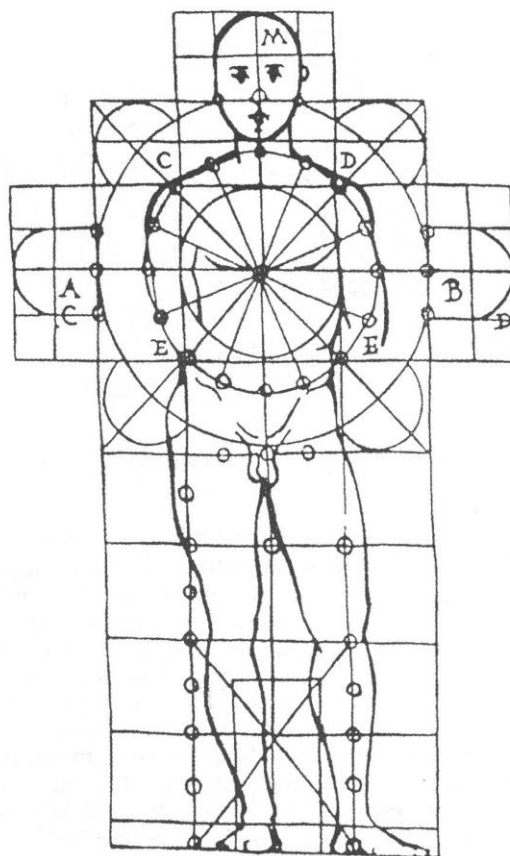
84. kép. Európa asszonya

85. kép. Afrika drámája

»kozmoqramban« kifejező séma értelmezése misztikus elragadtatást kíván mikrokozmosz átélés révén, gyógyító erejű lehet, mivel a benne szereplő szimbólumok az egyéni mikrokozmosz életcentrumba is megtalálhatók." (Giuseppe Tucci: Geheimnis des Mandala. 1949. Kiemelések tőlem – B. L.)

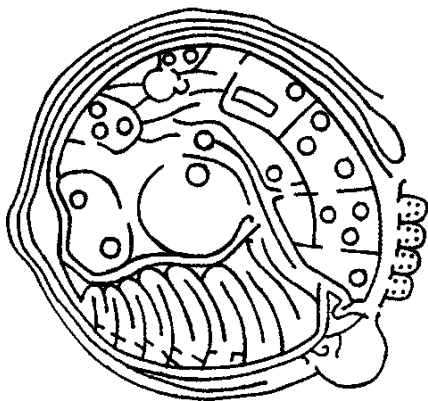
86. kép. A Mars-arc

87. kép. Egy keresztény-keresztén templom alaprajza

88. kép. Összhang a Lent és a Fent között, templomépítéskor (középkori festmény)

89. kép. Namíbiai falu alaprajzolata

k) Európa régi, középkori, míg Afrika ma rajzolt élő-halott és Nagy-Magyarország kenyér- (és hal-) formája nem mindenki előtt ismert, és nem mindenki előtt ismeretlen (84., 85. kép). Európa méhe: a Kárpátok ölelte medence. A napi három számjegű (!) népességfogyás, az abortuszok kirívóan magas száma Európa asszonyának válságát jelzi. Örök szűz akar ma maradni, anyaszerepre nem vágyik... csak divatozni akar...?

l) Távoli, nem földi példa is akad szép számmal, ami az élő tájat illeti, van ilyen a Földön kívül is, úgy tűnik. A Marson felfedezett Arcot hozom most csak fel ízelítőül példának (86. kép). Vagy hamisítvány a fotó, ami bejárta a világot (ezt én nem tudom eldönteni), vagy nem, de a „véletlen” kizárt!

Olyan ez a „véletlen”, mint a keresztény-keresztény templomok sokszori kereszt alakja (87. kép). Az Orion-hívó deszanák törzsének közösségi háza, hogy, hogyan („véletlenül”) az Orion alaprajzát adja alaprajzában. Az épület, a szent tér és a szent táj is modellezi a hit tárgyát, legfőbb természeti jelképeit. Ez természetes. Erre tudnak csak az égiek rábólintani, áldást adni: igen, mehet az építkezés, az átalakítás, mert megvan az összhang és az összeköttetés a Lent és a Fent között (88. kép).

m) Semmit sem akartam most tehát „bizonyítani”. A sok-sok példa kell hogy meggyőző legyen. Minden rajz, fotó, képes-élő-magyar beszéd ékeesebb a magyarázatoknál. Ez a tanulmány most csak felmutat, szótlanul rávilágít arra, ami sok esetben még ismeretlen, de valóságos, tapintható, érzékelhető. Ez volt a célja, íme, megtette.

Akinek van szeme, nyissa ki, s lásson (89. kép)!

1998. SZEPTEMBER 1., SZENT EGYED NAPJÁN, DEBRECENBEN

AJÁNLÓ BIBLIOGRÁFIA

- BALKÁNYI SZABÓ LAJOS: *Debrecen helynevei...* Debrecen, 1865.
 ROBERT BAUVAL-ADRIAN GILBERT: *Az Orion-rejtély. A piramisok titkának megfejtése.* Alexandra, Pécs, 1999.
 BERTA TIBOR: *A fehér ló titka.* Demokrata, 1996/5.
 BLASKOVICS JÁNOS: *Attila városa.* Bp. 1923.
 DOLF BRAAT: *Jelek a gabonaföldön.* Országépítő 1998/2.
 I. B. BRASINSZKIJ: *Székita kincsek nyomában.* Helikon, Bp. 1979.
 MARTIN BRENNAN: *The Stars and the Stones.* Ancient Art and Astronomy in Ireland. Thames and Hudson. London, 1983.
 BUKA LÁSZLÓ: *Kísérlet...* Országépítő 91/4.

- CSONTOS TIBOR: *Titokzatos „sziget” a Balatonban?* Ifjúsági Magazin, 83/1.
 ERICH VON DÄNIKEN: *Tévedtem volna?* Móra, 1988.
 DEBRECZENYI MIKLÓS: *Az ősmagyar írás néhány hazai s oroszországi emléke.* Pátria Kiadó, 1914.
 Folklore, Myths and Legends of Britain. (Published by the Reader's Digest Association Limited, 1973. London.)
 Földrajzi nevek Balmazújvároson. Összeállította: id. Varga Antal. Jóna Antal könyvnyomdája, Debrecen, 1942.
 GEORG GEISTER: *La tervé de l'homme – Vues aériennes Atlantis.* Zürich, 1975.
 ENRICO GUIDONI: *Primitive Architecture.* Faber und Faber/Electa, Milano, 1975.
 HAMVAS BÉLA: *Az öt génusz.* Életünk könyvek 1988.
 JAMES HARPUR-JENNIFER WESTWOOD: *Legendák földjén.* Magyar Könyvklub, 1994.
 HOPPÁL MIHÁLY, JANKOVICS MARCELL, NAGY ANDRÁS, SZEMADÁM GYÖRGY: *Jelképtár.* Helikon Kiadó, Bp. 1990.
 LOREN MC INTYRE: *Mystery of the Ancient Nazca Lines.* National Geographic, 1975. május.
 JANKOVICS MARCELL: *A Nap könyve.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 1996.
 Kik voltak a halomépítők? Univerzum 1975/8.
 FRANCIS X. KING: *Rejtélyek enciklopédiája.* Panem Kft. és Grafo Kft., Bp. 1993.
 KOVÁCS JÓZSEF: *Nézzük meg együtt a veleméri románkori templom freskóit.* Művészet, XVIII. évf. 3. sz. 1977.
 KOVÁCS JÓZSEF: *A veleméri Szentháromság-templom.* Ismertető a látogatók számára. Kézirat gyanánt. 1972.
 K. E. MALTWOOD: *A Guide to Glastonbury's Temple of the Stars.* James Clarke & Co. Ltd. 33 Store Street, London W. C. 1. 1964.
 PHILIP MESELTON: *The Elements of Earth Mysteries.* I. Title. Shaftesbury, Dorset Rockport, Massachusetts, 1991. Element.
 JOHN MICHELL: *Atlantis öröksége.* Édesvíz Kiadó, Bp. 1992.
 JOHN MICHELL: *The Earth Spirit. Its Ways, Shrines and Mysteries.* Thames and Hudson, London, 1975.
 Mítoszok földjén. A világ szent városai, megjelölt helyei, ősi települései és az elsüllyedt földrészek. Sajtó alá rendezte: Jennifer Westwood. Magyar Könyvklub, 1993.
 BRIAN LEIGH MOLYNEUX: *A megszentelt bolygó.* Magyar Könyvklub. Helikon Kiadó, Bp. 1995.
 OSCAR NEKORETCS: *Titokzatos óriásrajzok a Nazca-fennsíkon.* Úfő-bázis vagy oázis lehetett? Oktáv-Press Kft. 1992. Orpheus 1990. szeptember.
 PAP GÁBOR: *Jó pásztorok hagyatéka.* Magyar népművészet. Pódióm Műhely Egyesület-Magányos Kiadó, Debrecen, 1993.
 PAP GÁBOR: *Velemér – egy tér-idő gráf működési vázlata.* Művészet, XIX. évf. 6. sz. 1978.
 J. RANGLES-P. FULLER: *Gabonakörök.* Édesvíz Kiadó, Bp. 1992.
 RÁCZ ZOLTÁN: *A debreceni hídfőállás.* Országépítő 91/4.
 RÉVÉSZ IMRE: *Etel laka, vagyis Attila hun király birodalmi székhelye.* Történelmi vizsgálat. Városi Könyvnyomda, Debrecen, 1859.
 MERLE SEVERY: *The Celts.* National Geographic, 1977. május.
 A tér a képzőművészetben. (Szöveggyűjtemény.) NPI, Bp. 1981. Válogatta és szerkesztette: Mezei Ottó.
 BRIENSLEY LE POER TRENCH: *Temple of the Stars.*
 ID. VARGA ANTAL: *Adatok a Balmazújváros határában állott falvak történetéhez.* Debrecen, Csuka nyomda, 1942.
 VARGA ANTAL: *Hol állott Attila birodalmi fővárosa Priszkosz követsége idejében: 449-ben?* Gyoma, 1909.
 VÉGVÁRI JÓZSEF: *„Ki sem megyek, meg sem adom magam.”* Ősvallásunk nyomai egy népdalban. Főnix Könyvek 8. Debrecen, 1998.
 JENNIFER WESTWOOD: *Albion – A Guide To Legendary Britain.* (Book Club Associates, London, 1985.)
 RALPH WHITLOCK: *In search of Lost Gods.* (A Guide to British Folklore.) Phaidon, Oxford, 1979.
 ZELKÓ ZOLTÁN: *A kősvatag titka.* A Nazca-vonalak. Magvető Kiadó, Bp. 1982.

Kalandozás, helyből

A régi csapszékbe gyerünk,
Hol a magyar lány és a fáta
Egyformán kívánta
Tréfánk és furcsa ingerünk.
(Ady)

Térképet olvasni jó. Jó játék. És én most játszani fogok. Térképet fogok olvasni, helyneveket, folyókat, hegyeket, városokat, és ezek a nevek fognak elröpíteni távoli tájakra, korokba, kalandokra, anélkül, hogy meg kellene mozdulnom, hogy három pár vascipőt kellene elszaggtatnom.

Időnként úgy fog tűnni, elszállok, elszakadok a valóságtól – és ez így is lesz. És ez így lesz jó. Mert nem elmélni akarok, kimunkálni valamit – ökörködni sem, mint műanyag korunk figurája, túlinformált agymenéses –, csak játszani. Komolyan és komolytalanul egyben. Ha tekintetes teóriával találkozom, illő tisztelettel cibálom meg bajuszát, és ha röpké ostobaság csimpaszkodik nyakamba, egy körre őt is, miért ne?

Röviden a határokról. Térben, lényegében, maradok a Kárpát-medencében, időben bármilyen mélyre merek merülni, nyelv tekintetében annak képlekeny¹, még kövülés előtti, magmatikus állapota érdekel, a még elviselehető forróságig, az ősforrásig.

A játékszabályok egyszerűek: nem állítok semmit és nem vetek el semmit, sem kezdetben, sem a végén, csak kézbe veszem a szót², megforgatom, nézegetem, és hagyom, legyen, ami lenni akar.

Előre is bocsánatot kérek mindazoktól, akiket lokálpatriotizmusukban megbántanak – nem áll szándékomban. Kérem, engedjék meg, hogy játsszak a nevekkal, hogy azok elvezethessenek, bármerre is.

És már Visznek is. Egyikük-másikuk, ha bírna, Tolna, a lemaradók Szalatnák, távolabbról Jászksisér. Kakucs, incselkedik egy falu Pest megyében, a Fancsika-tó pancsikálni, Abda labdázni hív. Edd-el, kínálgat Edde (más tájon: Egyed!, így mondanák – mellesleg többes számban az egy: Egyek), és tányéromat Kelemér méri tele. A szerencse Szerencsé, Tokaj maga a tökély, a Szepesség csupa szépség, Boldog, Békés, derült, Világos, oldott állapotba hoz Mozsgó, mosómedvék közt mosolygó. Csarodára csárda csalogat, és a butykos Butyka (a Borbánya, az ám, mega a Rum, nem a Tisztavíz), Csolnokon a csónak ringat, mestere Szolnok a szónak; s mint a szikla, él Niklán a remete.

És vajon hány fok lehet kánikulában, Forró falu (Aszaló fölött van – nem Hevesben, Borsodban) főutcáján, egy kolerikus pasas üstöke alatt? Hidegség nem, az biztos. Léhen lehetet rezdül, Zalában a szél támad fel, van itt Vízvár, Földes, Homok, Sárvár, Téglás, Meszena, Kőszeg, Vasláb, Ónod, Cinkota, Ólom- és Aranygombhegy; Tuzséra a tüzezek ágyúja Dörög, és vannak hangok, hangosak (Nagyharsány, Csörög, Dörgicse, Dobo-

gókő, Zengg); számok³ (Hatvan meg Negyven Százd, Négy meg Hat az Tisza, Kétegyháza összesen Háromszék; Hete, Hét országon is túl; ezer-orrú Ozora, ezer-ajkú Szalajka; szapora Szabolcs; Szamos, a számos; Tamana⁴, de töméntelen [érdekes matematikai-nyelvlogikai helyzet: mennyit és mitől kell megfosztani ahhoz, hogy sokká váljon?]); és színek (Fehérvár, Vörösmart, Feketeügy, Sáralja, Zöldhalompusztá, Kéked), élénkek, tiszták.

És életek, növények (Diósjenő, Piszke, Szedres, Eperjes, Dinnyés, Nagyszőlős, Barackos, Nagyfüged, Komló, Mohács, Gomba, Ruzsa, Tök, Tátika-csúcs, Gyékényes, Bükk, Borostyán, Kenderes [kendből patakok fakadnak], Nádasd, Égervár, Nyárad, Csalánka, Kölesd, Meggyesbodzás, Zabos és Som), egészben és részben (Gyökérkút, Szárazzó, Levelek, Szirmabesenyő).

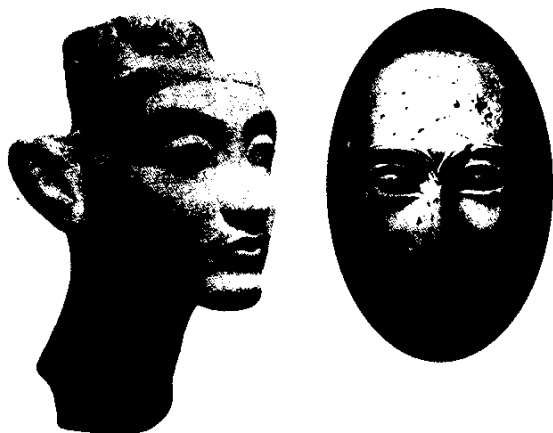
Állatok (kicsit elengedem magam, annyi szép példa van: csikó-Cikó, Pónik, Menaság, Ásványráró [és Szügy, Pata és Szörény], Lónya és Lókos-patak⁵, Kosd, bárány-Baranya, gödölye-Gödöllő [apropó, vajon mit jelenthet Ögödej nagykan neve?], Kecskemét, Bak, ártány-Ártánd, Malacka, Borjád, Bikal, Tihany tohonya tehene, Okor, Bivald, Tulka, Jávoros, Dámóc és Kalotadámos, Szarvas, Belényes, őz-Özd, Nyúl, Hód, Borzó, Nyesta, Vidra, Nemesmedves, Farkasakasztó, Ravazd, Karcag⁶, Szelindek, Vizslás, Hortobágy⁷, Agár-tó, Oroszlány, Nagymacs és Mecsek-macsek, egér-Eger, Keszeg, Csukafő, Alacska-halacska, Kecsegepusztá, Csík, Rákos, Csiga, békás-Békés, Siklós, Szabadkigyós, Teknős, Bősárkány, Méhkerék, Dongó, szunyog-Sümeg, Nyüves, Kisférged, Serke, Bolhó, Kopáncs, Harkány, Szajk, Daruvár, Hattyás, Fürjed, Fácánkert, Galambok, Cinegéd, Csókakő, Varjad, Hollóháza, Zólyom, Kaba, Kerecsend, Parádsasvár, Kondoros, Kánya, Tikos, Tyukod, Kakasd, Libád, Gunaras, Ludas).

És emberek, emberi testrészek különös módon, mintha a Kárpát-medence hatalmas üstjében (üst-állás, Istállós-kő) épp táltospróbát tartanának, számlálnák, a fölös megvan-e még (haj-Hájó, Nőtincs, Pilis, Szakály, Arca, Fülek, Szemd, Pila [itt az idő: szempillantás, ujjperc, pisze óra], Orosháza, Ajak, Szátok, Gégény, Tüdő, Beled, gyomor-Gömör, Mályi, Epemező, vese-Víse, Lépes, Mátra⁸, köldök-Káld, Tököl, Heréd, Fenécpusztá, Farád, gerinc-Girincs⁹, hát-Ohat, Lapác-lapocsa, Vállaj, Kebele-patak, Mellek, Csécse, Cicőke, Katszakál, Csípőtelke, Karos, Koppány-könyök, Kesztlőc, Tenyér-ere, Markaz, Köröm, Lábod, térd-Tárd, Sark és Talpa [és még, ajándékba, három csillagnév a régiségből: Sarkcsillag, Óriásszemöldöke és Petefészek¹⁰]).

Nemzedékek (Aggtelek, Tata, Vének, Dédes, Széphalom és ük-Ukk¹¹, Atyás, Apa, Apaj, Ipoly¹², Öcsöd, Battyú, Komád, Árva, Boba és Gyermely, melyből egyszerre fakad gyermek és csermely), nemzetek (Pártos-pataka, szaka-Szokolya, Úz, Szirák¹³, Székelyszabar, Magyarpolány, Kungyalu, Jászágó, Kazár, Lengyel, Tót-

komlós, Ráckeve, Kurd, Olaszliszka, Taliándörögd, szabin-Szeben, etruszk-Torockó, Görögszállás, tatár-Tátara, Törökszentmiklós, Ottomány, Cigánd, Zsidód, arab-Rába, Mór, Szerecseny, Szászvár, Polgár, régi nevén Bolgár¹⁴), nemzetségtők (Attala, Buda, Álmosd, Szabolcs, Jenő, Őrs-Oros, Ónod és Ondód, Kondoros, Tass, Megyer, Nagy-Koppány, Aba – ha sírjukat keresném, Sirokon kezdeném).

Mindenféle rangok, méltóságok földön és égen (Angyalháza, Szentés és Zenta, Királyhágó, Gyula, Nándorfehérvár, Salgótarján, Bő, Krasznahorka, Kenéz, Vajda, Császár, Pap, Pápa, Püspökladány, Érsekújvár – és állítólag Zarádon laktak a zarándok), régi és új hitek szerint (a Vág, Bágy, Berettyó szavunkban Begő szkíta

Egyiptomi és sumér portré – a hasonlóság csak véletlen. Vagy nem

istennő neve rejlik¹⁵; Hórusz és Körös; Balaton mint Baál+Aton, Bálványos, Bél-kő, pálos Pilis, Péliföld-szentkereszt [és a szomszéd fáról: Latorca]; Haragistya; Boldogasszonyfa; a Tápióság nevében Tapio, aki a vadászat istennője a finn mitológiában; Nyíregyháza a nyíl egyháza [az Artemisz-templomok „kelléke” a nyíl-vessző]; Látó-hegy, táltos-Tordas; jós: Jósvafő, Józsa; muzulmán-Böszörmény; a tibeti bon vallás a Bon, Pannonhalma, Abony, Bonyhád, Bánhida, Bonchida, Garabonc nevekben – ha valaki mindezeket túl távolinak érzi, megnyugtatom, ezek élő kapcsolatok, egy bon-vívással magam is találkoztam).

És ahol az égiek jelen vannak, az égitestek sem hiányozhatnak (Napkor; a Hold Holdvilág, Hódmezővásárhely, Hugyag, Hodász, Hidas, Tolna¹⁶ és Gyöngyös¹⁷; a Mars, mint borsos vitéz¹⁸ Borsod [meglepően nagy számú a -d végződésű helyneveink – példák, az eddigieken kívül: Bánd, Báránd, Legénd, Dormánd, Ádánd, Királd, Told, Cegléd, Bonyhád, Fadd, Pród, Kamond, Fonyód, Körmend, Nógrád, Dömsöd, Csomád, Korpád, Varasd, Naszód, Szántód, Göd, Mogyoród, Acsád, Zalnod –, a -d talán az ad, áld, üdv, idő,¹⁹ id-nap-üd-nap-ünnep maradéka? –, sőt: Hold, Föld; és még, hasonvégi személynevek: Nimród, Árpád, Botond] nevében;

Gönc és Göncölszekér; a Vízöntő [Visonta] régi neve Kanta, a rá emlékeztető falvak: Gánt, Kondoros, Ganna – ez utóbbi nevében sok az áthallás: kanna, kan, kán [kinek edénye éneklő edény – kántál], és ha valami, hát az itteni szerves trágya igazán kiérdemli a gannai nevet; az Ikrék csillagképet hívja elő Ikervár, Kétegyháza és Kéthely²⁰ [bár itt már helyénvaló a kétely]; aztán: Ötevény falunév, Ötevény pedig a Tejút²¹ egyik régi neve).

És ha már a tejnél tartunk, elérkezett az idő a tejtermékek asztrálmitológiai vonatkozásainak jelzéséhez. Mert a Tejút is, a teljesség is kiemelt szerepű világlátásunkban (Tedej, Tajó – e nevek nyitnak az ég teteje és az őstojás felé is), lekozmalni – kozmosz – is csak valami tejesség képes; a túró a világ keletkezésénél, eredetünkkel jelentkezik (Túr, turul – Turán²², Túrkeve, Mezőtúr); a túró, toló mozdulat ellentettjének, a kaparó-kavaró-köpülő mozgásnak a vaj, a vajas a következménye (Koppány kontra Vajk; koplalás és böjt; Kaposvár, képzelet, góbé; vajudás-bajmolás; Vaja, Vajás-csatorna; Baja-Baján avar kagán); a sajt szó a ráhangolódó, beleérző táltostájékozódással, a gondolat születésével, a sejtéssel cseng egybe (Sajt, Solt, szőlít; a sejtés „egysejtű”, embrionális gondolat; s bölcső-ágy a bölcs agy); míg a savanykás, híg lét, az író a varázsoló ráolvasások korában gyógyírként ható, ma inkább a gondolatok halálát jelentő írott forma kínálja (írott-kő).

Gomolyra fordítva a szót: azért sorolom ilyen hosszasan a példákat, mert olyan sokrétegű, a bemutatottnál is sokkal bonyolultabb, árnyaltabb, a természet teljességét megközelítő a Kárpát-medence helynévrendszere, hogy ez csak hosszas, folyamatos ittlét, természettel együtt élés során alakulhatott ki. (Errefelé még a tagadás is természeti kép: „Mije van a fának? Levele! Levele! Mit csinál a szél? Fúj! Fúj!”²³ – És ha már szóba hoztam a fát: erdő és erőd, vár, város és avar – természet és társadalom.)

(Ellenpróba: Antarktis. Csak néhány évtizede sikerült megkapaszkodni a jégen, de már sűrűsödnek a kutatóállomások: És miről nevezik el az állomásokat és – mivel kontinensről van szó – a terepalakzatokat? Nem a jégről, nem a szélről, színekről, állatokról, nem az ünnepekről, csillagokról. Szponzorokról inkább [Rocskefeller-plató, Szovjet-fennsík, V. György-part] – kötelező kamatok –, és megszállottokról [Amundsen-gleccser], ritka kivétellel.)

Olyan neveket is találok, amikkel nem tudok mit kezdeni. Archaikus szavak, számomra érthetetlenek (Csömödér, Csibrák, Kaskantyú, Pázmánd, Szettényes, Böhönye, Gutatóttós, Zsennye, Raposka, Bicere, Karakószöröcsök, Lúzsok, Pötréte, Cégénydányád, Écs, Héked, Pankasz, Köncsög, Küngös, Jánkmajtis, Lázi, Ócsa, Büssü, Lulla, Pinnye, Szatymaz, Öskü, Dúzs, Paszab, Okány, Pácin). Mintha más nyelven, nem magyarul szólnának – de még ez sem biztos. Belelapozva Kriza János Erdélyi tájszótárába, bizony, némely szó magyarázatához is szótárra volna szükségem²⁴: nyilvánvaló, hogy szavaink kopnak, pusztulnak is – a példanevek is lehetnek a magyar nyelv kikopott, fehér foltjai.

A következőkben néhány helynév segítségével megpróbálok bejutni a hétköznapi nyelv és a fehér foltok közötti területre, megközelíteni a még éppen hihető határt.

Akkor hát, ennyi rákészülés után, nyeregbe, és – Heyerdahl szavait idézve, melyekkel papiruszhajóját buzdítva nekivágott a kalandnak – Rá, Rá, hajrá!

Egy Matyi, két liba, három a magyar igazság

MÁTA

A játékos kedvű homo ludens a ludas embert, vagy ahogy errefelé hívják, Lúdas Matyit szólítja legelőbb. Róla mindenki tudja, hogy igazságot szolgáltatott, mint ahogy a másik Mátyást, a királyt is az igazságos jelző kíséri. Kevesebben tudják, hogy a régi egyiptomi hitben az igazság istennője, a fogalom megszemélyesítője: Maat²⁵.

Maat Ré (Rá) napisten útítársa, helye a napbárka orrában van.²⁶ Fejdíszre strucc toll, kezében mérleg, az emberi szíveket – a leélt életet – mérlegeli. Nevét használták jelzőként is fáraók neve előtt: „Maat, azaz igazságos uralkodó”. Apja Ré, férje Thot, a bölcsesség istene. Maat néha kettő, azaz két nővér, akiket együtt Maatének hívnak.²⁷ Így, mint „Kettős Igazság”, a többértékű, egyidejű igazságokra hívja fel a figyelmet. (A matematika – Máté, Matyika – egyik ága éppen a „kócos” igazságokkal foglalkozik.)

A magyar gondolkodásban is ismert az élő égi igazság fogalma: „A régi magyar küldetésstudatban a magyarság különleges szerepe ennek az Élő, Égi Igazságnak a méltó szolgálata.” „Az az Igazság tehát, akivel a régi magyarok találkoztak, nem elvont fogalom... Az Igazság Lény... Élőlény... Igaz, hogy nem a Földön lakik, de figyeli, mi történik a Földön ... a Magyarok Istene a magyar hagyományban tulajdonképpen azonos az Igazság Istenével.”²⁸

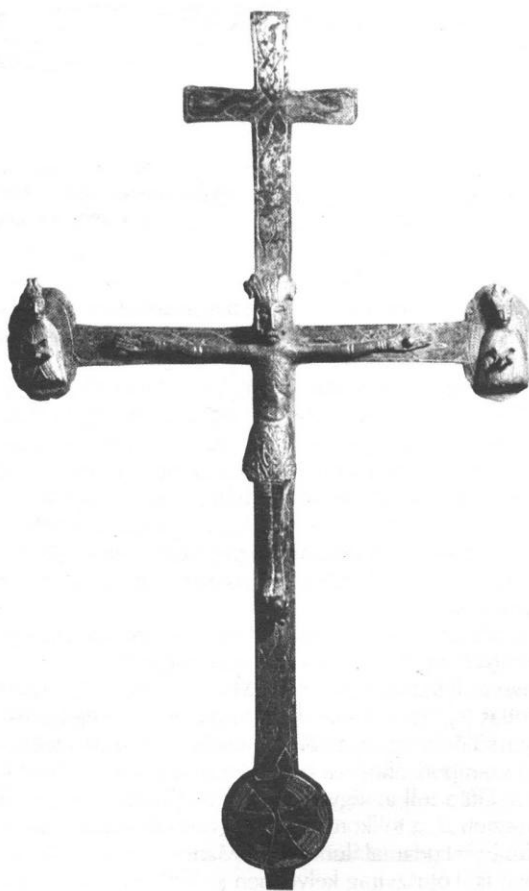
Hogy volt, annak nyoma maradt az égi-régi csillagnevekben: Mátyásszeme, Mátraszerelme²⁹, Mátyás mátkája, Mátyás kürtje³⁰. A földön nevükben őrzők: Matty, Mátyus, Mátá, Mátészalka, Mád, Nyírmada, Emőd, Madaras, Nyitra és Mátra.

Mátá ma a Hortobágy település melletti terület, a lóversenytér és környéke. Valaha lakatlan területként Hunyadi-birtok, később falu volt ezen a néven (Mátáfalva, Mátéfalva³¹), a kilenclyukú híd is mátaiként indult. „Nagyhortobágy néven a 2600 hektár kiterjedésű Mátát értették évszázadokon keresztül...”³²

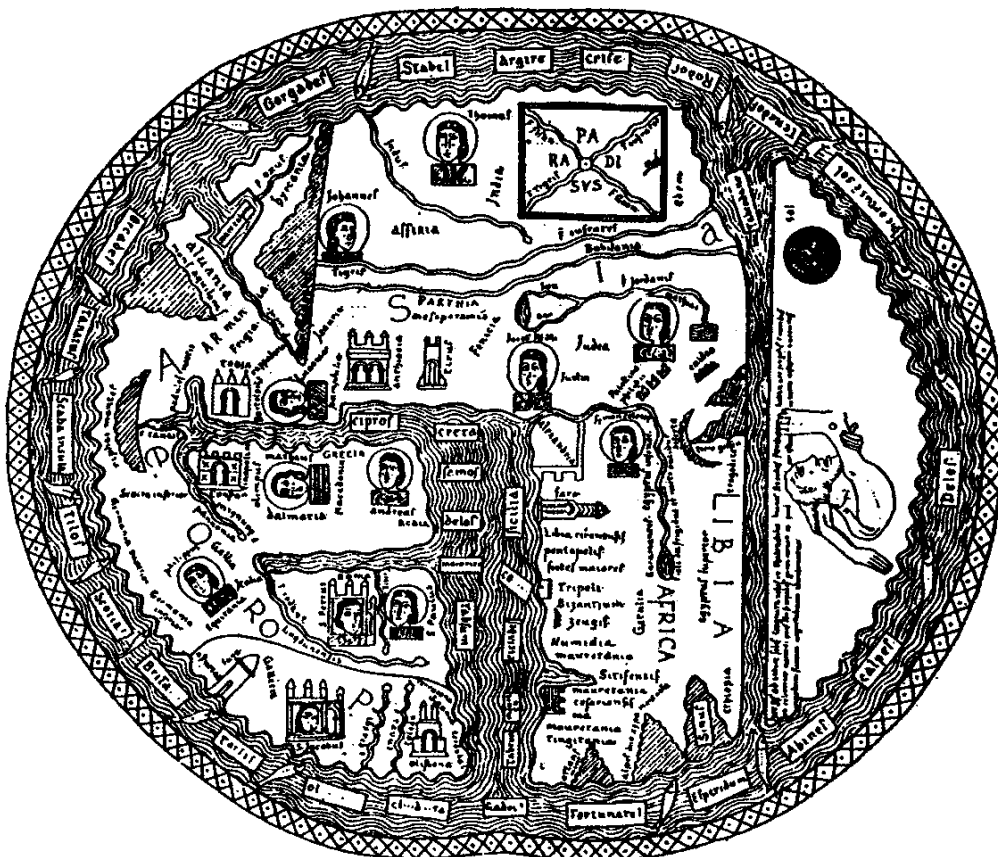
Ha kételkedik valaki abban, hogy Mátát Maatról nevezték el, jól teszi. Ezen nem is fogunk összeveszni, magam sem hiszem, hogy néhány pásztor összedugta a fejét, és megállapodott, hogy márpedig ezt a helyet arról a régi egyiptusi istennőről kell híni (és Epona? a ho-

zott kelta lovasistennő?), de azon sem veszhetünk össze, hogy egy név sosem elszigetelt jelentésű, kapcsolódik más ugyanolyan vagy hasonló nevekhez³³, ha akarja, ha nem, illetve a szóhoz hasonló hangzású szavak is beszűrődnek, rátelepszene az eredeti jelentésre (szegény Masaryk). Ha valami Mátának neveztetik, bizony, akarja, nem akarja, vállalja, nem vállalja, őrzi Maat nevét is. (Mint ahogy, ugye, Prali bácsi felesége sem lehet más, csak egy édes asszony.)

És nemcsak a nevet őrzi, őrzi egyéb tudnivalókat is, ha tudtán, szándékán kívül is. Hozzásegíthet például azon egyszerű kérdés megértéséhez, hogy miért váltott

A ludaspusztai kereszt és részlete

Mátyás Júdeában, Máté Dalmáciában.
(A Beatus-térkép egy 1203-as másolata. Keleti tájolású.
– Unger: Bevezetés a térképészetbe)

állatot Lúdas Matyi, miért akart megszabadulni a ludaktól, és miért éppen lótulajdonosként búcsúzik a történet végén.

A Hortobágy ugyanis kipróbálta mindkettőt. Jó pár éve komoly botrányok voltak errefelé, csak úgy fű alatt, a tömeges libalegeltetések, a pusztuló pusztá miatt. A liba mindent letarol, válogatás nélkül, elől-hátul megsemmisítő hatású.³⁴ A ló viszont ínyenc állat, képes legelés közben nagy távolságokat megtenni, szálanként összeválogatni táplálékát.³⁵ Igazi kultúrlény. (Jusson eszünkbe: a kutyák és gazdáik is elkezdene hasonlulni egymáshoz.)

A kérdés tehát, lú vagy lúd, nem jelentéktelen, legalábbis a természetvédelem szempontjából.

Nem feledkeztünk meg Maat fejdíszéről, ugye? A tollas fejdísz a sámánok, táltosok, és – nem jelentéktelen különbség, legalábbis a szellemi környezetvédelem szempontjából – a boszorkányok fején is fel-felűnik.³⁶ Ott a toll az úgynevezett ludaspusztai körmeneti kereszten is, a tollkoronás, istengyermekek Krisztus ábrázolásán.³⁷ Lúdat találunk Szent Márton (Majtény) közelében is. Lótuszvirág kelyhében születik (a lótusz a ludas hangalaki változata) a Napisten is, Buddha is.

Nagyok a kilengések. Hol isteni magasságokba, hol a gonoszág mélyállomásai felé húz a lúd, a lúdvér-

cen³⁸ át Júdásig. (Ha azt mondom, lány, lyány vagy jány, ugyanazt mondom. Miért ne gondolhatnék Lúdasról Júdásra? Mellesleg hogy van az, hogy az öreg paraszt, a néprajzi gyűjtések szerint, következetesen hibásan beszél? Hogy amikor j-vel írunk valamit helyesen, ly-t ejt ki a száján, és fordítva? Adta buta parasztja!)

Júdás azért különösen fontos, mert a helyén bekövetkező apostoli (ipa-toll) cserék – Júdást váltotta Mátyás³⁹, Mátyást váltotta Pál⁴⁰ – jeleznek valamit, amiről később még szó lesz. (Én már a végét is olvastam.)

Érdemes az apostolok között szétnézni. A Mátyás név „rokonai”: (Lévi) Máté, Natanael (Bertalan), Tamás; ez utóbbi egyben Júdás is⁴¹, az „igazi” Júdás, Iskarióti (áskálódó) és (tudó) Tádé Júdás mellett; Tádé neve már Thotra is emlékeztet; és van ugye Pál (és Fülöp); és még az a Péter (hangrokonai: betyár, batár, Buddha).

A Lévi-Júdás (Levente-Jutas) névpár a lúd mellett a liba szót is előhívja. (Helynevek, szabadon: Júdea, Lodoméria⁴², Ládbesenyő, Rád, Rada, Rudabánya; Alba-Fehérvár, Levédia, Libanon, Baalbek, Líbia, Albion, Albánia, Levante, Léva, Lébény, Rába.) Júdás és Levente a jó és a rossz harcában egyértelműen ellentétes táborba tartozik, ez azt jelzi, bár a liba és lúd között az átfedés nagy, az apró eltérés lényegi különbséget jelent.

Mátyás és Júdás, mátká és jegyes. Az utóbbi két szó

jelentése között valaha volt különbség (a mátka választható, sokasítható, lecserélhető volt⁴³, a jegyes egyedülként örökre eljegyzett⁴⁴, eleve elrendeltetett⁴⁵), mára a különbség elmosódott. (Lassan már a jegyesség intézménye is elkopik. Sőt a házasságé is. A klasszikus esküvés felvállalt, hangos szóval kinyilvánított egymásnak rendeltséget jelentett, azt, hogy válásra csak három tanú – ásó, kapa, nagyharang – jelenlétében kerülhet sor.) A hagyományos értelmezésben a mátkaság–jegyesség–esküvő a szent fogadalmak három fokozata.

Nem tudom Maatot otthagyni. Van ez a név, ugye: Mátra, ami akár összetétel is lehet: Maat és Rá. És van még két hegyünk, ami ugyancsak -rára végződik: Tátra⁴⁶, Fátra. E három együtt a címerünkben szereplő hármas halom. Vajon van-e Tát és Fát (vagy valami ilyesmi) nevű isten is? (Együttesük, Hármashalomcsillagunk van a régi csillagnevek között.)

Táttal gyorsan végzünk: ő Thot. A tudás, a bölcsesség istene, az írásművészet illetékese,⁴⁷ szintén utas a napbárkán. Ne töltsük vele az időt.

Fát (vagy Pat, vagy Bad, vagy Bát, vagy Vát, vagy) nem könnyen akad horogra. Találunk egy egyiptomi istent: „...a hamisan megvádolt Bata elpusztul, de Anubisz segítségével egyszerre csak életre kel.” Bata aztán még jó néhányszor meghal és újra feltámad. Bika alakjában tisztelték, az említett Anubisz, a holtak ortal-mazója pedig a testvére.⁴⁸ A hozzá kapcsolható fogalmak: hamisság, hűtlenség (gyakori halálát hűtlen felesége ármánykodása okozza), pusztulás, és ami ebből következik, az újjászületés. Ismét jelentkezik – mint Maat esetében – a testvér, a kettősség.

A Maat–Toth–Bata hármas tehát egyfajta szellemi trimurtit rajzol ki: Maat a napbárka orrában kuporogva az első meglátások, megmutatkozások, a megvilágosodás, a teremtés, az igazság iránymutató fénye, Thot a rendszerező, fenntartó bölcsesség, tudás, tudomány, Bata pedig a hamisság, a pusztulás, felejtés, üresedés, butulás szakaszát igazgatja. (Mik jönnek itt elől!)

Még egy gyors kör: a Mátra közelében laknak, mint tudjuk, a matyók. Tótok⁴⁹ lakják a Tátrát, illene hát fótót varrunk a Fátra környékére is. Kell megint valami fát, vagy pat, vagy bad, vagy bát, vagy vát... Váta? Horvát a'!

Igen. Bármilyen furcsa, északon is éltek horvátok.⁵⁰ (A hor-előtag is megérdemel egy félmondatot: Magyarország szlovák neve Uhorsko.) A ma itt élő gurálok sok tekintetben sajátosak, elütnek környezetüktől: „A ma beszélt gurál nyelv sehol máshol fel nem lelhető lengyel tájszólás.”⁵¹

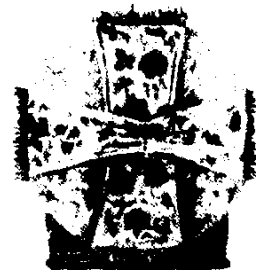
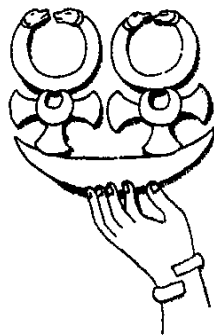
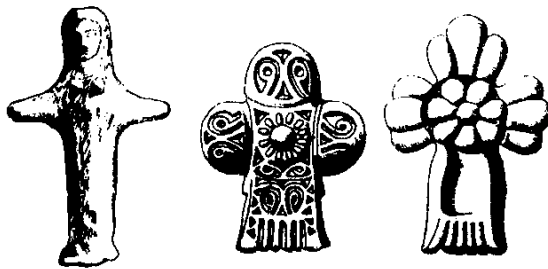
És ha elfelejtettük is, délen is élnek tótok: ők a szlovének.⁵²

Valahol megint kilyukadt a hármasság. Miközben északon kirajzolódott a matyó–tót–horvát trimurti, délen is kezd megjelenni egy másik, az ottani tót–horvát népekkel. Most már keresnem kell délen is egy matyó (magyar), szarmata vagy hasonló nevű népcsoportot.

A hármas halomból indultunk ki. Ha a hármas halom állhat három halomból, a kettős kereszt is lehet két kereszt.

Fenn az égen, a csillagok között ott a két kereszt⁵³: a Kis Kereszt a Delfin⁵⁴, a nagy Kereszt a Hattyú csillagkép⁵⁵.

Ha azt mondom, delfin, hallom azt is: déli fény. A fény a megvilágosodást, az Maat nevét hozza. De ez már a másik Maat. A déli Maat. Dalmát.⁵⁶

Kereszt-lények
(Artemisz-Kybele-szoborcsonka Ciprus szigetéről;
bronz trébelőmag, gátéri lelet; avar lovas-sír mellélete
Ártándról; relief Nimrudból; mezőkövesdi matyó
menyecské fejdisze – Huszka nyomán)

ESZTERGOM

Ne kerüljessük, mint macska a forró kását. Kezdjük a legszebbel, ami engem izgat (maradva persze a verbális örömkönnél): „Hogy a víz, mint az élet és a termékenység jelképe ősidők óta, már a sumirok korában, tehát még az istenfa-ábrázolás kifejlődése előtt használatos volt, azt több reánk maradt relief és pecséthenger igazolja. Ilyen az az óbabiloni istennő reliefje ... aki vázát tart kezében, melyből hármasság hullámvázában ömlik kettőfelé az élet vize. Ez az istennő (bármilyen is volt akkor neve) azonos Istárral, mert a termékenységet felkeltő erő ábrázolása, s mivel Tellóban találták, alighanem Ningirszen napisten felesége Bau.”⁵⁷

Megismétlem: „...hármasság hullámvázában ömlik kettőfelé az élet vize.”

Még egy idézet ugyanattól a szerzőtől, és benne leszünk a sűrűjében: „Tagadhatatlan tény, hogy az ó-világban az egyenlőszárú kereszt: Asztarténak a jelvénye, mint a szaporaság, a termékenység megszemélyesítőjének s mivel ő fegyveres hadisten is, ezért főként ő a vadászat istene és ilyen minőségben állítja a szarvas és jelvénye a kereszt.”⁵⁸

Ha azt is tudjuk, hogy a Duna régi neve Isztrosz⁵⁹, Iszter⁶⁰, akkor valóban nem is következhet más, csak Esztergom (mert Isztria, Ausztia, Sztregova, Dnyeszter nem is létezik).

Ha Veszprém a királynék városa, Esztergom az istennőké.

Sokan állnak a sorban. Istar, a szerelem és háború királynéja (a káldeus, az elámi és hettita népeknél), és számtalan más közel-keleti, egyiptomi és mediterrán –

Szkíta nemez hattyúszobor
(Rudenko: Frozen tombs of Siberia the Pazyryk
Burials of Iron Age Horsemen)

Asztar, Astar, Astart, Astarta, Astarte, Anat, Kübele, Száhmét⁶¹, Bászmet⁶², Ízisz⁶³, Aszteria, Déméter, Aphrodité⁶⁴, Vénusz – szerelem-, háború- és termékenységis-
tennő (e fogalmak különböző mértékben keverednek-
erősödnek-gyengülnek). „Mivel a házasság egyik módja
a leányrablás volt, ebből adódhattak nézeteltérések.
Ugyanennek a kapcsolatnak az emlékét őrzi a csillagos
égbolt is: a Hattyú csillagképnek a néphagyományban
többféle elnevezése létezik, amelyek általában a hada-
kozással vagy a lakodalommal függnek össze ... a Hattyú
csillagkép a Tejút hasadékaiban látható, amelyet
Tündérek útjának is neveznek ... További példát jelent-
hetnek a harc és a nász összetartozására a pusztai né-
pek állatküzdelen-ábrázolásai is. Láthatjuk például a
kultúra bölcsőjének tartott sumér világban is. Van egy
istenőjük, akire pontosan illik a fenti jellemzés. Innin
a szerelem és a viszály istennője volt egy személyben.
Ő az Esthajnalcsillag megszemélyesítője, a sumér ter-
mékenység-istennő.”⁶⁵

„A tündéreknek ezen *légies*, mint egyiránt a víz és
habokban lakó természetét, tulajdonságát, legjobban
fejezi ki a hitrege, az összes tündéri regékben és saját
hagyományainkban is honos: *hattyúnő* képzet által ... a
hattyúalak felvevéssel ... egyiránt repülnek a légben, s
úsznak a vizen, a tenger, folyók s tavak partjait lakják,
s jövődömondók, minőnek a hattyú tartatott az ókor-
ban.”⁶⁶

„A Tejúton a *Hattyú (Cygnus)* csillagkép alfa és kszí
elágazásánál található őseink csillaghitében a »tündé-
rek fordulója«, a »megkerüléstől« való félelem ezzel
függhet össze: akit a tündérek »megkerülnek«, azt
olyan világba ragadják, ahonnan nincs visszatérés.
A hárompataki és gyimesi csángók hitében ma is élő, a
tündérek utódainak tekinthető *szépasszonyok*, ezek a
»szellem mesterségek« éjjelente szintén körbe veszik és
bűvös zenéjükkel, táncukkal elragadván a fák hegyén

olykor több napi járóföldre viszik az elővigyázatlanoka-
kat.”⁶⁷

Az ókori Közel-Keleten a szerelem istennőjének a kis
huncut papnők szerelemmel áldoztak.

A középkori Esztergom »papnői« is gyakran hoztak
áldozatot. »Nem is hitták az esztergomi hölgyeket más-
képpen, mint az »esztergomi százszorszépek«.”⁶⁸

Szerető volt Isztahár⁶⁹, a csillaggá váló emberlány is,
a bukott angyalok egyikének szeretője. A földi szeretők
sorába tartozik a bibliai Eszter is, a maga sajátos mód-
ján.

(Barátom megkért, tervezzek képeslapot purim ün-
nepére. A terv elkészült, de közben a háttérben meg-
húzódt megrendelő lepattant, a barátommal meg

**Kőszegi Madonna-ábrázolás – köpenyét
elborítják a csillagok**

nem értettünk szót: én áttételekben⁷⁰, ő sztoriban gon-
dolkodott. Az Eszter könyvében leírtaktól csak annyi-
ban volt hajlandó eltérni, amennyiben azt a nagyma-
mája is megtette – Eszter eszerint azért vonakodott a
perzsa király parancsára megjelenni, mert fokhagymát
evett –, s hiába, hogy a Közel-Kelet hemzseg előképek-
től, hogy a zsidó farsang kifejezés létező, hogy a kereplő
hangjával kísért álarcos ünneplésnek hatalmas ro-
konsága van [skandináv sziklarajzokon, mai svájci szo-
kásokban, a busójárásban, a hazai újévköszöntő os-
tor⁷¹-pattogatásban], mindez lepergett róla. Szíve joga
persze, hogy csak és kizárólag egy konkrét történetet
vegyen tudomásul, mint ahogy nekem is, hogy mindezt

furcsálljam. Mellesleg már az Eszter könyvében is zavart a vagy-vagy állapot, mintha és nem is lenne a világon.

[Mivel a megfelelő szakirodalomban tapasztaltam egyfajta érzékenységet⁷², ezért csak halkán jegyzem meg, hogy a zsidó folklórkutatásban – számomra szokatlan módon – nem a szokás-, inkább a lábjegyzetkutatás dominál.])

Az eszteri mentalitást éppen azért neveztem sajátosnak, mert a szerelem-, termékenységistennő-vonulatban meghatározó módon nem a kizáró, hanem – akár szó szerint is – a befogadó magatartás a jellemző. Emlékszem – most már a pajzán felhangokat feledve – egy Artemisz-szoborra, ami végig, az egész testén emlékekkel volt tele, hogy mindenkit és mindenfélét táplálhasson. De ebbe a szerető-szerelmes vonulatba tartozik a mi Boldogasszonyunk és Köpenyes Madonnánk is.

Emese⁷³ anyánk ágyékából is fényfolyam tör elő. Fényfolyam az égen a Tejút, csillagok ezreiből összefolyó (és nincs egyetlen, kizárólagos fénycsepp). (Emlékszem egy mesére is, amiben egy gazdag és egy szegény lány vetekszik, hogy ki tud jobb levest főzni. A gazdag lány úgy megpakolja zsírral a magáét, hogy egyetlen, ehetetlen, kizárólagos zsírfolt úszik a levese tetején, a szegény lány levesében pedig a kevés zsiradék ezernyi apró cseppre bomolva emberi fogyasztásra alkalmassá teszi azt.)

Egyetlen földi folyót megemlítek még, és aztán ezt a nagy folyózást, beázást (Bea inkontinens) szünetelte-

tem egy kicsit: Káma. A Káma folyó Kelet-Európában, szerelemisten Indiában (a Káma-Szútrát legalább annyian forgatják, mint a Micimackót). Esztergom szavunk -gom eleme a gömbölyű, gomolygó, nőies, tünékeny minőséget kínálja. Kommunikál szavunk is az ismeretekkel való közvetlen érintkezésről szól. Gom, kám, kan, kanos – ez utóbbiban a férfiasság mint specifikum mellett a nemtől független felfokozott nemi vágy is jelen van. A libidó.

A libidót Magyar Adorján is említi, a liebe, libéd (hattyú), lebed, labúd, Lebed mint szerelemisten, röplő huszár, hattyúszárny kifejezések közelében, illetve felhívja a figyelmet Benedek Elek Hattyúvitéz c. meséjére.⁷⁴ Nála a lib szógyök megfordítottja: bal.

És ezzel belibbennek a képbe a palócok. A palócok, a pálosok, Pál, a remete – visszamehetünk egészen mélyre.

Csak néhány szó, szétszórt nyomok az időben:

Kelta népcsoport a bojok népe, Buda és Prága (Pál ága) környékén éltek.

„A »Hármaskosár« eredeti nyelve a *pali* dialektus.”⁷⁵

Nepál, Palesztina, Baalbek, Aplu, Apolló, pelazgok.

Az egyiptomi Bólosz működéséhez köthető a „szimpátiatan” létrejötte.⁷⁶

Az anakhoréták (későbbi koptok) vezetője a thébai Remete Szent Pál, a pilisi pálosok névadója.

„A Balkánra a gnósztikus eszméket valló *paulikánusok* vitték ... a tanokat, melyek a 9. századtól a *bogumilok* mozgalmában éltek tovább...”⁷⁷

Egy ősi palóc mágikus szertartás: Maso nagyapám mosolyt varázsol az arcokra

Az „...újbabloni világtérkép az i. e. 6. században keletkezett, Mezopotámia folyóit, hegyeit, mocsarait és a környezetét ábrázolja ... A korong alakú világot a Keserű Víz veszi körül ... A déli irány felfelé van.” (Unger nyomán)

Saulus–Paulusról se feledkezzünk meg.

Pal- gyökű szavakból gyönyörű gyűjteménye van Solyom Ferencnek⁷⁸ (példák, a számtalan közül: pala, palacsinta, palánk, palló, pallos, pall, láb, labda, bal, balkány, balta, bálvány, Bajkál, Balaton, lapos, lápos), csak kiegészíteni tudom a palocsa, polyák, pólya, bölcső, palást, paraszt, falusi, vallás, valós, bűbajos, Babilon, parázna, fallosz, páros, parázs, varázs, paripa, párka, pártá, palmetta szavakkal.

A palmetta visszavezet a palócokhoz: Pál–Máté, palóc–matyó. „Mind jobban kezd erősödni az a nézet, hogy a palócság igazi központja a Mátra környéke...”⁷⁹ (Gallyatető, Galilea,⁸⁰ gálya.) Hogy ki palóc, ki nem, vitatott, van vélemény, mely szerint a matyók a palócokhoz tartozók.

Még egy csoportja van a palócságnak, mely önálló névvel bír: a barkók⁸¹. („Nem akarok a barkára gondolni, nem akarok a barkára gondolni...”⁸²) Barkó, pajesz, bajusz, palóc, pilis – de ne szőrözzünk ezzel. Menjünk tovább.

„Ízisz ... a világot fekvő emberhez hasonlítja, ennek szíve, vagyis a gondolkodás középpontja felel meg Egyiptomnak.”⁸³ Földünk szív-csakrája ma a Pilisben van. Úgy mondják.

A földön fekvő ember Atyát is kíván maga fölé: „A cefalüi dóm szentélyboltozatának híres mozaikképe ... úgy állítja elénk a Mindenség Urát, hogy a jobb keznek a test felé visszahajló ujjai, a karra tekeredő köpenyszárnyal együtt egy hajó elő részét rajzolják ki ... míg a tatját a bal kézben tartott könyvalakzat idézi meg. Ily módon a Pantokrátor-fej éppen a fővitorla helyére esik ... A megfélelések az Argo csillagkép utód-egységeivel szembeszökőek! A köpenybe burkolt jobb kéz mintha a Carina (Hajógerinc), a könyvet tartó bal meg a Puppis (Hajófara) csillagkép körülrajzolása-föltestesítése révén állt volna elő, a Krisztus-arc pedig éppen azon a helyen tűnik föl, amelyről – a vászon becsavartodván – elillan, tovatűnik »információhordozó« Unikornisunk.”⁸⁴

Ha már hajózunk (navigare necesse est): a sumér Ut-napistim⁸⁵ és Noé is túlélte a maga vízözönét bárkája segítségével. (Mindannyian tudjuk, mit jelenthet egy

bárka – Mérleg – a Vízöntő korában. És ha Állatövben gondolkodunk, az állatpárok – Ikrek – is új értelmet kaphatnak.)

Az egyiptomi ünnepek sorában bárkaünnepet is találunk (nem ezt hívják barkaszentelésnek). A lélek három formája: Ba-Ah-Ka. „...Hermész ... hirdeti meg: »Létezett a Szellemi Fény a szellemi fény előtt és mindig létezett az értelem fényességes Értelme, és nem volt semmi más, mint ennek az egysége. És a Lélek vette körül az egészet.«” És: „Egyiptom ... a világmindenség temploma.”⁸⁶

A templom közösséget befogadó része a templomhajó.

A Kárpát-medence egyetlen hatalmas, mindannyiunkra vigyázó szent tér.

Ha délnek fordulva nézzük a Kárpátok karéját,⁸⁷ az akár a nyugatra úszó napbárka is lehetne. („Íme, a Kárpátok. Ez a ti bárkátok.”) „A felföldi emberek tisztelték a Napot; az idősebbek még emlékeznek rá, hogy ennek az égtestnek nem volt szabad hátat fordítani!”⁸⁸ (Igen régi térképeken fenn volt a déli irány. Volt olyan is a térképtörténelemben, amikor keletre tájoltak. Ma az észak a felső helyzetű. Ha ez az irányforgás folytatódik, hamarosan a nyugati irány kerül felülre. [Legalább lesz miért felnéznünk a Nyugatra.])

Bárka szavunk egyik jelentése: gát.⁸⁹ Gátmetszésnek pedig egy szülést megkönnyítő (Kárpát-medence) beavatkozást neveznek. A termékenységet elősegítendő. (És bizony rászorul a határozott, operatív beavatkozásra gátakkal terhelt vízgazdálkodásunk is.)⁹⁰

NAGYKANIZSA

„Egyszer a kismalac egy szép darab izst túrt ki a földből. Már éppen be akarta kapni, amikor az öreg koca rászólt: Be ne kapd, te kismalac, mert ez a nagy kan izsa!”⁹¹

Elnézést kérek, de ezen a szinten kellett kezdenem, mert a folytatás sem kevésbé blőd (közbevetőleg: van Izsa nevű falunk a Mátyusföldön): Kanizsáról ugyanis Ganésza, az indiai, elefántfejű isten jut az eszembe. Márpedig ez nyilvánvaló vadság. Indiai kapcsolat, nahát!

De talán nem akkora nahát. Van Bihar megye itt és Bihar állam ott, Eger itt, Agra ott, Szita folyó itt, Tisza folyó ott, ébresztő, Madaras, Madras, Buda, Buddha, Deva és Déva, sivatag és Siva (sívó és Sió, Sajó, Száva), Brahma és Baranya, Visnu és Vázsony, dravida és Dráva. Ha rokonságot keresek, ha komolyan gondolom, mindez délibáb (Delhi, babu), de nem gondolok én semmit komolyan.

Kálit is megemlíthetem. A sötét istennőt. És a Kálimedencét, Nagyállót, Kalocsát (meg a térgyem kalácsát).

Emlékszem egy kálára. Sokat tanultam tőle. Akkor ismerkedtünk meg (azelőtt – merev, viaszos, temetőbe való, művirágot utánzó – sosem tudtam mit kezdeni vele), amikor béreltem egy lakást, és a bérleti feltételek között szerepelt az ott hagyott növények gondozása. Épp nyílt, és megajándékozott a fehérrel. Olyan tisztát, amilyet a kelyhében, még nem láttam. Azt hiszem, ezt hívják szűzinek. Aztán a gázfűtés, a levegőben lebegő por visszasegítették a közönséges fehér állapotába.

Két és fél hónapig laktunk együtt, ebből két-három

napig virult, a többi a lassú hervadásé. Nyugodtan, rá-
érsen, minden kapuzárás előtti pánik nélkül száradt el
a virágfej.

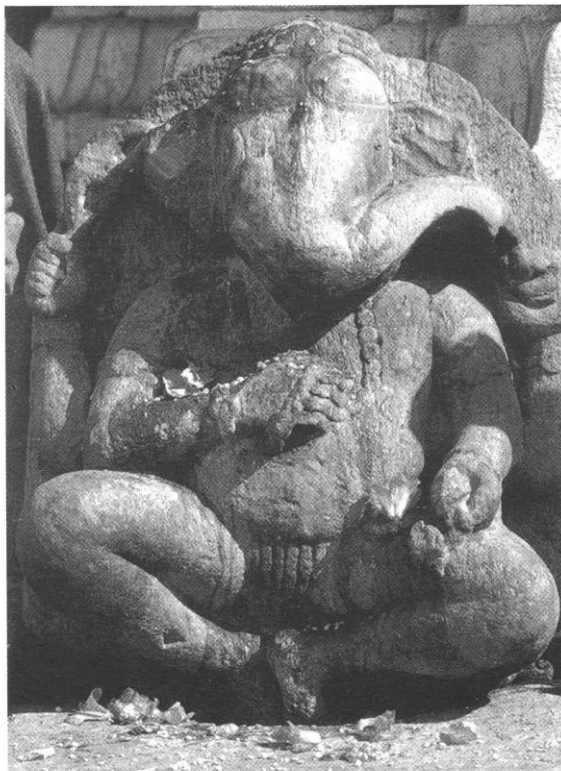
A türelme volt a megdöbbenő, ahogy a saját ritmu-
sát megélte. Nyugodt, hosszú, rejtett készülődés után
villanásszerű ölelkezés a fényvel, majd a hervadás, le-
szállás lassú szakasza, hogy egy újabb ciklus kezdőd-
hessen.

(Azóta tudom, a korona nőnemű. Normál esetben
évtizedekig rejtőzik a vasláda mélyén, mint a növények
magja a földben, majd egy gyors, pompás, király-gyü-
mölcstől termő aktust követően újból eltűnik a láda mé-
lyén. [Vajon miért kényszerítették ki az amerikai prédá-
lók a korona-visszaadási megállapodásban a közszem-
lére tételt? És miért kell ezt betartanunk? – Mindig ezek
a miék. Miau.]

Jusson eszünkbe, az igazság, a tudás teremtő-fenn-
tartó-pusztító hármassága erőteljesen összefügg a halál-
lal. (Maat mérlegeli a leélt életet, Thot a holtak biro-
dalmának írnoke, Bata maga is átéli a halált.) A nyugodt
halállal. A méltóságteljesen, a vállalt sorssal. A végzet-
tel, a fátummal, a – fatalista módon – befogadott halál-
lal. A kellő halállal.

Minden ismeret – ebben a sorrendben – mérlegelő-
dik: köze van az igazsághoz, a fényhez, e világhoz
vagy sem, része az egésznek, a rendnek vagy sem, lé-
nyeges, minőségi elem, vagy csak a mennyiséget soka-
sítja (mert ha csak több, akár kevesebb is lehet, felejt-
hető).

**De vajon juthat-e eszembe más,
mint, ha rá gondolkodok, a bölcsek kövére?...
(Waterstone: India)**

Hogy a teremtés, alkotás, világra jövetel mennyire
fontos, mi tudjuk. Hogy minden mindennel összefügg,
hogy a világegyetem működéstörvényeivel rendezett,
ezt is sokan vallják. Hogy az indokolt felejtés, a szük-
ség szerű pusztulás, az időben érkező halál szép és kell
és tisztességes, no ezt nem szokás elfogadni. Szolgáltassunk
a magunk módján igazságot a bukásnak, a pusztulás-
nak, nézzük meg a batai fokozat néhány árnyalatát.

Kezdjük a nyilvánvalóan sorsszerű, vállalt és ellen-
deltetett, fájdalmas szép halál ábrázolásával. A neve:
Pietà.

A vallásalapító Buddha a kiürülés, a lemondás, a le-
tisztulás árnyalata. (Akinek már voltak memóriaproblé-
mái a számítógépével, pontosan tudja, mi ebben a jó.)
A belső, passzív út. (Helynevekben: Bhután, Bod⁹², Bo-
da, Bodony, Bodajk, Böde, Bedő, Buda, török nevén
Budin⁹³ [„Féltem azt a várost. Ami ott a csatornában
hömpölyög... Egyszer átáznak a tartófalak, megrokska-
nak, és ez a toccsanás lesz a végső.”].)

Rámenős, aktív párja Batu. Aki ikresedve (az Ikrek
jegy keleti neve: Patkány) jelenik meg:

„Ezenközben a kán [Batu, vagy ahogy a szövegben
szerepel, Batusz Akdur kán] is megérkezett Üngürüsz
földjére, és kánjaival való tanácskozás után úgy hatá-
roztak, hogy az egyik kánt, akit Patának hívtak, a leh
[lengyel] tartomány ellen küldi.

A leh király sereget küldött (Pata ellen), és a Krako
nevű ismert vár közelében a két sereg megütközött. Eb-
ben a csatában Pata kán vereséget szenvedett, összes
katonái kardélre hányattak. Egy sem menekült közülük,
és nyomuk semmivé vált.”⁹⁴

Az erőből felejtés, a felejtetés a legtöbbször kudarc-
ra van ítélve. (Emlékezzünk Karthagóra. Csak azért is.)

De a történetnek folytatása (ha ugyan ez a jó szó a
ciklikus, visszacsapó időben) is van: „A Magyarorszá-
got feldúló 1241–1242. évi mongol támadás Lengyelor-
szágra átcsapó hullámai Sary Sactot is elérték és el-
pusztították ... 1280-ban alapította itt a kegyes életű
Kinga, Boleszláv herceg felesége, IV. Béla magyar ki-
rály leánya a klarissza apácák kolostorát.”⁹⁵ Kingát idén,
1999-ben avatta szentté Pata kán névutódja, a Vatikán.

Drasztikus, gyilkos, sorsfordító, eltörölő szándékkal
többször is fellép történelmünkben egy pusztító dé-
mon: a vadkan⁹⁶.

A napszekeret hebehurgyán irányító Phaeton (róla
nevezték el a fényrészcsekét, a fotont) az erőtlen igaz-
ságot példázza. A lovak, a kimondás mozgásba, lendü-
letbe hoz valamit, ami később fékezhetetlenné, kezel-
hetetlenné válik. (Magam sem teszek mást: rálobbantok
valóságokra, de nem bizonyítok, nem teszem igazolha-
tón, hitelesíthetően valóssá azokat.)

A magyar Buddha példázata a megbokrosodó lovak-
ról: „...Deák elmondta: »egykor« egyik »ismerője eszte-
lenül és veszélyesen ragad a tűzvérű lovain«, s »ő tartva
a felborulástól, a gyeplőbe kapott. Hagyja ezt ön« –
mondja neki a lovak gazdája –, »így talán megmenek-
szünk, de ha a gyeplőbe kapkod, s nem hagy szabadon
működnöm, biztosíthatom, hogy árokba fordulunk.«”⁹⁷

A pusztító erők hazai papjai, irányítói a betyárok.

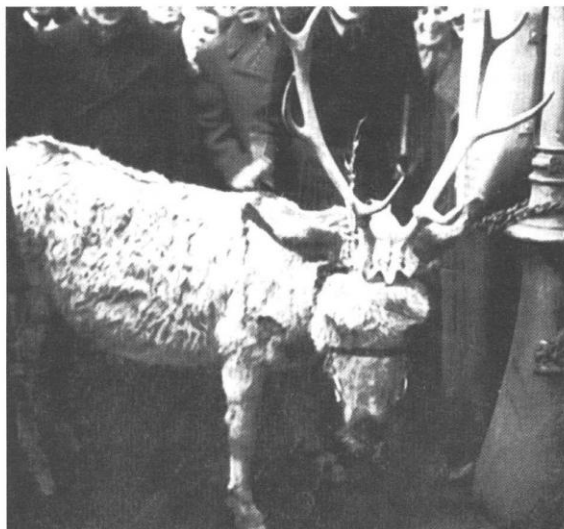
A rovás, betűivel⁹⁸, botpárjával az Ikrek-típusú, kéz-
ben tartott, ellenőrzött, valóságához mért tudás, míg az
írásos kultúra az elszabadult, megfoghatatlan szellemi-
ség. (Élni azt él az ember, ami valóban történik, írni azt
hazudik, amit csak akar.)

Még, szavak, csak úgy: pata⁹⁹; patak (hogy ez hogy

kerül ide?); pataró, fataró¹⁰⁰; pötty, pete; fattyú (gyenge joggalpál bíró, erőtlén, akár Corvin János); fátyol (patyolat jelentésű¹⁰¹ is); fitos (görbe), elfitorodik (elfintorodik, elferdül, megbicsaklik)¹⁰²; csetepaté; potyadék; pota¹⁰³; patvar¹⁰⁴; vátesz; Fata Morgana (délibáb – tündéri minőség is, csalóka látszat is, s így a lidércekkel is rokon).

Legyenek helynevek is (és lőnnek helynevek): Bata, Báticaszék, Nyírbátor, Butyka, Bojt, Vadna, Vata, Fót¹⁰⁵, Podhale, Poprád, Gyöngyöspata, Putpalóc¹⁰⁶.

De térjünk vissza Ganésára¹⁰⁷, legalábbis hely-vonatkozásaira. Nem illik ismét kanizsázní¹⁰⁸, jöjjön inkább Knosszosz, Gangesz¹⁰⁹, Felsőelefánt¹¹⁰ és az Ormány-ság¹¹¹.

A Csodaszarvas Mozgalom (és a szkíta–magyar folyamatosság) kigúnyolására a nyilasok „felszarvaztak” egy csacsit.
(Furcsa gusztusuk van, mit mondjak)

Ormány szavunknak – orma és öröme (derűje, Adria és derelye) mellett – ellentétes fogalmak is együjtjárói: a remény és az ármány. Ugyancsak ellentétes irányultságú – bár itt már szándékos lejáratást sejtek – kende méltóságnévünk és a hallja kend!-féle lekendezés. És mintha ugyanez a szándékosság dolgozna a napkereszt-szvasztika és a horogkereszt, vagy a Nyilas jegy és a nyilas fasiszták összemosásában. Gnosztikus¹¹² szavunk pedig a gonosz¹¹³ kifejezéssel gabalyodott össze. Megemlítendő még egy gabaly: a gnosztikus és a hermetikus tanítások, ha sok-sok tekintetben közösek is, nem azonosak.¹¹⁴

Mindenesetre mindkét vonulat nagy jelentőséget tulajdonít a rejtett, a nehezen hozzáférhető tudásnak, amihez csak fokról fokra, nagy nekifeszüléssel lehet hozzájutni. (Hátha ezért emlegetnek mélyenszántó gondolatokat. Hm? [„Elefánt. Okóf ember vele fánt.”])

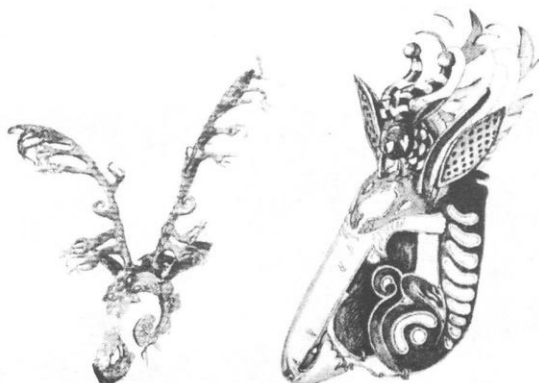
Spórolók, az agymunkát megspórolni akarók találták ki a beavatási rítusokat, struktúrákat, amiknek lényege az, hogy van valaki, aki már tud (ez a tudás persze örökérvényű, mert szavatossági ideje ugye nincs), és táguló körben (legszolgák, szolgák, ismerősök, odakeveredettek) több-kevesebbet leoszt belőle. S mivel a tudás hatalom (igen?), piramis¹¹⁵-szerkezetben, számléltrában, hivatali rangsorban, odaferkőzésben bíznak a töredékre várók.

Tegyék, tülekedjenek, jussanak fel a csúcsra – és találkozzanak a helyzettel: a valóság mindig elmozdul egy kicsit. (Hermész az istenek hírnöke, az előttük jár. A hajnali harmat, aki a Nap keltével továbbsiel.)

Van egy indiai eredetű társasjáték (a dzsungeljáték), amelyben a küzdő felek figurái különböző erősségűek. A macska erősebb mint a patkány, a farkas erősebb mint a macska, a kutya erősebb mint a farkas, a párdac erősebb mint a kutya, a tigris erősebb mint a párdac, az oroszlán erősebb mint a tigris, az elefánt erősebb mint az oroszlán, és az elefántot, a legerősebb állatot csak a leggyengébb, a patkány győzheti le.¹¹⁶

A piramis csúcsa lehajlik önmaga alapja alá. Mintha a legtitkosabb, legnehezebben elérhető tudás alávétne magát a hétköznapi, mindenki számára hozzáférhető valóságnak. Mintha valami ciklikus hierarchia működne. Mert a legnagyobb tudásúak tudják, az égbe csak a valóság mélységein, csak a személyes megélésen át vezet az út.

Szkíta lófej-ékek
(Rudenko nyomán)

A masszív kőromokat keresztülfonja indáival
a törékeny élet (Kambodzsa, Angkor, Ta Szom szentély
– Rawson: Az indiai civilizáció)

Egyetlen hazai példa: a táltosküzdelmek leírásából közismert, hogy a tudás legmagasabb fokozatával rendelkező táltos, a legerősebb bika is legyőzhető, ha kívülálló a hátsó körmét megüti. A hétköznapi valóság legkisebb ellenállása is elegendő, hogy a legerősebb tudományosság eltakarodjék.

(A valós tudásban mindig ott a mozgás, a hullámozás, a folyamat, az élet.¹¹⁷ Eljegesedett, kristályosodott tudás csak, amit a könyvek adnak. Kövekké dermedt könyvek. Ez a holtak birodalma.)

Kanász, király, napisten – azonos kalapviseletben
(somogyi zsebtükrőről; „indoszkihá” pénzérmék
király- és istenalakja –
Huszka nyomán)

A bikaküzdelem – a Bika jegy keleti megfelelője a Disznó –, íme, visszahozott Tatár Ilonához. (Mongolica. Bocs.) Szavak, sűrítve sorolva: kan, kanzsa¹¹⁸, kanász, kenéz¹¹⁹, kondás, gond, kondulás, kondorgás¹²⁰, gondo-

lat, gondola, kandúr, kendő, Kánaán, pelikán, boszorkány, sárkány, kentaur, kun, hun, a kantár és kondér népe... és most következzen – a jó kondi érdekében – egy ősi magyar energiasűrítő:

SZALONNA

Igen, van Szalonna nevű falunk, Borsod megyében, a Bódva partján. (És van Kolbásza, Harka, Sajt és egyéb disznóságok. Hozzá kenyér – Kenyérmező, Konyár –, nagy karéjjal – Nagykároly –, Tormás is, ha kívánja valaki [Mostárért egy kicsit távolabb kell menni].)

Kicsi falu, nagy nevű rokonokkal.

Split külvárosa Solin. Solin közelében Salona, dalmát város, hadi kikötő, ma csak romokban.¹²¹

Hatalmas harcos központ Shaolin kolostora is. Nem kell bemutatnom.

Jeruzsálem¹²² városát sem.

Hórusz, a sólyomfejú napisten hazai sólymainkat is felröppenti: Gyöngyössolymos, Somló, Solymár, Kerecseny, Kaba¹²³ (Kaba–Csaba¹²⁴, kavargó–csavarog, kábul–csábul) – ez utóbbi még egy hatalmas szellemi örvenylést hoz elénk: a Ká’ba nevű zarándokhelyet (az iszlám szó magában foglalja a szellem, béke jelentést is¹²⁵). (Csaba királyfi, mint tudjuk, fenn vágat a Hadak útján. „Debrecen határában Zoltai Lajos talált egy »Kaba kutya« [Kaba kútja] nevű földrajzi megjelölést. Ez a hely Boldogasszonyfalva – egy elpusztult falu – környékén feküdt.”¹²⁶ – Kaba kútja, Hadakútja.)

A Nap „magasságában” maradvány: „...ha a sárga szóban R helyett L-et helyettesítünk, megkapjuk a *sajgó*, *salygó*, *salgó* szót, amit manapság inkább fénylés, ragyogás értelmében ismerünk és a Történelmi etimológiai szótár a *csillog* szó változatának tartja. Lásd sallyarany–sárrarany, azaz fényes, sárga arany ... Ez a *sal*, *salyog* szó is a tűzzel kapcsolatos, hiszen *sajgó* fájdalom: égő, tüzelő fájdalom. Összevethető a *latis sol-nap* szóval is.”¹²⁷ (Salgó, Sály, Salföld, Salomvár, Selypes.)

Bárhová nyúlunk is, gyűjtő, tároló, akkumuláló szereppel találkozunk, energiák, megfoghatatlan szellemi erők sűrűsödésével.

(Folyékony, folyamatszerű erők az égen a Tejútban testesülnek meg, mint megállíthatatlanul hömpölygők, állandóan mozgásban lévők.¹²⁸ A Tejút nyílása¹²⁹ közelében megtaláljuk a raktározó, gyűjtő, ugyanakkor tápláló forrásként működő helyet is, a Korcsma [csapszék], másik nevén Szentkút csillagképet [az élet vize forrását].)

Fel van adva a lecke Szalonnának. Ilyen rangos névrokonok között kell megjelenie, és fel kell mutatnia valamilyen nagyon fontos energiatároló, szellemiséggyűjtő sajátosságát.

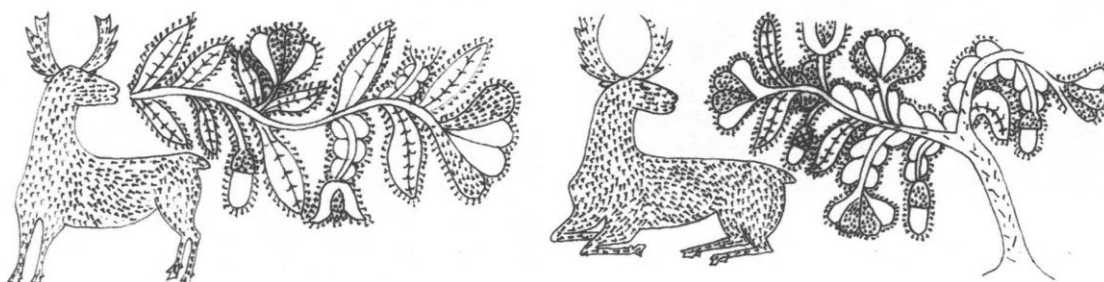
De nem csalódunk falunkban. Méltó tagja e rangos társaságnak. Nagyon fontos – anyagi létünk és szellemiségünk számára is fontos – tudnivalókra hívja fel figyelmünket templomi festett kazettáival.

Ezek a festések egyszerűen fákat ábrázolnak. A legkülönbözőbbeket. Erdőnyi mennyiségben.

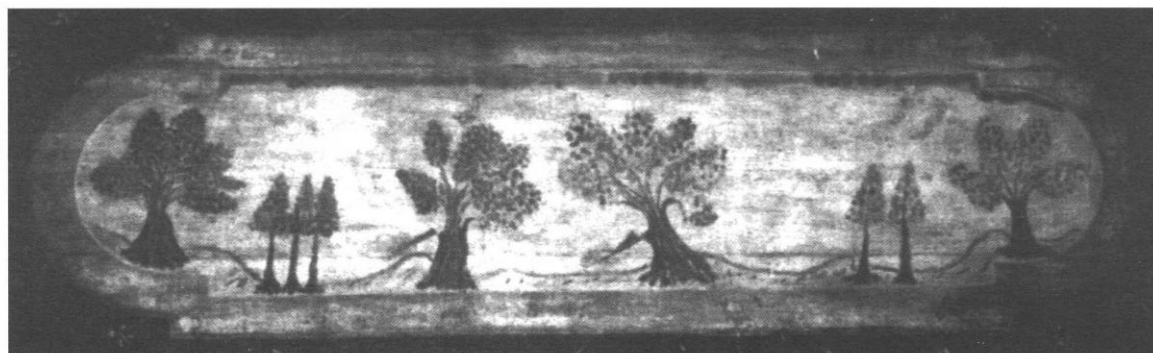
S hogy miért fontos a fa, miért fontos az erdő? „...a folyók vízjárását a csapadékvízviszonyok mellett a vízgyűjtő erdőültsége határozza meg. Ennek megfelelően a folyószabályozásoknak – ha mi valóban szabályozni akarjuk a folyó vízjárását – a legfontosabb eszköze nem a gát, az átmetszés, a sarkantyú stb., hanem az erdő.”¹³⁰

A maksai, Szent László legendáját ábrázoló freskó részlete (Rády nyomán)

Ha ez a szarvas beszélő szarvas, ez a fa visszabeszél

Szalonna, karzat (Sólyom Ferenc felvétele)

„Az erdők talaja ... »szivacszerűen« tartja vissza és engedi el a lehulló csapadékot...”¹³¹

„Az Alföld ártereinek arculata ... sok tekintetben a hegyvidékeken, így az Erdélyben és a felvidéken élő népek tevékenységtől függ. Ha ezeken a területeken intenzíven irtják az erdőket, az az Alföld vízháztartását teljesen felborítja.”¹³² (Minden hónapban találok egy fakockát a postaládában – reklámnymotványok formájában.)

„Az ártéri gazdálkodás leglényegesebb jellemzőjét ... egyetlen mondatban összefoglalhatjuk: e gazdasági forma az ember és a természet együttműködésén alapult; az ember a természeti folyamatokhoz alkalmaz-

kodott, ez azonban nem azt jelentette, hogy a természet erőinek kiszolgáltatva élt, hanem azt, hogy velük azonosult, azaz ténylegesen a természet részeként élt (és éppen mint »műveltséget és mesterséget hordozó, teremtő és államot alkotó minőség«), a gazdaságát a természetes önfenntartó rendszerek mintájára építette ki, azaz a természet folyamatait nem a leépülés, hanem a kibontakozás irányába befolyásolta.”¹³³

Az évszázad árvizeit szenvedtük el ebben az esztendőben. (S hogy már nem lesz „rekordjavítás”, csak annak köszönhető, hogy ezredfordulóhoz értünk.) Kell még magyarázni, miért kell visszatérni a természetes gazdálkodáshoz?

Ha még mindig azt hinné valaki, hogy ez csak Molnár Géza monomániája, hadd idézzek valakitől, aki átélte a civilizáció „áldását” a Hortobágyon: „Valamikor réges-régen még gazdag, bővizű folyócskák, nádas erek és tavak bőven adtak vizet minden rászoruló embernek, állatnak. Ahogy azonban elkezdődött a Tiszának és mellékfolyóinak a szabályozása, levezetése, úgy sorvadt el lassan az életet adó víz is.” „...ez a föld nagyon akaratos. Csak azt lehet vele művelni, amit maga a föld is akar.”¹³⁴

Ez utóbbi mondat jelzi, a megfelelő viszony kialakítása talán a leglényegesebb kérdés: vagy alá-fölé rendeltségben akarom magam alá gyűrt, megszabályozni a természetet, vagy mellérendelő viszonyban próbálok együtt élni vele, egyenrangúként, kölcsönös boldogulásban. (Érdekességként: sok kifejezésünk van, amelynek a személyes névmások vonzataként megjelenő ragozott formája új értelemmel bír, önálló szó.)

Szalonnai kazettáinkon a fák különbözőek, önálló egyéniséggel, szellemiséggel bírók. Tanulságos „a mak-sai, Szent László legendáját ábrázoló freskó”: a küzdő felek története a háttérben álló fákkal megismétlődik, azokról is leolvasható. László és a kun személyes életfáiként jelzik pillanatnyi állapotukat.¹³⁵

A megszemélyesítés, a személyes viszony kialakítása, az életszerű élet ma – tudom, hihetetlen – fellendülőben van. Szervezéseméleti tény, hogy bizonyos helyzetekben az intuitív, ösztönös vezetői döntések vezetnek célba, a matematika – a legkilúgozottabbnak tetsző tudomány – területén káosz-, inhomogén tér-kutatások erősödnek, az élethelyzetek megértésében a digitális számítástechnika is kénytelen az analóg megközelítéseknek teret engedni („Általában a mechanisztikus rendszerek kvantitatív elemzéssel kezelhetők, míg a humanisztikusak minősítést kívánnak.”¹³⁶).

Ez a fajta visszatérés a valóságba – rühellem a nagy szavakat (jövőkép: brrr!) de ez most kikerülhetetlen – életben maradásunk szempontjából elkerülhetetlen.

„Olyan melegem van, hogy beleolvadok a környezetembe” – közli velem vér a véremből¹³⁷, s Keletről jön a visszhang: „...akár a vízbe öntött víz...”¹³⁸

És ez így természetes. Tengeri élőlény-korunkban mint víz a vízben éltünk, akkortól hordozzuk íz-érzékenységünket is magunkkal. (Szerelmi életünket is befolyásolják – legalább tudat alatt – egészen elenyésző mennyiségű illatanyagok.)

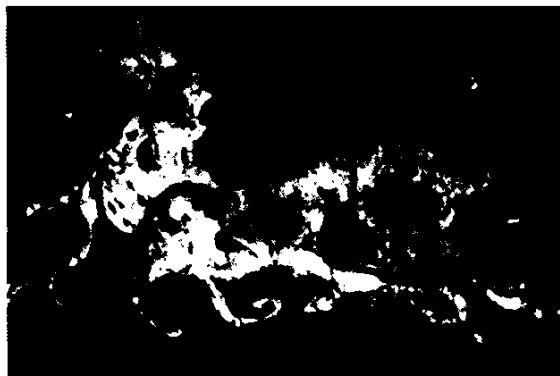
Nyelvünk őrzi – elenyésző mennyiségben ugyan, de érzékelhetően – azt a gondolkodásmódot, filozófiát, ami a természeti, természetben, természetesen élés velejárója. Nem tudom megállni, hogy ne említsek néhány szót.

Év-esztendő (ív-osztandó) szópárunk a ciklikus időérzésre vigyáz.

A gondolkodás természetéről szól a kerékagy (a forgás tengelye) és fő (fej és forr – energiasűrűsödés) szavunk.

Schumacher, ha tudott volna magyarul, bizonyára elgondolkozik kis és kies szavunk hasonlóságán.

Területmértékeinket – hold, öl, ár, nyilas¹³⁹ – is érdemes szemrevételezni. Ezek bizony víz-mértékek. Mégpedig (legalább) kettős jelentésűek, születéshez és halálhoz kötődő árnyalatukkal nyelvünk átelles végpontokban, tengelyben gondolkodásáról vallva: hold (női, anyai minőség)–holt; anyaöl–gyilkol; ara, árad, szaporodik–arat, árt; nyílás–fegyveres. Nyilas szavunk

Koreai lóábrázolás – a paták helyén paták

vizes jelentéséről kell még szólnom: „A Rétyi Nyír sok nyír-es társával együtt eredetileg nem nyírfás, hanem – a szó régi »mocsár« jelentése miatt – vizenyős, mocsaras területre vonatkozhatott (a nyírfá eredeti jelentése: mocsárfa).”¹⁴⁰ Nagyon idekívánczik egy folyónév: Nílus. (És még egy: Arpa.¹⁴¹ – Árpád népe árad, apad.)

A feladat egyszerű: a földi folyókat életben, mozgásban tartani, s ezzel az égi nagy folyó, a Tejút létét és működését fenntartani. (A programot nem én találok ki: e szerint élünk évezredek óta. Magyar népi csillag-neveink között a Tejút kapta a legtöbb elnevezést: körbe-becézi népünk az öreg folyót.)

Mindez a szellemi folyamatokra is igaz.

És most veszem csak észre: ahogy az égi fényfolyam fényszikrák¹⁴² sokasága, ez a szó-ömlék is bizonyos kulcs-szavak, kulcsfogalmak körül sűrűsödik. (Legtöbbjük Fazekas Lúdas Matyijában olvasható vagy abból kiolvasható – lúd, Júdás, Maat, igazság, három, szent fogadalom, fót, dalmahodó [dalmát és halom] –, melléjük teszem még a Fazekas család címerét: kék mezőben hármass dombról kiemelkedő unicornis, mögötte egy kéve búza.) Szó-szikrák ezek, amiken szökellünk.

De most már hazafelé veszem az út.

(KIVEZETŐ)

Lehet, hogy egy szó sem igaz az egészből. Lehet, ha egy hús-vér palócot kérdeznénk, hattyúról, szerelemistenről, visszakérdezne: Jól vagy, apukám?

Nincs ennek jelentősége. Lehet a valóság többretegű. Lehetnek a valóságnak mélyáramai, amikről semmit sem tudunk, amíg minden rendben van.

Törődik az egészséges ember a vérkeringésével? Ugyan. De a szúnyog, az emberével, igen. Nem látja az ereket, nem tanult anatómiát, mégis, sötétben is, megérségből, biztosan bök. Megtalálja, mert szüksége van a vérrre. Mert az jó neki.

Így lehetünk a Ley-vonalakkal, vagy (ej, magyarítsunk!) talaj-áramokkal is.

Emlékszem, valahol a Tisza közelében éjszakáztunk, és felébredtem a sötétben. Aztán még többször. Csak rájöttem, amint elalszok, valaki alattomban megbökö. (Pedig nem is én horkolok, a tej alszik a számban.) Úgy döntöttem, pálinka előtt nem verekszem, kimentem járni. Sötét volt, nyirkos, fáztam, kábán, nyűgösen, hová lépek, se láttam, aludtam volna még, bizonyos felme-

nőket is emlegettem sűrűn, és a nagy menés közben átmentem valamin. Visszaléptem, többször kipróbáltam: a rét egy jellegtelen, a többivel ugyanolyan pontján, egy méteres körön belül jól éreztem magam. Talán melegebb volt. Legyengült, felindult állapotban fogni tudtam a szunnyadó energiákat.

Lehet, hogy szellemi közegünk szunnyadó mélyára ma a hármashalomban megmutatkozó tudásvonulat? Ha igen, e vonulat vezetője Thot, Hermész¹³ (a hárommagasságos), Merkúr, vagy ahogy tetszik. „Ez az álmosi szerep, és végső soron itt egy merkúri szerepről van szó.” „...itt a vezérlés nem ugyanolyan értelmű, mint a mai hadvezető vezérlés. Tehát a vezér itt valóban szellemi vezérlést hajt végre.”¹⁴

(Nyilván nemcsak a Merkúrnak van saját halomzata, hanem valamennyi planétának. Még a Földnek is. [Valami rossz homoki bor a földhányás fogalmának árnyaltabb értelmezéséhez is hozzásegített egyszer.] De a kedvencem, változatlanul, holtomiglan, örökké áhítatlal: a Vénusz-domb.)

Ennyi tött, ennyim vót, visszajöhet, aki hótt.

Még egyszer elnézést kérek mindazoktól, akik bizonyító adatokat, és azoktól is, akik, nem ismerve, valami magasröptűt kerestek e sorokban. Nem állt szándékomban ilyesmit kínálni. Csak apróságokat, játszó kedvűeknek, csupa olyasmit, színes tollat, lyukasra ázott kavicst, mezei mítoszkat, foszló ötletet, ami egy messziről jött ember tarisznyájában elfér.

(Nem szeretek cipőben járni. Töri a szárnyam.)

JEGYZETEK

1 A hangzók átválthatóságában igyekeztem Pap Gábor Jó pásztorok hagyatékának függeléke szerint eljárni, egy-két eset kivételével. Egy ízben a k-cs cserével is megpróbálkoztam; és úgy vélem, bárhová beszivároghat az i-n keresztül a j (fa-fiú-fijú-folyó), az u-n keresztül a v (tudás-tévedés [véda=tudomány]; lásd még szarv-szaru, Pap Gábor: Mondjunk új örömet, in: „Találnál csodafüvi szarvast”, 184. o.)

2 Rendhagyó módon arra is hivatkoznom kell, amire nem: A földrajzi nevek etimológiai szótárát nagy ívben kerültem.

Használtam viszont – nagy örömmel – Hoffmann István-Rácz Anita-Tóth Valéria Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból 1. Abaúj-Csongrád vármegye c. kötetét. (Várom a folytatást. És ezt nem fenyegetésként mondom.)

3 Buka László is felsorolt egynéhány szám-nevet az egyik legutóbbi Főnixben, de ez engem nem tarthat vissza.

4 Tamaánára a már említett Helynévtörténeti adatok... c. könyvben, annak is csak egyetlen térképén találtam. A kötet ugyanakkor nagyrészt mutatókból, a legkülönbözőbb szempontok szerint feldolgozott, egymást eltérő mértékben lefedő kigyűjtésekből áll. Nos, ha ennyi mutató ellenére kihullhatnak adatok, talán érdemes volna az egészet újramutatózni. (Vigyázat, újramutatózni, nem mutatóujjazni – rossz vagyok.)

5 „...az altáji lovas-temetkezések szimbolikája még korántsem tekinthető minden vonatkozásában tisztázottnak – magában az 1. sz. kurgánban is kereken tíz, különféle módon felszerszámozott ló tetemét találták meg, más-más állatjelképekkel ékesítve...” (Pap Gábor: Csak tiszta forrásból, 1990. 46. o.)

A teljesebb képhez az is hozzátartozik, hogy a lók sző önmagában is értelmes, két hegy közötti meredek bemélyedést jelent. (Krizsa János: Erdélyi tájszótár.)

6 A Magyarországi c. útikönyv szerint kun eredetű szó, jelentése: pusztai vörös róka.

7 A hort vadászakutya, agár jelentésű. (Tar Ferenc: A Hortobágy. Hortobágy Község Önkormányzata, 1996. 8. o.)

8 Anyaméhet is, köldököt is jelent. (Magyar tájszótár, Hornyánszky Viktor kiadása, Bp. 1893.)

9 Vidinszky Emőke: Borsod-Abaúj-Zemplén megye helységneveinek rendszere, 22. o.

10 Toroczka-Wigand Ede: Öreg csillagok, 38. o.

11 Az öreg ember jelentésű Ukko, Uku névvel a balti finnek viharistenüket illették, aki ura a mennydörgésnek, villámlásnak, és aki égköveket gőrgöt. (Mitológiai enciklopédia, Gondolat, Bp. 1988. 557. o.)

12 „A hajdan volt öreg palócok nótáikban Ipónak becéztek az Ipolyt.” (Szombathy Viktor: Az északi hegyek ölelésében, 17. o.) Az ipó egyszerre nyit az apó, apa és az ipa (após) szavak irányába.

13 Bakay Kornél: Östörténetünk régészeti forrásai I., 183. o.

14 Végvári József: „Ki sem megyek, meg sem adom magam”, 19. o.

15 Dr. Padányi Viktor: Dentu-Magyar, 193. o.

16 Tolun törökül telihold (Tárh-i Ungürüz, 237. o.).

17 Pap Gábor: Csak tiszta forrásból, 54. o.

18 Pap Gábor: Csak tiszta forrásból, 57. o.

19 „A megfejtett táblákon UD jelöli, ha a mértéket [a protosumérok] az idő mérésére használják.” „...az id szó beszélő név (folyóágot jelent) suméru.” (Mandics György: Rejtélyes írárok. Akadémiai Kiadó, Bp. 1987. 149. o.)

És, bár látszólag nem tartozik ide, a „ciklikus időről” (ügy, ág) alkotott tudásunkat kibővítheti:

„Földünkön a Tejút ágai közé nézve galaxisrendszerünk közepe, magja felé tekintünk, ahonnan a magyarság és a rokon népek évezredek tudása szerint a segítő, jó erők világunkba áramlását várhatjuk, s bár az »ékes nagy út«-on régi ráolvasóink tanulsága szerint nem csupán az »Isten hírvél való« erők, de a csángók által »gamatság«-nak nevezett rontó, ártó lelkek, pusztító démonok is járnak ... az utat mégis meg kell nyitni, különben a csángóság régi híte szerint valószínűleg a tavasz sem köszönhetne be: a »vétett út« bűvös, kapunyitó ereje nélkül nem újulhatna meg az őket követő tojások »fődjére« égi ösvényen aláereszkedő ősrégi »hímek« ereje által a világ.” (Takács György: A vétett út legyen meg. Egy csángó tojáshím mitikus kapcsolatairól. Turán I. évf. 2. szám, 1998. május, 38. o.)

20 „Valaha Romhányból kettő volt: Alsó és Felső, de Petényből is ennyi, sőt Toldnak is volt alsó és felső faluja. Volt Kiseccset és Nagyecset. A Romhányról szomszédos Bodonyból is kettő, de ezt is összevonták, most Kéthodony a neve. A hajdani birtokok bizonyosan jobban tudnának rá visszaemlékezni – ha szellemalakjuk az élőbeszédet megengedné –, miért alapítottak megannyi faluból mindjárt kettőt...?” (Szombathy Viktor: Az északi hegyek ölelésében, 92. o.) A kérdés igen jó.

21 Legalábbis Toroczka-Wigand Ede Öreg csillagok c. könyve szerint (15. o., Lugossyra hivatkozva, az ömledék, folyam, öntés kifejezésekkel magyarázva). Kulín György viszont A távcső világa c. kötetében a Fiastyúkkal azonosítja (alighanem tévesen, a hét jellegzetes csillaggal bíró Fiastyúk népi elnevezése ugyanis Heteven).

22 Helység Turócszentmárton közelében (is).

23 Kórusmű, focimeccsen, bírói döntéssel kapcsolatos rosszallás.

24 Például: „Bargó: maszkura.” „Garaszol: doroszol.” „Trókis: pereszlen.” „Kók: botyikó...” „Tusz: zuvat, vita, és: hasonmása valaminek...”

25 A kevesek között van Szőcs István, Délibáb c. írásának (Magyar Adorján Baráti Kör kiadása, Bp. 1994.) 46–47. oldala szerint. Ugyanitt a Mátyás (Ludas Matyi és Mátyás király), magyar, Mátyusföld, matyó szavainkat is kapcsolatba hozza egymással (és Maattal).

Nem akarok a jegyzetbe is jegyzetet csatolni, de a hozzám hasonlóan tájékozatlanokat érdekelheti: „Mátyusföld vagy Mátyus földje, szlovákul Matusova, régi történelmi tájnév: egykori birtokosára, Csák Mátéra (beceneve Mátyus) utal. Eredeti magva Csallóköztől északra, a Kiskárpátok és a Vág folyó között terült el és az említett Vízközt is magába foglalta, később ez utóbbit már nem számították hozzá, ellenben kiterjesztették a Nyitra és a Zsitva déli szakaszára, sőt a Komárom és Esztergom közötti Duna-szakasz balparti síkságára is.” (Katona Imre: Magyar népművészeti-néprajzi útikalauz, 33. o.)

26 Van egy „...keleties szabású és esetenként varrással is díszített piros csizma (Galga mentén, Matyóföldön stb.), melyet könnyedségért Mezőkövesden *mennybelépőnek* is neveztek.” (Katona Imre: Magyar népművészeti-néprajzi útikalauz, 168. o.)

27 Mitológiai enciklopédia I. kötet, 454. o.

28 Kocsis István: A szakrális fejedelem és a magyar küldetésstudat. In: „Kiált Telyes Torokál” – Képek és írások Pap Gábor tiszteletére, 1999. 424., 429. o.)

29 Toroczka-Wigand Ede: Öreg csillagok, 37. o.

30 Ipolyi Arnold: Magyar mythologia. Heckenast Gusztáv kiadása, Pest, 1854. Reprint: Európa, Bp. 1987. 274. o.

31 Hortobágy a nomád Pusztától a Nemzeti Parkig. Natura, Bp. 1976. 223. o.

32 Tar Ferenc: A Hortobágy. 9. o.

33 Az ún. Tamana-segéd tudomány névhasznosságokat keres glo-

bális méretekben. (Lásd Gyöngyösi Gábor ismeretterjesztő cikksorozatát az Észak-Magyarország c. napilapban.)

34 „A libaállásokon és környékükön a gyepek tönkrement, a terület kopárrá vált, s a következő években a nitrogénkedvelő gyomok elszaporodása tetőzte be a folyamatot. A pusztulást az erősen húgysavas ürülék, a nagy tömegben mozgó állatok taposása és a ludak sajátos legelési »technikája« okozta és okozza. Ők ugyanis a tövükön csipik le a növényeket, elsősorban a fiatal hajtásokat, így azok nem újulnak meg.” (Gyarmathy István: Kié a Hortobágy? Élet és Tudomány, 1986. II. 28., 9. szám, 281. o.)

35 „...lovak esetében megállapították, hogy naponta 16 órát töltnek a takarmány fölvetelével. A legelés, táplálkozás közben meglehetősen válogatósak. Mozgékony felső ajkukkal a kevésbé kedvelt vagy nem eléggé ízletes füveket, növényeket nagyon ügyesen félre tudják tolni, és ezeket otthagyják, míg az édes, ízletes füveket ajkukkal kiválogatva metszőfogakkal rögzítik és fejük rövid rántásával leharapják, letépik.” (Hans-Jörg Schrenk: Az értelmes ló. Noran Könyvkiadó, Bp. 1996. 14. o.)

36 „...a fejviselettel kapcsolatos hiedelem a táltos és a garabonciás személytől elszakadhat, és átcsúszhat a boszorkány képzetkörébe. S valóban, a táltos, garabonciás tyúk-, kakas-, lúdtoll fejviseletét a boszorkány fején találjuk meg, mégpedig – miként arra már a matyó adat is utal – a Luca naphoz és az éjféle miséhez fűződő »lucaszékkel« és más mágikus eljárásokkal kapcsolatos »rosszakat felismerő« hiedelmkörökben.” (Diószegi Vilmos: A pogány magyarok hitvilága, 80. o.)

37 Kátai Mihály: Napisten színeváltozása, Művészet, 1974. november-december.

Lásd még Pap Gábor elemzését Bozsídár Jonov Tollkoszorús Krisztus c. zománcképéről, a kecskeméti Nemzetközi Zománcképművészeti Alkotóműhely 1999-es katalógusában.

38 A lidérces kapcsolatról kicsit bővebben: Debrecen dübörög Döbrögi dobján, Perem, 1998. április 25.

39 Az apostolok tizenkettesét Péter javaslatára állították helyre, sorshúzás útján, két jelölt közül: „Állatának azért elő kettőt, Józsefet, ki hivatik Barsabásnak, kinek mellékeve Justus vala, és Mátyást.” (Szent Biblia, Károli-fordítás, ApCsel 1.23.)

40 Pap Gábor szerint a Mátyás–Pál csere az emberi bölcsesség és az isteni kegyelem hierarchikus viszonyait tükrözi. (Ha jól adom viszsza a szavait. Ha nem, javítson ki. Kérem, szíveskedjen.)

41 „India szövetésével az Ikernek is nevezett Judás Tamásnak jutott...” (Az apostolok csodálatos cselekedetei. Apokrif iratok. Telosz Kiadó, Bp. 129. o.)

Aki ismeri Tamás apostol „palotaépítési” tevékenységét, az az igazság egy sajátos megnyilvánulási formáján is elgondolkozhat: hogyan lehet valami nyilvánvalóan nem igaz – és mégis igaz.

42 „Délkelet-Lengyelországnak a Rzeszówtól és Jarosławtól délre fekvő területét a középkorban Gácsország (vagy Halics), valamint Lodomeria néven ismerték. Királyaink szép számú titulusa között szerepel a »Rex Galitiae et Lodomeriae« (Galícia és Lodomeria királya) cím is. A latin »Galitia« név tulajdonképpen a halicsi fejedelemséget jelentette, amely a Dnyeszter-parti Halics helyiségről (Szovjetunió) kapta a nevét.” (Bács Gyula: Délkelet-Lengyelország, Panoráma, 16. o.)

43 „A húsvéti mátkálás (barát- vagy szeretőválasztás) szokása mindenütt [itt Baranyában] általános volt, néhol az ún. mátkalátat (ajándékokkal megrakott, díszesen leterített tálat) mátkafa helyettesítette.” (Katonai Imre: Magyar népművészeti-néprajzi útikalauz, 136. o.)

A mátkaválasztás szó értelmét a matat, »matarász, matikál, matrisál: keresél« (Krizsa: Erdélyi tájszótár) környékén kapigálom.

44 „A világszép leány a maga »jegyeit«, a holdat, a csillagot és a napot egyetlen fiúnak mutatta meg, a kiskondásnak. Ezért biztos volt benne, hogy midőn kihirdették, hogy »jegyesét« keresi, senki más nem jöhetett számításba, csak az az egy férfi, aki még fiú korában a jegyek által a jegyese lett. Csak ő és csak egyedül ő.” (Gyárfás Ágnes: Istennő-modell a magyar népmesében és -balladában, in: »Kíálts Telyes Torok!«, 133. o.)

45 Keleten még ma is előfordul, hogy házasság születési időpontok, csillagjegyek alapján köttetik.

46 Szócs István szavai: „...magam is írtam volt egy elmefuttatást a kettős hegynevéről: »hegy-tető«, Tátra azaz »Tátor«, »hegy-orom«, sőt az orom is talán már lényegileg összetétel az or, ár – »kimagasló dolog« és ma, am, ugyancsak kipúposodó valami az östöméből.” (Szócs István: Déliláb. 29. o.)

47 „Thot... a tudomány és vallás titkainak ismerője, az írás feltalálója, ő az, aki elválasztotta egymástól a népek nyelvét... ott találjuk Ozirisz alvilági birodalmában, a halottak országában, akárcsak Hermész, a lélekvezetőt a Hádészban. Thot a lelkek megítélésének drá-

mai aktusánál jegyzőként papirusztekercsre írja fel a mérlegelés eredményét... Végül ő lesz »Thot, az igazság«... »Én vagyok Thot, a legidősebb, Ré fia... kijöttem az ő... szájából, az ő testéből keletkeztem. Az égből jöttem, leszálltam a földre a Fényhegy lakója titkainak birtokában.«... Gyakran »Ré szívéként« említik... a szív az egyiptomiak számára az értelem, a gondolkodás középpontja...” (Kákósy László: Fény és kősz. A kopt gnosztikus kódexek. Gondolat, Bp. 1984. 167–168. o.)

48 Mitológiai enciklopédia I. kötet, 444., 448. o.

49 „A IX. században egy salzburgi forrás említi, hogy gepidák is laktak Pannónia területén, de utóbb eltűntek. Itt lakásuknak sajátos nyoma is maradt. A gepidáknak az önmegnevezése *teut* volt. Ez a germán nép jelentésű szó, ugyanaz, mint a *teuton*, *tiudisz*; a *deutsch* népnév ennek egyik változata. Ez a népnév áment a *tót* nép nevére... a »tótok« nagy része már elszlávosodott...” (Györfy György: Az ősidőktől a középkor végéig, in: Együtt élő népek a Kárpát-medencében, Auktor, Bp. 1994. 38. o.)

Népvándorlás kori népneveknél maradvá: Maat a sazuromata, Bata a budini (a népről: Ókori lexikon, Franklin Társulat, Bp. 1902., hasonmás: Könyvtérképesítő Vállalat, Bp. 1984. 338–339. o.) névhez kapcsolható.

50 „...a Szepeességben és Gömör északi részén fehér horvátok laktak. Ők a mai Kis-Lengyelország, illetve Galícia lakóinak az ősei voltak.” (Györfy György: Az ősidőktől a középkor végéig, in: Együtt élő népek a Kárpát-medencében. 38. o.)

51 Bács Gyula: Délkelet-Lengyelország, 16., 18–19. o.

„A történelmi Magyarország Szepe vármegyéjének egy csücske ugyanis a mai Lengyelország Podhale (Havasalja) nevű tájának keleti része.” „A lengyel Kárpát-vidék – a Sziléziai Beszkidektől a Szandeci-Beszkidekig terjedő – nyugati szakaszának lakói a gurálok. (Góral lengyelül a. m. hegylakó...)... Ha pedig felfigyelünk a baran (bárány), juhas (a bacsa, a számadó juhász legénye, segítése a guráloknál), a szalas (a juhászok szállása), a gnój (ejtsd gnui, a. m. ganaj, trágya), gazda (értelme azonos a magyaréval) szavakra, eltöprenghetünk a nyelvi kölcsönhatásokon...” „Érdemes a vasárnapi mise idején ellátogatni a faluba; ilyenkor a gurálok felöltik színes mintákkal kivarrt, apozsztókból készült népi viseletüket. (Magyar szemnek meglepően sok a piros–fehér–zöld színösszeállítás. Titka, hogy a gurál minták uralkodó színe – fehér alapon – a zöld és a piros.)” (Uo., 60. o.)

52 „...a Dráva-Száva vidékén szlavónok, magyarul tótok éltek. Szlavóniát a magyarok Tótországnak hívták.” „Nyelvi vizsgálatok azt mutatják, hogy az Északi-Kárpátok térségének a nyugati részén, körülbelül Pozsonytól az Ipolyig, nyugati szlávok nyelve közel áll a mai szlovákhoz.” (Györfy György: Az ősidőktől a középkor végéig, in: Együtt élő népek a Kárpát-medencében, 40–41., 38. o.)

53 Szántai Lajos elszólása. (Tájszlása ugyanis, lévén városlakó, nem lehet.)

54 „A lant mentette meg a híres költő, Arión életét. Egy alkalommal éppen hajón utazott a görögök földjére, hogy ott énekeljen. A hajót azonban rablók kerítették a hatalmukba, akik el akarták venni a pénzét, és meg akarták bilincselni. Arión csak annyit kért tőlük, hogy utoljára, még egyszer játszhasson a lantján. Zenéje odacsábította a tengeri állatokat, akik áhítattal hallgatták játékát. Ekkor Arión gyorsan a tengerbe ugrott, ahol egy delfin a hátára vette, majd a partra vitte őt. Azóta a Delfin a Lanthoz közel, a nyári égen látható.” (Dr. Erich Übelacker: Csillagképek és csillagjegyek. Tesoloff és Babilon Kiadó, Bp. 1996. 36–37. o.) – Arión, Orion, Rónakirály... (sejtlemeskedek egy kicsit).

55 „A hatyúvá változott Orpheuszt ábrázolja, aki Eurüdiké után az alvilágba ment, ahol a bakkhánsnők széttépték. A hitvesi hűség jelképeként helyezték az égre az istenek hatyú képében, mellette lantjával.” (Internet.)

Már megint a lant. Most mit kezdjek a lanttal? Tegyük le?

Még két Hatyú-variáció:

„A déli irányban lévő, a Tejútban fekvő pompás, repülni látszó Hatyú csillagkép szintén Zeusznak állít emléket, aki fehér hatyú képében akart a szépséges Léda közelébe kerülni. A kapcsolat gyümölcse két gyermek, a gyönyörű Heléna és Poliüdeukész lett. Az utóbbit (latin néven Pollux) az Iker csillagképnél már megismertük.” (Dr. Erich Übelacker: Csillagképek és csillagjegyek. 36. o.)

„A kis Phaëton átvette atyjától a nap szekérének hajtását. A lovak megbokrosodtak, patkóik szikrájából keletkezett a Tejút. A szekér az Eridanus folyóba zuhant. Phaëton legjobb barátja, aki csodálatos hanggal volt megáldva, mérhetetlen fájdalomában bánkódott Phaëton halálán. Az istenek szíve megesejt rajta, s a baráti hűség jelképeként az égre helyezték Phaëton mint hatyút. A panaszdalt tisztá szívi emberek ma is hallhatják az égboltnak eme tájáról.” (Internet – az internet zavaros forrás, felesleges pontosítani a hivatkozást.)

56 Kétszer három halom = hatalom. „A hetedik te magad légy.”

57 Huszka József: A magyar turáni ornamentika története, Pátia, Bp., 1930., Hasonmás: Nyers Csaba kiadása, 67. o.

58 Huszka József: A magyar turáni ornamentika története, 141. o.
59 Domonkos László: „A magyarok szemrevaló, szép külsejű emberek...”, in: „Kiálts Telyes Torokai”, 263. o.

60 A Madzsar Tárihiben.

61 Száhmét oroszánfejű istennő, oltalmazó és a betegségedémónok úrnője is egyben.

62 Básztet a vidámság, a zene, a szerelem macskaistennője, gyakran sistrummal (kereplő) és kosárral megörökített. Újévkor macskaszobrokat készítettek, jókívánság-felirattal.

63 Férfitársa Tammúzi, Dumuzi. (Dömös, Tamási, Temesvár, Tanaís, Duna.)

A közel-keleti és bibliai nevek, illetve hazai helynevek hasonlóságáról lásd Gonda Ferenc: A magyar nemzet őskultúrájának a története, Magyar Múlt, 45–55. o.

64 „...Adónisz főnőcsin-szíriai ifjú isten, akinek szeretőjét általában Aphroditének nevezik. A mítosz szerint vadkan öli meg.” (Kákossy László: Fény és Káosz. 40. o.)

65 Szakács Attila: Kis útmutató a királylányhoz, in: „Kiálts Telyes Torokai”, 137. o.

66 Ipolyi Arnold: Magyar mythologia. 93. o.

67 Takács György: A vettett út legyen meg. 38–39. o.

68 „Merthogy akkor háromnegyed részben idegenek lakták Esztergomot. A keleti kereskedés Görögországon át a Dunán vette végig útját, s legfontosabb telepe volt Esztergom. Télire ide húzódtak a kereskedő-hajók, minden nemzet lobogóit ott lehet látni a sziget közti Duna-hasadékokban, a part hosszában álltak a roppant lerakóhelyek, örökké élénk tömegtől körülveve ... De nemcsak drága kelmét, igazgyöngyöt lehetett találni Esztergomban: van annál még becsesebb portéka is, amitől azelőtt is, azóta is sok jó nagyúr lett koldussá. Ármanys portéka, amit megvenni veszedelmes, ingyen kapni még veszedelmesebb, elveszteni nagyon könnyű. A közéletben szép asszonynak hívják. Az esztergomi szép asszonyok országszerte híresek voltak.

Ha az ember végigment az utcán, azt sem tudta, hová nézzen. Minden ablak rácsa mögül, minden nyitott boltajtóból új meg új meglepő szépség ragadta meg szívét, itt egy szőke ott egy barna; ez tűzszemű, amaz szelíd, ábrándozó; ez halavány, amaz csattanó piros; ez még bimbo, amaz már kifejtett rózsza; annyi különféle nemzet különféle szépsége, nem csoda, ha nagyurainkat oly erővel vonzta Esztergom falai közé, hogy némelyik egyebet sem hozott onnan vissza a kardjánál.

Nem is hitták az esztergomi hölgyeket másképpen, mint az »esztergomi százszorszépeket«.

(Esztergomi Helikon. Irodalmunk várostörténeti olvasókönyve. Komárom Megyei Tanács, Tatabánya, 1989. 90–91. o.)

69 „Isztahar perzsául csillagot jelent.” (Scheiber Sándor: Folklor és tárgytörténet I. Magyar Izraeliták Országos Képviselő, Bp. 1977. 151. o.)

70 Az elképzelés szerint a „zenélő”, pontosabban doromboló kárpész a pávatrón lábánál, kosárral kuporgó macskát ábrázolt, a macskával a kétarcúságot (hízeleg és karmol), hangjával a kereplőt is idézve.

71 Eszter és ostor zavunk is „egybecserg”. Az Ister is hirtelen, lendületből vált irányt a Duna-kanyarban. Borsodi tájegységünk, Esztramos másik neve, Ostromos, katonai jelentésével az ostorral harcolókat (például Rózsa Sándor szabadcsapatát) is megidézi. A szerelemhez az ostor mint utótag, Jézus menyasszonyai lakhelyén (kolostor, monostor) keresztül kapcsol.

Ostor zavunknak őstör értelmezése is elképzelhető. (Lásd Csete Ildikó: Bodogazzonhothvana – Boldog címere. Turán, I. évf. 1. szám, 1998. május, 63. o. – az Ostoros-, Ystoros-patakkal említve.)

72 „Ebben az érzékenységekben és az őszinteség hiányában keresendő annak a magyarázata is, hogy miért nincs könyv a zsidó tárgyi folklore leglényegesebb kérdéséről: a zsidó népszokásokról. Az egyetlen ilyen munka ... gyenge: népszerű leírást ad, de magyarázatra nem vállalkozik. Mert a zsidó tudósok nem merik a tradicionális szokásokat a folklore eszközeivel boncolgatni. Még ma sem, tudományosan sem, nálunk sem. Pedig azzal, hogy egy szokásnak eredetét keressük, nem tiszteljük azt az évezredek múltját megszentelt szokást kevésbé, mint mások.” (Scheiber Sándor: Folklor és tárgytörténet I. 301–302. o.)

73 Emse-patakunk is van. (Csete Ildikó: Bodogazzonhothvana – Boldog címere. 63. o.)

74 Magyar Adorján: Az ősműveltség, 882., 883. o.

75 Hármaskosár=Triphthaka, buddhista szent iratok gyűjteménye. (Kőrösi Csoma Sándor: Buddha élete és tanításai. Téka, Kriterion, Budapest, 1982, 21. o.)

76 „...minden népnek megvolt a maga mágiája, a mágikus képzetek legkomplikáltabb rendszere azonban Egyiptomban alakult ki. A mendészi Bólosz (i. e. 200 körül) működése nyomán a mágiában meghatározó tényező lesz a görög és egyiptomi elemekből létrejövő »szimpátiatan«, mely rendszerbe igyekszik foglalni a mágia által feltételezett titokzatos kölcsönhatásokat, melyek például emberek, istenek, szellemek, szerves anyagok, kristályok, fémek, hangok, illatok között álltak fenn. A varázslónak tudnia kell, hogy például milyen varázsigék, szavak, áldozatok, amulettak állnak valamely istennel szimpátiában, vagyis rokonszerves kapcsolatban. A szimpátiatan filozófiai szintre emelt formája, a theurgia (istenekkel kapcsolatos tevékenység), először az i. sz. 2. században tűnt fel az ún. Káldeus Órákulumokban...” (Kákossy László: Fény és Káosz. 49. o.)

77 Kákossy László: Fény és Káosz. 64. o.

78 Solyom Ferenc: Szent szavakkal „háromkodom”! In: „Kiálts Telyes Torokai”, 234–235. o.

79 Katona Imre: Magyar népművészeti-néprajzi útikalauz, 149. o.

80 Gonda Ferenc: A magyar nemzet őskultúrájának a története. 45–55. o.

81 „San forrásvidékén, az Erdős-Kárpátokban az ukrán eredetű bojko népcsoport tagjai élnek...” (Bács Gyula: Délkelet-Lengyelország, 20. o.) Persze hogy a barkóknak semmi közük a bojkokhoz, de ugyan hová tehettem volna ezt az információt, ha nem ide?

82 Dehogynem.

83 Kákossy László: Fény és káosz. 203. o.

84 Pap Gábor: Csak tiszta forrásból. 1990. 170. o.

85 „Ut-napistim: A Gilgames eposz özönvízi hajója. Bárkát építve éli túl az istenek pusztítását. Végül Enlil örök életet adva neki az istenek közé emeli. A földre zúduló égi, mennyei vizeken bárka viszi át, mint az egyiptomi napistent az égen, a mennyboltban a napbárka. Meggondolandó párhuzamok, főleg, ha magyar füllel hallva értelmezzük a nevet. Ut-nap-istim = ut(azó) napisten.” (Solyom Ferenc: Szent szavakkal „háromkodom”! In: „Kiálts Telyes Torokai”, 231. o.)

86 Kákossy László: Fény és káosz. 203. o.

87 Koszecz Sándor: „Fű kizöldül ó sírhanton...”, in: „Kiálts Telyes Torokai”, 370. o.

88 Katona Imre: Magyar népművészeti-néprajzi útikalauz, 178. o.

89 Kriza János: Erdélyi tájszótár.

90 „A korai vízrendezések lényegét a következő néhány sorban foglalhatnánk össze: az árterek népe a folyókat övező hátak, övzátornyok, természetes gátak átvágásával egységes rendszerbe kapcsolta az árter valamennyi álló vizét és vízfolyását. Az így kialakított vízrendszer segítségével szétterítette a folyók árvizeit, alulról töltve meg az egyes árter medencéket, fékezve ezáltal az árter mederváltozások mértékét és ütemét. Az árhullám levonulása után a fokok a vizet a mederbe visszavezették, mentesítve az egyes öblözeteket az ártól.” (Molnár Géza: Az árter gazdálkodás. Országépítő 92/1. 36. o.)

91 Adatközlőm (38 éves sárospataki férfi) az albertirsai változatot – ’irs’ – sem tartotta magában.

92 „Tibetet a helyi lakosság Bodnak hívja.” (Kőrösi Csoma Sándor: Buddha élete és tanításai, 11. o., Bodor András előszavából.)

93 Tárih-i Üngürüz.

94 A magyarok története, Tárih-i Üngürüz, 157. o.

95 Bács Gyula: Délkelet-Lengyelország, 182. o.

96 Vadó=kánya – tájszavunk, jelentésével együtt, az összetett szót (vadkan) hozzá (Magyar tájszótár). Érdekes.

97 Sándor Pál: Az anekdotázó Deák Ferenc, 79. o.

98 „Bütü: betű és: böte v. büte valaminek. Megbütütni a végét. Bütüs végű.” (Kriza: Erdélyi tájszótár.)

99 Erről többet: Koszecz Sándor: „Fű kizöldül ó sírhanton...”, in: „Kiálts Telyes Torokai”.

100 „Pataró, fataró: oly hím állat, férfi, kakas stb., melynek születés szerint nemző ereje nincs...” (Kriza: Erdélyi tájszótár.)

101 Magyar tájszótár.

102 Magyar tájszótár.

103 „A Kalocsa környéki »elmaradottabb« szállásaiakat viseletük miatt potáknak nevezik, maga a szó tarkabarkát jelent, de eredetét nem ismerjük.” (Katona Imre: Magyar népművészeti-néprajzi útikalauz, 13. o.)

104 Ipolyi az udvar-patvar előtagjaiban az üdv és a pokol mögötteseket gondolja (Ipolyi: Magyar mythologia, 380. o.).

105 Fót lúdcspatort említ Fazekas; a Vadgálambfót pedig a Plejádok (Fiasztúk) régi magyar neve.

106 „...a szabadságharc hajnalán Rákóczi ruszin jobbágyok fogadták a lengyel-magyar határon. 1711 februárjának végén, amikor a fejedelem örök emigrációba tartott, szintén ruszinok kísérték a határig ... »A nagyságos fejedelem itt, Vezérszálláson, akkor még Putpalóc községben várta be bujdosásra induló társait...« (Udvari István: Ruszinok. In: Együtt élő népek a Kárpát-medencében, 195. o.)

107 „Ganésa: kövér, embertestű és elefántfejű hindu istenség ... a gazdagság, a szerencse patrónusa.” (Philip Rawson: Az indiai civilizáció. Helikon Kiadó, Bp. 1983. 147. o.)

„A hindu küszöbisten, az elefántfejű Ganésa ábrázolása általában ott található az ajtóban. Átvitt értelemben ő minden kezdet istene is...” (Caroline Humphrey–Piers Vitebsky: Építészet és vallás, Magyar Könyvklub–Helikon Kiadó, Bp. 1998. 132. o.)

108 „De kiaknázatlan a Kanizsa (Török-, Magyar- és Nagykanizsa) helynevünk is, amely kapcsolatot mutat Kaniska kusán király-nevével.” (Bakay Kornél: Őstörténetünk régészeti forrásai I. 226. o.)

109 „...a Gangesz folyó, melyet Indiában szentként tisztelnek. Istennőnek képzelik, aki megtisztítja az embereket bűneiktől. Az égből száll alá, útjának nyoma a Tejút.” (Philip Rawson: Az indiai civilizáció. 147. o.)

110 Község Nyitra felett. Pálos monostora is volt.

111 Az Ormányság név változata (lásd Kiss Géza: Ormányság, 1937.).

112 Keresztény irányzat. „Egységes gnósztikus dogmatika nem alakult ki, és a számtalan szekta mesterei szabad utat engedhettek írásaikban a fantázia csapongásának. Az irányzatot a keresztény egyházatyák a görög gnószisz ’felismerés, ismeret, tudás’ szóval fémjelítették...” Csak példaként, kettő: „...az Alexandriában működő *Baszileidész* Mátyás apostolra vezette vissza tanításait, akinek ezeket – szerinte – Krisztus nyilatkoztatta ki, amikor négy szemközt voltak.” „...a *Barbéló*-gnósztikus csoportja ... Közös jellemzőjük a női princípiumot megtestesítő szellemi lény, Barbéló (»Négyben van az Isten«) kiemelkedő szerepe a világ keletkezésének történetében. Egyes szövegek két neműnek tekintik.” (Kákósy László: Fény és Káosz. 22., 57., 60. o.)

113 „A bajok, szenvedések okát azzal próbálták magyarázni, hogy a világ létrehozóját tökéletlen lénynek tartották, aki némelykor ellenséges a fény birodalmával szemben, máskor vágyódik utána. Gnósztikus csoportok sora a teremőt a zsidók istenével azonosította, s ezért az *Őszöveséget* elvetette.” (Kákósy László: Fény és Káosz.)

„...a róluk szóló dokumentumokat is elsősorban a keresztények által a gnószticizmus ellen írt könyvekben találjuk.” (Alexander C. Rae: Blöff kalauz. Az okkultizmus. Solaris Kft., 1991. 16. o.)

114 „A tudás megszerzése közös vágya a hermetikuskoknak és a gnósztikusoknak, de az út nem mindig azonos. A könyv és az istenvilágból jövő nyilatkoztatás a gnózis és a hermetizmus számára a két legfontosabb forrás. Az istenséggel eksztázis útján teremtett kapcsolatot elsősorban a Hermész tanításait hirdető bölcsék tűzték feladatul tanítványaik elé, a gnózisban ritkábban beszélnek erről.

Végül, feltűnő eltérés figyelhető meg a stílusban és a terminológiában. A hermetikus szövegek többsége minden filozófiailag iskolázott olvasó számára könnyen érthető volt, a gnósztikus szövegekre jellemző, homályba burkolt, beható előzetes tanulmányokat igénylő szak kifejezések, különös szóhasználatok a hermetikuskoknál alig fordulnak elő ... A hermetizmus és a keresztény színezetű gnószticizmus hasonló szellemi talajból nőtt ki, és rokon környezetben terebélyesedett sokágú fává. Egységes vallásfilozófiaként azonban nem helyes kezelni őket, a lényegi kérdésekben mutatkozó ellentétek, eltérések alapján legfeljebb egy irányzat két ágának tekinthetők.” (Kákósy László: Fény és káosz. 186. o.)

115 „Egy természeti jelenség, az ún. zodiákusfény is közrejátszott abban, hogy a gúla a Nap jelképe, sőt egyik megjelenési formája Egyiptomban. Az elnevezés félrevezető, a zodiákusfény egy hajnalban a keleti, alkonyatkor a nyugati horizonton látható, napsugarakból létrejövő halvány fényháromszög ... A piramis tehát a fény...” (Kákósy László: Ré fiai. Az ókori Egyiptom története és kultúrája. Gondolat, 1979. 92–93. o.)

116 Zdislaw Nowak: A malomtól a góig. 50 táblás játék. Gondolat, 1982. 88. o.

117 „Egyetlen gnósztikus közösség maradt fenn az ókortól napjainkig folytatólagosan: az Irakban és az iráni Huzisztánban élő mandeus népcsoport ... A kultusz középpontjában a keresztelés szertartása áll, amelyet mindig folyóvízben végeznek el ... Tisztelettel övezi hagyományuk Keresztelő János, »a fény királyának küldötte« alakját...”

(János apokrifonja, gnósztikus irat): „...a fényt víz természetűnek tartja, élő víznek nevezi, s ezzel azt jelzi, hogy ebben a fény-vízben benne foglaltott az élet lehetősége.” (Kákósy László: Fény és Káosz. 65–66., 84. o.)

118 „Kanzsa: egy éves kandisznő.” (Kriza: Erdélyi tájszótár.)

119 Kenéz: falubíró. A törvényismerő, okos ember.

„Hunyadi János is kenéz családból származott.” (Szász Zoltán: Románok. In: Együtt élő népek a Kárpát-medencében, 124. o.)

120 „Az addig kondorgott erre-arra, hogy osztá’ azt nem lehetett tudni, hogy honnat indul s merre mejen.” (Takács György: A vétett út legyen meg. 37. o.) Vegyem célzásnak?

121 „Az időszámításunk előtt III. században alapított város, amely kb. 3 km-nyire fekszik a tengertől, a következő században a dalmaták flotta-támaszpontja volt, majd a Caesar és Pompeius közti belviszály idején a Caesarnak nyújtott segítségért a római kolónia jogait nyerte el. Később a római Dalmácia fővárosa, s a Balkán nyugati részének fontos közigazgatási és kereskedelmi központja.” (Bács Gyula: A jugoszláv tengerpart. Panoráma sor., Medicina, 1991. 200. o.)

122 „Kánaán ősi címere ugyanis a szőlőfürt volt, s a sémi bevándorlók előtti őslakosságot hívták *szolim*-nak, tőlük ered Jeruzsálem neve, *Ur-Szolim*... Bölcs Salamon zsidó király, akinek anyja szintén Szolim volt, sokban visszatér szokásaikhoz, vallási szertartásaikhoz, sőt a neve is rájuk utal.” (Szócs István: Délbáb. 27. o., Fáy Elekre hivatkozva.)

123 A kabasólyom jelentést sem feledve: „Kaba: a kanyarulatban levő folyóvíz sodra és esetleg örvénye által a parton és a mederben kimosott mélyedés.” (Révai-nagylexikon.)

124 „A török eredetű Csaba név (pásztor, kóborló) számos helynevünkben fennmaradt.” (Kálmán Béla: A nevek világa.)

125 Hogy ezt honnan vettem?

126 Ismeretlen eredetű fénymásolat, 173. o. Asztal alatt, lábamtól jobbra. (Láb-jegyzet kellett?)

127 Szócs István: Délbáb. 55. o.

128 „Az »ékes nagy út« folytonos átjárhatósága ősvallásunk szerint *létkérdés*, hiszen nem csak a *teremtés*, a *születés*, a *gyógyítás*, de a halál utáni *továbbélés* lehetőségét rejtő dimenzióba való biztonságos eljutás is kétséges nélküle.” (Takács György: A vétett út legyen meg. 42. o.)

129 „...nem nehéz felismerni a Tejútnak az Ekliptikával való egyik találkozási helyén – történetesen éppen a Nyilas csillagkép környékén képződő »nyílást«, »szigetet«, »közte«, a »fejér közön érkező« tündérek képzetkörében pedig joggal nyomozhatunk egy Tejútunk mögötti, annak nyílásán áttűnő, ott beáramló kozmikus minőség után.” (Pap Gábor: Csak tiszta forrásból, 110. o.)

130 Molnár Géza: Az ártéri gazdálkodás VII. Országépítő 93/3. 61. o.

131 Molnár Géza: Az ártéri gazdálkodás. IV. Országépítő 92/1. 36. o.

132 Uo.

133 Molnár Géza: Az ártéri gazdálkodás VI. Országépítő 93/1–2. 81. o.

134 Dr. Gyöngy Béla: Mesél a Hortobágy, Ózike, III. évf. 10. szám, 1999. október.

135 Rády Ferenc: Festészet – képirás – képes beszéd, in: Múlt-jelen-jövő I. Művészet és világkép.

136 Dr. Vörös Gábor: Bevezetés a neutrális és minősítő számítás-technikába, LSI Oktatóközpont, Bp. 1997. 9. o.

137 Lányom, lányom.

138 Serab Gyalcem Amipa Láma: A lótusz megnyitása. Orient Press, 1990. Bp. 94. o.

139 „A ház után való földet ... sorshúzás, nyílászáró útján osztották ki, az utcák szerint a lakosok között. Innen ered a nyilas elnevezés, mely terménnyiséget jelentett, azt a területet, amely a földet kiosztásánál alapul szolgálhat.” (Egy nyilas tanyaföld 9000 négyzetgölg, egy nyilas szőlő 400–600 négyzetgölg.) (Zoltai Lajos: Debrecen 200 év előtt.)

140 Szabó T. Attila: Miről beszélnek a helynevek? In: Erdélyi magyar olvasókönyv, 167. o.

141 Örmény folyó neve. (Gevork Emin: Hét ének Örményországról. Kornétás, Bp. 1994. 68. o.)

142 „Barbéló ezután létrehozta a Boldogságos Fényszikrát, melyet a Legfőbb Lény Krisztussá kent fel.” (Kákósy László: Fény és Káosz. 85. o.)

143 „A görög szövegekben Hermész Triszmegisztosz isten neve olvasható, az egyiptomban ennek Thot, »a nagy, a nagy, a nagy« felel meg.” (Kákósy László: Fény és káosz. 169. o.)

144 Pap Gábor: Hazatalálás. 123., 124. o. A szerző a hét vezérrel, a hét törzs vonulási rendjével kapcsolatban fogalmaz.

Az őrségi sas

ÚJABB SZEMPONTOK AQUILA JÁNOS ÉLETMŰVÉNEK ÉRTELMEZÉSÉHEZ

(MURATÁJ, 95/1., LENDVA, SZLOVÉNIA)

Semmiképpen sem szeretnék a manapság divatos „sci-fi-neomiszticizmus” vonzáskörébe sorolható írással előállni, amikor az Aquila János-i életművet egy tágabb nézőpontból, úgymond a „csillagok magasságából” próbálom meg látni-láttatni, noha tisztában vagyok az-
zal, hogy maga a téma és annak általam választott megközelítése könnyen ebbe az irányba sodorja a magamfajta, nem szakavatott, művészettörténeti kérdésekben úgymond autodidakta kutatót.

Ebben a dolgozatomban is megpróbálom azt a hagyományt követni, amelyet előző két műelemzésemben is szem előtt tartottam (lásd: Casanova napja, Fellini Casanovájának asztrálmítoszi vonatkozásai, Hazánk Kiadó, Győr, 1993.; valamint Prospero hava, William Shakespeare: A vihar c. színművének csillagászati, csil-
lagmítoszi és pszichológiai értelmezése, kézirat,* 1994.), vagyis Pap Gábor és Jankovics Marcell nyomdokain botorkálva eljutni a veleméri, tótlaki, bántornyai stb. templomok festőjének, Aquila Jánosnak a szellemi műhelyébe, és ráhangolódni az egységes életmű „kiszá-
gázásának hullámhosszaira”.

Mielőtt írásom tulajdonképpeni tárgyára térnék, vagyis kísérletet tennék, hogy Aquila Jánosnak egy ed-
dig kétféle nem megvilágított arcélére felhívjam a figyelmet, kis kitérőt kell beiktatnom, s talán nem lesz teljesen hiábavaló, ha említést teszek arról, hogy mi-
ként is kerültem hol lazább-távolibb, hol szorosabb-in-
tenzívebb kapcsolatba a címben jelölt életmű „egyes darabjaival”, valamint azokról a homályos megérzé-
sekről, amelyek mára derengő sejtésekké érlelődtek bennem a kérdést illetően. A szálak (mert hiszen végig
nyomozás ez a javából) a hetvenes évek Debrecenében
vezetnek, ahol, mint lelkes, tudásra szomjazó, a műv-
szetek és a művészettörténet rejtelseibe betekintést
nyerni akaró orvostanhallgató abban a szerencsében le-
hetett részem, hogy Pap Gábor művészettörténész éj-
szakába nyúló előadásait hallgathattam, azét az em-
berét, aki a Művészet című folyóirat egyik akkori szer-
kesztője volt. Az egyik ilyen hétfő éjjeli előadáson let-

tem figyelmes először a Velemér névre, és ettől kezdve
jelentette – jelenti ma is – számomra ez a falu egyben
a templomot is, amely a kis település feletti dombon
dacol az idővel, de hogy a faluhoz és középkori templomához szorosan hozzátartozik egy madár is, csak az
elmúlt néhány évben lett számomra világos. De ne sza-
ladjunk előre, térjünk vissza az ezredvég Debrecenébe,
ahol egy „mindenre elszánt”, az akkori időkben, de az-
óta is szenvedélyes vitákat kavarázó művészettörténész,
előadásaival és a folyóiratban megjelent írásaival, lel-
kes hallgatósággal maga mellett és népes, egyet nem ér-
tő szakmai elittel szemben, nem éppen a megszokott,
elvárt művészettörténeti kategóriákban értelmezte a ve-
leméri templom képi üzeneteit, Csontváryt, a napútfes-
tőt, és a többi jeles, a magyar szellemiség és kultúra
szempontjából meghatározó, de azon túlmutató műre-
meket. Akkor és ott értettem meg, hogy minden („vala-
mire való”) műalkotás kell hogy rendelkezzen azzal a
többlettel, azzal az eszenciával, amely időben és tér-
ben önmagán túlmutató, a tágabb környezetünkre is ér-
vényes, úgymond „ kozmikus üzeneteket” is hordoz...
Azóta keresem több-kevesebb sikerrel kortárs és régi
idők mestereinek műveiben (más értékek mellett) eze-
ket a „ kozmikus üzeneteket” is, és véltem fellelni Felli-
ni, Shakespeare és ezúttal Aquila János alkotásaiban.
Nem állítom, hogy ez az olvasat – az én olvasatom –
egyedüli, és kizárólag ez a helyes, úgy gondolom vi-
szont, hogy esetünkben az Aquila János-i életmű olyan
„kaliberű”, hogy elbír egy ilyen értelmezést is, meggyő-
ződésem ugyanis, hogy a többféle olvasat lehetősége a
műalkotások lényegi (ha nem legfontosabb) jellem-
zője...

Ami tulajdonképpen ezeken az előadásokon annak
idején újak számított a szememben Velemérrel kap-
csolatban, az nem volt más, mint az, hogy az előadó
szinte közvetlenül is érzékelhetővé tudta tenni, hogy
nemcsak egy kultikus épületről van szó, hanem, ahogy
maga a szerző (Pap Gábor) fogalmaz, tér-idő gráfról. Az
előadás anyaga megjelent a Művészet c. folyóirat egyik
akkori számában, de kiállítás (dokumentatív, illusztratív
jelleggel) is bemutatta – hogy úgy mondjam – működés
közben a templomot. A veleméri templomról Kovács
József tollából is megjelent egy írás a folyóirat hasábjai-
n, amelyben a szerző (a templom tudós plébánosa)
röviden, de annál frappánsabban összefoglalja a templom-
ra vonatkozó ismereteit. Magának az írásnak mind
a tartalmi, mind a formai oldala némileg eltér az e té-
makörben megszokott tanulmányoktól, elsősorban ab-
ban, hogy nem elégszik meg leltárszerű felsorolások-
kal, hanem megkísérli a számba vett látványt értelmez-
ni is. Meglehetősen gazdag irodalma van ugyanis a „té-

* Ez a kézirat az 1999. augusztus 11-ei napfogyatkozásra való tekintettel is kiadott keres (szerkesztő).

mának”, de valamennyire az ún. leíró, és nem az elemző szemlélet a jellemző. Kovács József írásában többszörösen is utal a templom „vallási mezbe” öltöztetett szoláris szimbolikájáról, de részletekbe menően elemzi a szentély képi programját is, amit szintén párhuzamba állít az „égiek” mozgásával. Jankovics Marcell 1987-ben kiadott könyvében viszont a Szent László-legendát, és annak elsősorban középkori templomfreskókon megfestett ábrázolásait veszi sorra, és többek között kitér a bántornyai (Turnišče) templom Aquila János által festett faliképciklusára is. Talán mondanom sem kell, hogy ő is a csillagos égre vetíti a mester képi üzeneteit, és gazdag kép- és ábraanyaggal, valamint kimerítő csillagászati, csillagmítoszi, asztrológiai, művészettörténeti magyarázattal bizonyítja állításait.

Mindhárom kútfőül kiválasztott írásban olyan megközelítésben kerül tehát feldolgozásra a „téma”, ami felbátorított arra, hogy magam is „tágabban” értelmezem az Aquila János-i életművet.

Igen szerteágazó csillagászati vonatkozása is van (lehet) tehát mind a veleméri templomépületnek, mind annak a képi programnak, amely a falakon látható, különös tekintettel Szent László alakjára, ill. a személyéhez fűződő legendára. A mi szempontunkból ez annál is inkább fontos, mivel mind a nagytótlaki (ma Selo, Szlovénia), mind a bántornyai templomok képi programjának fontos eleme a Szent László-legendá, ugyanakkor mindhárom templom (Velemér, Bántornya, Nagytótlak) úgy tűnik, az Aquila János-i egységes életműprogram része. Szent Lászlót elsősorban mint az ország védelmezőjét, oltalmazóját tartották számon a középkori Magyarországon, nem lehet véletlen, hogy az ország határai mentén (pontosan ettől az oltalmazó, védő, határkijelölő szándéktól vezéreltetve) emeltek, szenteltek templomokat a képmásával, neveztek el róla településeket a határvidéken, s hogy feltűnően sok László vezetéknévű ember él ma is ezeken a vidékeken. Nem tekintem véletlennek azt sem, hogy a volt Szovjetunió volt vörös hadseregének kivonulása után, az újonnan szabaddá tett Magyarország parlamentje Szent László napját jelölte meg a határőrök napjául, tekintve, hogy hagyományoszerűen Szent László a határőrök védőszentje. (Ide kívánczik, noha nem tartozik szorosan a témához, annak az alig néhány éve még Jugoszláviához–Horvátországhoz–Szlavóniához, ma viszont ún. Nagy Szerbiához tartozó Szentlászló nevű falucskának a története is, melynek lakói legendás ellenállást fejtettek ki a többszörös túlerőben levő szerb csapatokkal szemben, méltón a falu szelleméhez, s amelynek elcsúszását Péter László grafikusművész örökítette meg drámai, mégis reménnyel teli grafikai lapjain.)

Remélem, hogy a fentiekben sikerült érzékeltetnem, hogy mennyire nem szokatlan a szakirodalomban a kérdéskört úgymond csillagászati-csillagmítoszi oldalról megközelíteni, noha (még egyszer hangsúlyozom) a témára vonatkozó szakirodalom elsősorban leíró, és nem elemző, értelmező jellegű. A „planetáris” megközelítésmód pedig egyenesen idegen ezektől az írástól...

A hetvenes évek Debrecenéből és a csillagok magasságából, orvosi tanulmányaimat befejezván, belecsöppentem az agonizáló Jugoszláviába, cseppet sem haladokló néphadseregének valóságába, majd néhány, Vajdaságban eltöltött év után a sors a Muravidékre vetett,

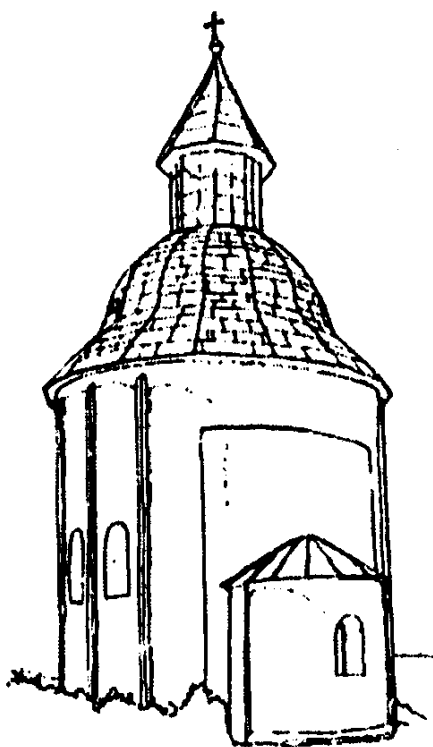
ami azóta az önállóvá vált Szlovénia része lett. Ha stílusosan akarok fogalmazni, úgy is mondhatnám, hogy a határőrvidékről az őrségbe kerültem, arra a helyre, ahol Aquila Jánosnak köszönhetően, a történelmi Magyarország szelleme máig itt lebeg felettem, közel a szlovén–osztrák–magyar hármas határhoz...

Itteni derék szlovén és magyar barátaim hívták fel a figyelmemet a „Rotundára”, a nagytótlaki völgyben meghúzódo középkori kerektemplomra és falfreskóira, valamint a bántornyai és a mártonhelyi templomokra és azok falképeire, annál is inkább, mivel a nevezett helyektől alig néhány ötpercnyi autózás választ el. Lassan felidéződtek a Velemérről és Szent Lászlóról egykor hallott és azóta lappangó emléktöredékek, amelyek ötvöződtek a muraszombati múzeum munkatársai által kiadott Aquila Jánosról szóló könyv kitűnő kép-, ábra-, és tárgyilagos szöveganyagával. Nagy érdeklődéssel olvastam Janez Balažic: Az alsólendvai Hahold-Bánffyak, mint donátorok című, a Lendvai Füzetek 1994. évi számában megjelent írását, amelyben a szerző, a bántornyai templom falképein egyes alakokban a freskók megrendelőinek, illetve donátorainak, vagyis az alsólendvai nemesi család három nemzedékének tagjait véli felfedezni, nevezetesen: I. Bánffy Lászlót, I. Miklóst és fiát.

Az első találkozás a „Rotundával”, a nagytótlaki kerektemplommal meghatározó élménnyé kristályosodott bennem. Vissza-visszatértem hozzá, és hol kívülről, hol belülről próbáltam meg szemügyre venni, annál is inkább, mivel szinte magától kínálta a veleméri templommal való összehasonlítást. Egyrésztől ugyanis az északi falfelület az, ami a hajó falfreskóiból megmaradt, másrésztől a keleti, ill. déli falfelületeket ugyanolyan abla-

1. kép. A nagytótlaki kerektemplom, a Rotunda

2. kép. Kallósd, Árpád-kori kerektemplom.
Rokona a „Rotundának”, vagyis a nagytótlaki
kerektemplomnak

kok, rézsűk (összesen négy darab) szakítják meg, mint amilyenek a veleméri templom azonos égtáji falait. Úgy gondoltam, hogy ha egy dombtetőre emelt középkori templom, mint amilyen a veleméri, funkcionálhat úgy (úgy is), mint tér-idő gráf, vagyis alkalmas lehet arra, hogy a fényt az év meghatározott (kitüntetett) napjain begyűjtse, fókuszálja, és átirányítván azt a megfelelő falfelületre centrálja, megelevenítvén ezáltal az eddig sötétben lappangó képi információkat (nem más ez, mint egy középkori mozi), akkor egy völgytisztáson kerekklő, camera obscuraszerű, de még inkább kultikus obszervatóriumra emlékeztető kerektemplom mindenképpen alkalmas kell hogy legyen a velemérihez hasonló (ha nem azt meghaladó) „teljesítményre”...

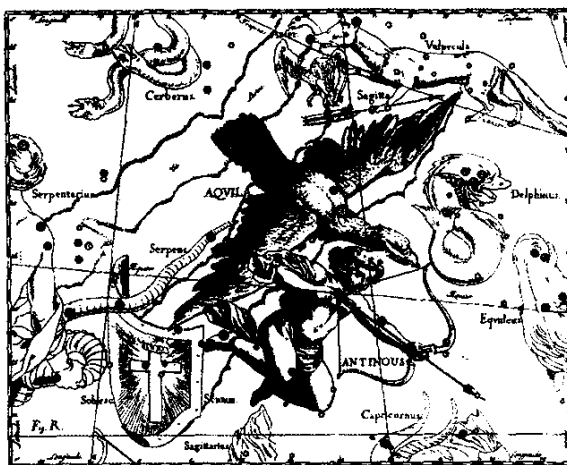
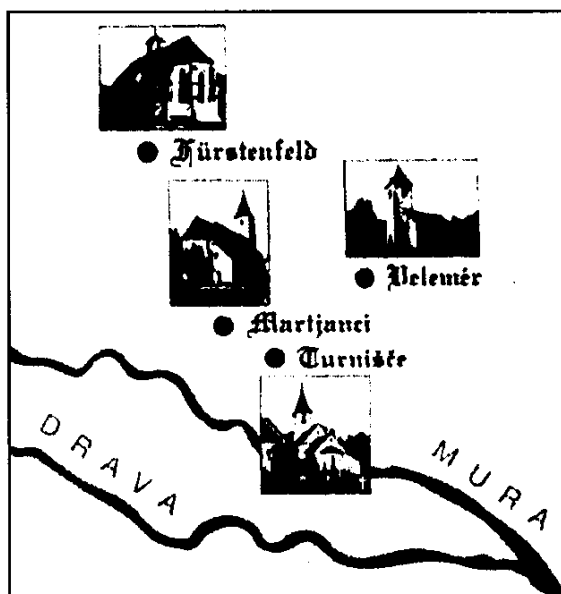
Ez irányú asszociációimat tovább „koncentráltam” az a könyv, amelyet Martin Brennan írt, s amelynek címe: The stars and the stones. A könyvben a szerző az Írországból fellelhető, megakultikus időkből származó, legtöbbször körkörös elrendezésű kőegyütteseket, valamint az ezekhez szorosan kapcsolódó természetes barlangokat, ill. mesterséges „halmokat” szemrevételezi, és meggyőzően hozza kapcsolatba „az égiek mozgásaival”, elsősorban a Nap és a Hold „járásával”. Úgy tűnik, mintha ezek a megalitikus kőhalmazok egy vallás előtti kor tanúiként beszélnek el őseink planetáris tapasztalatait, de az is szinte magától értetődő, hogy a nagytótlakihoz hasonló kerektemplomok (Kallósd, jáki Szent Jakab-kápolna, pápóci kerektemplom, soproni

Szent Jakab-kerektemplom) szinte „egyenestől” leszármazottai” ezeknek a megalitikus „templomkezdeményeknek”, mintha ugyanazokat a tartalmakat mesélnék el egyszer pogány, egyszer meg vallási kontextusban...

Minél gyakrabban tértem vissza a „Rotundához” személyesen vagy gondolatban, annál inkább olyanfajta meggyőződés kezdett bennem megérlelődni, hogy mint valaminek a központja, centruma, fókusza vonz ez a lankás völgy, a maga kerektemplomával. A kérdés már csak az volt, hogy vajon nem csal-e a megérzésem, s hogy jelenthet-e valamiféle tényleges központot egy olyan helye a Szlovénia vakbelébe zsúfolt vidéknek, ahol még a madár sem jár? A válasz sokáig nemleges volt...

Nem kellene-e a nagytótlaki templomot csakúgy, mint a többi, Aquila János nevével fémjelzett templo-

3. kép. Velemér, Mártonhely, Bántornya, Fürstenfeld, valamint a Mura és a Dráva folyók
(Janez Balažic nyomán)

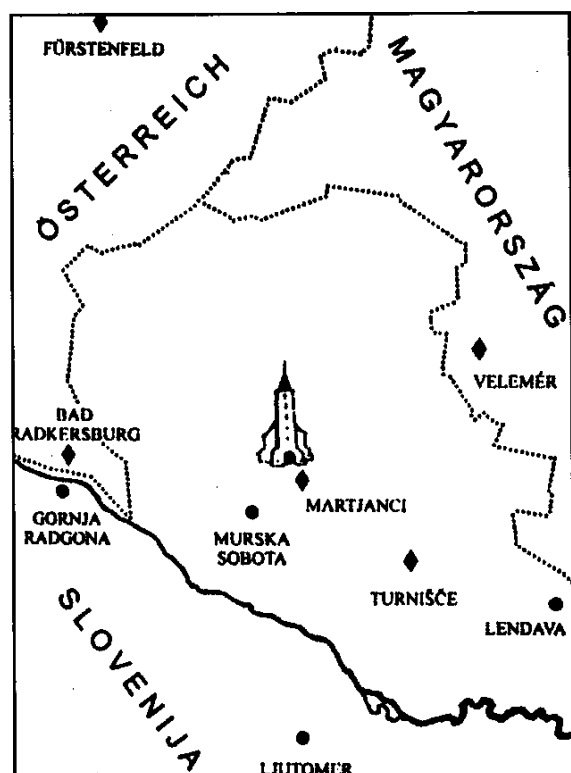

4. kép. A Sas csillagkép ábrázolása régi
csillagászati atlasz alapján

mot, ill. falfreskót csillagászati, csillagmítoszi „vallásnak” alávetni?

Erre a feladatra azonban idő, megfelelő műszerezettség, de elsősorban megfelelő ide vonatkozó információ hiányában eddig nem mertem vállalkozni; annál is inkább, mivel mind a nagytótlaki, mind a többi, Aquila János által festett freskót hordozó templom (a velemérihez hasonlóan) sárga drótüveggel van „beablakozva”, ami lehetetlenné teszi, hogy az (mármint az ablak vagy rézsű, de mondhatnánk lencsét is) eredeti funkciójának megfelelően fókuszálja a beeső fényt, ill. tükrözze azt a megfelelő szemközti falfelületre.

(Megjegyzem, hogy a nagytótlaki templom festőjét a művészettörténet nem Aquila Jánosban látja, szemben Kovács József és a magam véleményével. Szerintünk ugyanis valami köze volt Aquilának a Rotundához, ha másként nem, a freskók valamelyik rétegét ő kellett hogy odafesse (tekintve, hogy a templom már régről ad-

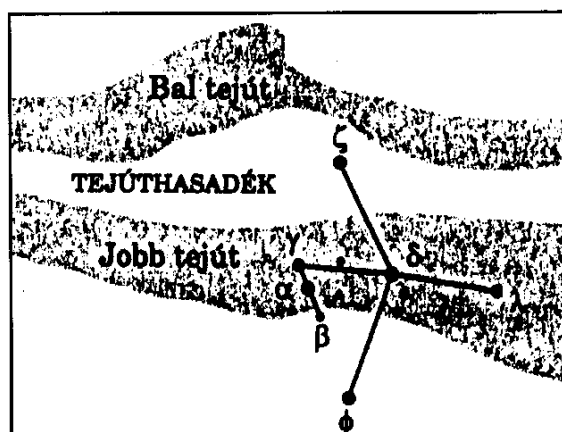
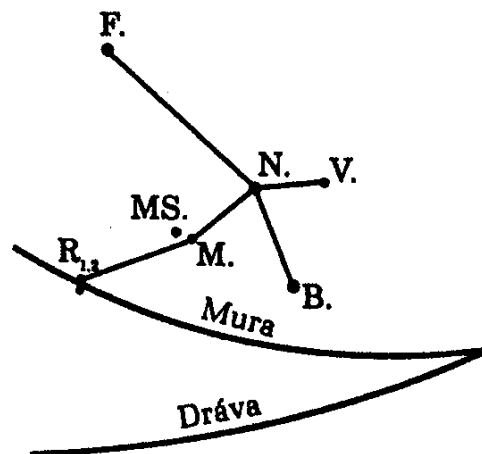
5. kép. Fürstenfeld, Velemér, Mártonhely, Bántornya, Regede (dr. Marjan Zadnikar nyomán)

va volt), ami természetesen nem jelenti azt, hogy a fal- képek mai formájukban és tartalmukban aquilaiak. Átfestések, ráfestések, restaurálások, ill. a festőcéh más festőinek kézjegye „torzíthatja”, módosíthatja, stílusbelileg megváltoztathatja az aquilai koncepciót...

Körülbelül ilyen és ehhez hasonló gondolatokkal, gondolattársításokkal volt tele a fejem akkor, amikor furcsa véletlen folytán, egy más célból kiterített régi csillagászati atlasz felett lapozgattam az Aquila János-ról szóló könyvet, a borító belső oldalán levő vázlatos képet tanulmányozván.

Az említett könyvben szereplő térképet a szerző (Ja-

6. kép. Az Aquila János-i életmű: F. – Fürstenfeld: egykori kolostortemplom; N. – Nagytótlak: Szent Miklós-templom; V. – Velemér, Szentháromság-templom; B. – Bántornya: Szűz Mária-templom; M. – Mártonhely: Szent Márton-templom; MS. – Murszombat (ma Murska Sobota, Szlovénia): Szent Miklós-templom; R_{1,2} – Regede: egykori „pisztorház” pincéjében fellelt freskótöredék, Keresztelő Szent János-templom külső falának freskói (a mester születési helye)

7. kép. A Sas (Aquila) csillagkép vázlatos rajza mai csillagászati szakkönyv ábrája alapján. Maga a csillagkép a Tejútban lelhető fel, nem messze attól a helytől, ahol az két ágra válik, miközben ún. tejúthasadékot képez az ágak között.

A korabeli csillagászati térképek valószínűleg nem ilyen precízen jelölték ki az egyes csillagok helyeit a csillagképen belül, ennek ellenére a legfényesebb csillagok által meghatározott „kereszt” jól „kiadta” a madár fej-farok és az ezt metsző (széttárt) szárny tengelyeit.

A madarat meghatározó fő tengelyvonalak jó közelítéssel átfedésbe hozhatók az Aquila János nevével fémjelzett templom-freskótöredék együttesével (magával az életművel), mint ahogyan azt a 6. sz. kép érzékelteti. Az analógia nézetem szerint nem pusztán véletlen, maga a festő (de a megrendelő is) tisztában lehetett a jelzett megfeleltethetőséggel, és ennek szellemében alkotott. Maguk a templomok természetesen (a mártonhelyit kivéve, amit feltételezhetően maga Aquila János épített) jóval öregebbek mesterünkénél, építésük jó száz évvel korábbra tehető...

nez Balažic) feltehetően azzal a céllal iktatta könyvébe, hogy áttekintést adjon az olvasónak a nevezett templomok (az Aquila János által festett freskók) földrajzi helyéről, illetve hogy a nagyobb településekhez való helyzetüket, távolságukat érzékeltesse.

Rám viszont egészen más hatással volt a látvány, annál is inkább, mivel a „képbe vetült” annak a bizonyos régi csillagászati atlasznak az a lapja, ahol a Sas csillagkép szétterjesztett szárnyai, mint egy ernyő, beborítják az itt két ágra vált Tejutat...

Ennek a „kettős képnek” a látványa indította el bennem azokat a sejtéseket, amelyek kedvéért aztán tulajdonképpen belekezdtem ebbe az írásba is. Azok a helyek ugyanis, ahol a nevezett templomok, ill. feltételezhetően aquilai műhelyből kikerült freskók vannak, olyan pontjait határozzák meg a régióknak, amelyek mintegy földi vetületei a Sas csillagképet alkotó csillagoknak. Vagyis Velemér, Bántornya, Mártonhely stb. települések egymáshoz való viszonya, egymástól való távolságuk, földrajzi helyzetük, valamint a Mura folyó Drávába való torkollása jó egyezést mutat a Sas (Aquila) csillagképet alkotó csillagok egymáshoz való helyzetével, a Tejút azon részén, ahol az két ágra válik, és a Skorpió, ill. a Bak csillagképekben metszi az ekliptikát, a Nyilas csillagkép felett.

Az egyedüli hiányossága az analógiának, hogy a Sas csillagkép központi csillagának (ami nem a legfényesebb, de még egyszer hangsúlyozom, a központ) nincs földi megfelelője. Ha ezen a ponton elfelejtjük a művészettörténet azon megállapítását, hogy a nagytótlaki templom nem aquilai, és Kovács József, illetve saját megérzéseinkre hallgatunk, akkor a kép kiegészül, a hiányzó láncszem a helyére kerül, és a „miképpen a Mennyben, azonképpen itt a Földön is” eszmeisége beteljesedik, vagyis előttünk trónol az égi Sas, az Aquila csillagkép földi megtestesülése. Arról van szó, hogy (feltételezésem szerint) a Sas csillagkép központi (δ-delta Aquilae) csillaga nem lehet más, mint a nagytótlaki kerektemplom, közkedvelt nevén „Rotunda” égi mása. A térkép természetesen további (apró) kiegészítésekre szorul, ha figyelembe vesszük a nagytótlaki templomot (Kovács Józsefre hivatkozván), továbbá az ún. mura-szombati freskókat, amelyeket Kovács József szintén kapcsolatba hoz Aquilával, valamint a regedei (ma szlovén-ósztrák határváros a Mura folyó két oldalán, szlovénul Gornja Radgona, németül Radkersburg) főtéren egyik házának alagsorában 1957-ben feltárt falfestményeket, ill. a városka Keresztelő Szent Jánosról elnevezett templomának külső falait ékesítő falfestményeket, amelyeket szintén Aquila Jánosnak tulajdonítanak, és végezetül a fürstenfeldi (a mai Ausztria területén lévő) kolostor templomának képeit.

Ha most ezeket a helyeket is bejelöljük a térképen, szinte maradéktalanul előttünk áll az égi sas földi megfelelője a templom-, ill. a festményegyüttesben.

(Ha egészen pontosak akarunk lenni, akkor még kell említenünk, hogy magát a Sas csillagképet mintegy hetven, szabad szemmel is látható csillag alkotja, melyek közül a nyolc legfényesebb képezi a mi égi, és mint látjuk, egyben földi madarunkat is.) A csillagkép legfényesebb csillaga az α-alfa Aquilae, arab nevén Altair, repülő sast jelent. Érdekes módon ez a csillag alkotja az égi sas fejét, és ez a csillag felelne meg festőnk Mura-menti szülőhelyének, Regedének, pontosabban az itt fennmaradt épületnek, templomnak, ill. azok freskóinak. Az

égi sas δ-delta csillaga, a Deneb-Okab képezi a csillag-együttes központi (de nem a legfényesebb) csillagát, aminek a mi tótlaki kerektemplomunk, a „Rotunda” kevésbé villogó, de itt is központi szerepet betöltő helyzete felelne meg, különös tekintettel a „centrum funkcióra” rimelő pontszerű kerektségére. A maradék csillagok értelemszerűen az égi, míg a templomegyüttesek a „földi szárnyakat” és a „farkat” adják ki.

Tulajdonképpen ez az analógia, ez a párhuzam, megfelelésrendszer az, ami kiindulópontul szolgál a továbbiakra vonatkozóan. Ebből, a számomra pusztán véletlen egybeesésnél messze többet jelentő átfedésből kísérlem meg most már ennek a szétárt szárnyú égi-földi Sasnak megkeresni a rokonait Aquila János Magyarországn, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy talán olyan újabb párhuzamokra bukkanok a keresés során, amelyek megerősítenek abban, hogy maga Aquila János, de az életmű is, amit létrehozott, tényleg magukon viselték és viselik ma is a „sasság”, a sas archetípus jegyeit. Megpróbálom tehát rekonstruálni a sas szimbolika egykori, de ma is érvényesnek tűnő vonzatait, megpróbálok rámutatni arra, hogy mennyire úgygond magától értetődő volt (lehetett) a „miképpen a Mennyben, azonképpen itt a Földön is” szellemét materializálni, a művésznek akár az egyéni azonosulás révén, akár az egyes műalkotások révén, akár az egész, és egységesnek tűnő összefüggő életmű révén, hogy azután újra, most már kozmikus méreteken is visszatükröződjön a sas, vagyis újra szellemivé váljon. Arra, hogy az e fajta „légből kapott” szemlélet mennyire nem idegen a hivatásos kutatástól sem, legyen elég példának felhoznom a neves angol piramiskutató és egyiptológus, Robert Bauval legújabb munkáit, amelyekben a legismertebb egyiptomi piramisok egymáshoz viszonyított helyzetét az Orion csillagképre vetíti, majd értelmezi az átfedést (számomra meggyőzően), valamint Robert K. G. Temple könyvét, amelyben a Szíriusz csillag titkait fűrkészvén eljut az afrikai dodon törzshöz, és aki szintén észrevette bizonyos kitüntetett földi településekben a csillagképi megfeleltethetőséget...

No de haladjunk sorjában, és térjünk vissza a mi falképfestőnkhez, illetve a korba, amelyben élt: I. (Nagy) Lajos királyunk fényes birodalmába. Lássuk, lehet-e valamifajta szellemi rokonságot kimutatni Aquila János és Nagy Lajos király között?

Ha hihetünk a krónikáknak, akkor Lajos király (szemben apjával) már verbéli magyar uralkodó volt, aki, hasonlóan király kortársaihoz, hitt az asztrológiában, olyannyira, hogy döntéseit a csillagok állásától tette függővé. Köztudott róla, hogy lovagias és mélyen vallásos uralkodó volt (abban az időben a vallás és az asztrológia megértek egymás mellett), és hogy királykodása alatt az országot idegen seregek nem pusztították. Az ország kormányzatát jobbra személyesen irányította, s elérte, hogy személye és országa vezető szerepet töltött be Közép-Kelet-Európában. Jó érzékkel felismerte a török veszélyt. Nevéhez fűződik az első magyarországi egyetem alapítása (1367, Pécs), de ami talán a mi szempontunkból is kiemelt jelentőségű, solymásziskolát is alapított.

Szándékosan azokat a jellegzetes momentumokat ragadtam ki I. Lajos királyunk életéből, amelyek közvetve vagy közvetlenül összefüggésbe hozhatók a mi festőnkkel. Arra gondolok, hogy egy magát magyarnak valló, a magyarsággal azonosuló, az országot jól ír-

8. kép. I. (Nagy) Lajos király
(Thuróczy János nyomán)

nyitó, annak sorsáért felelősséget vállaló, vallási és asztrológiai kérdésekben járatos, az ország legtöbb ügyét személyesen intéző uralkodónak szüksége volt olyan művészekre, művészegyeniségekre, akik hasonló szellemben képesek tevékenységükkel, műveikkel részt vállalni az ország oltalmában. Úgy tűnik, hogy a mi Aquila Jánosunk messzemenően megfelelőnek mutatkozott erre a küldetésre, akár volt közvetlen kapcsolata a királlyal (Kovács József feltételezi, hogy volt ilyen közvetlen kapcsolat), akár csak a „helyi” megrendelők szolgálatában állt a mester. Bárhol legyen is, a megfelelő rendszer, amelyre hivatkozunk (és amelyet nem tekintünk véletlennek), vagyis az égi sas (az Aquila csillagkép) és a földi sas (az Aquila János-i életmű-templomegyüttes) mindenképpen feltételez egy „prekonceptiót”, egyfajta előre megtervezett egységes látásmódot, csakúgy, mint jártasságot a vallási (keresztény), csillagászati (asztrológiai és asztrológiai), valamint a pogány magyar hitvilágra vonatkozó kérdésekben. Láttuk, mind Lajos királyunk, mind Aquila János számára természetes, magától értetődő volt (lehetett) ez a világlátás, világmegélés, annál is inkább, mivel a középkorban a mikrokozmosz és a makrokozmosz egységes és szerves megbonthatatlanában élt még az emberek tudatában.

Jankovics Marcell kitér könyvének utószavában arra, hogy nem kellett feltétlenül rendelkeznie szerteágazó vallási, liturgiai, asztrológiai ismeretekkel a freskófestő mestereknek, hiszen legtöbbször már meglévő, kész előképek alapján, rutinszerűen dolgoztak. A megállapítás, úgy tűnik, általában helyénvaló, a mi Aquila Jánosunk esetében azonban lehet, hogy azzal a bizonyos kivétellel van dolgunk, amely a szabályt erősíti. Nem tudom ugyanis elképzelni, hogy valaki megrendelésére a piktor odafestene a saját képét a falfreskóra (és ezt következetesen), a liturgiai tárgyú képi programba. Úgy

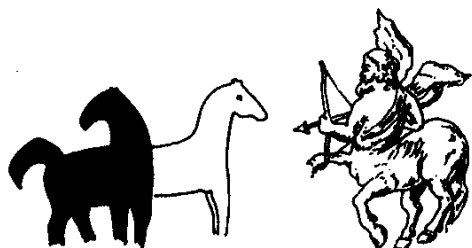
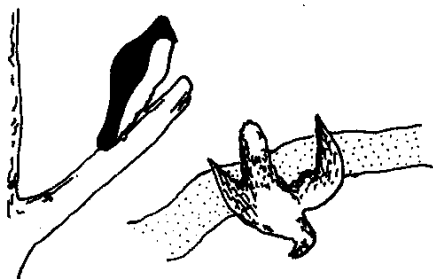
tűnik, hogy ez a „tette” a mesternek „saját ötlet”, az önarcképeknek ugyanis olyan értelemben vett előképe, mint amilyenek alapján a korabeli falkép-, kódex- és miniatúrafestők dolgoztak (lásd pl. a Magyar Anjou Legendárius színes lapjait) nincs, itt az előkép maga a művész, pontosabban az a szellemiség, amit képvisel, amivel azonosul, és ez esetünkben nem más, mint maga a sas. Valószínűnek tűnik, hogy ő az egyedüli olyan freskófestő abból a korból, aki önmagát is odafestette a falra, s ez egyik legjellegzetesebb (a mi szempontunkból perdöntő) gesztusa. Ha viszont a dolog így áll, akkor csakis önmaga átlényegülésével, archetipizálásával festhetett, saját magát már mint a sassá válás stációját megjáró, testiből szellemivé alakuló minőséget ábrázolhatta.

9. kép. A magyar királyság I. (Nagy) Lajos korában
(Királyok könyve nyomán)

Ennek az átváltozás-sorozatnak, átlényegülésnek az első szintje akkor érhető tetten, amikor az ismeretlen festő felveszi az Aquila János nevet (csakúgy, mint minden magára adó piktor ebben a korban), tekintve, hogy mind a sasság, mind a jánosság magukban hordozzák azokat az archetipuszi specifikumokat, amelyek miatt a freskófestők következetesen névadójukul választották, képelt védőszentül (újra visszautalnék Kovács József megállapítására, aki bibliai idézetre, illetve János evangélista attribútumaira hivatkozva vezeti le a névnek „festői népszerűségét”).

A mi festőnk azonban ennél a szintnél (szemmel láthatóan) nem állt meg: azzal a gesztussal ugyanis, amellyel beleépítette magát a képi programba, vagyis önarcképei révén, egy újabb dimenzióban is bizonyosságot tett nemcsak a jánosságról, de legalább ilyen mértékben a sassággal való azonosulásról. Az a tény, hogy

10. kép. A Sas Csontváry cédrusán és Cellarius csillagtérképén; ill. a Nyilas képjele Csontvárynál és Cellarius csillagábráján (Pap Gábor nyomán)

az identifikáció („aquiláció”) egy harmadik léptékben is visszaigazolható a templomegyüttesben mint egységes egészben, már messze túlmutat a festői szignó személyes szándékán, és (Nagy) Lajos Magyarországnak dél-nyugati „országkapujában” (az Őrségben) országőrzői minőségben strázsáló sas ősképet engedi sejtetni. Végül a negyedik szinten már nem a festő, nem is Aquila János, hanem ez a kaput őrző Sas-templomegyüttes az, ami az égre vetül, és immár mint égi oltalmazója az országnak „teljesít szolgálatot” valahol az égi utak keresztesződésénél szinte egész házra kiterjedő szárnyaival. (Láttuk, hogy ez az óvó, őrző, oltalmazó szerepe a madárnak milyen jól „bevált”, hiszen Nagy Lajos Magyarországnak tényleg nem dúltak idegen seregek...)

Bennünket a továbbiakban e két utóbbi szint érdekel elsősorban, ugyanis a falképek két dimenziójának Aquilájáról csak annyit tudhatunk meg, amennyi a képekből töredékesen megmaradt (az más kérdés, hogy ebből is sok minden kiolvasható – mint láttuk). A templomegyüttes háromdimenziós Sas madara, de még inkább az égi sas négydimenziós (ezen a szinten ugyanis az időnek konkrét dimenzióértéke van) térideje viszont olyan méretűvé tágitja az értelmezhetőség határait, amelyek messze túlmutatnak egy középkori falképfestő mester személyes vonatkozásain.

Ismert tény, hogy a középkori egyháznak érdeke volt, hogy a pogány magyar hagyományokat integrálja az egységes, nemzetek feletti keresztény gondolkörbe, ha már azt nem tudta kiirtani. Márpedig nem tudta. Ezért lesz talán hasznos, ha utánajárunk a sas, a sasság mind pogány (magyar), mind keresztény vonatkozásainak, és megvizsgáljuk, hogy beilleszthetőek-e ezek az ismeretek (és ha igen, hova és miként) az eddig elmondottakból kirajzolódó képbe. Lássuk előbb a pogány magyarság és a sas-sasság rokonsági fokozatait. (Ha en-

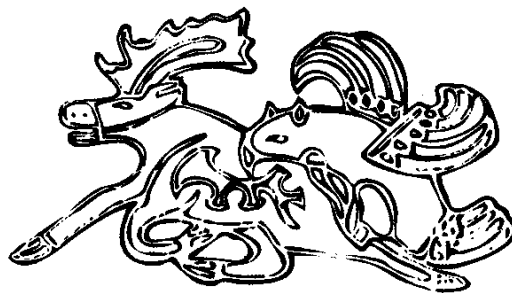
nek a felderítésére vállalkozunk, akkor úgy tűnik, hogy egy olyan utat kell bejárunk, amely leginkább egy fára emlékeztet: a fa gyökerei igencsak mélyre, a régi múltba nyúlnak, és elvezetnek bennünket a magyarság eredetéhez fűződő képzetekig, a törzse valahol a honfoglalás korára datálható, s az ehhez fűződő legendákat kelti bennünk életre, míg a korona magasságában eljutunk Nagy Lajos Magyarországnak korába, a mi Aquila Jánosunk „működésének” idejébe. Óhatatlanul Csontváry cédrusai kínálják a megfelelő analógiásort és szolgálhatnak „térképül” ebben az utazásban, de ez már egy újabb történet.)

Dúcz László solymász dolgozza fel 1993-ban megjelent könyvében (Közöttünk élő turulmadár) a magyar eredetmonda, illetve a honfoglaláshoz fűződő monda és a turulmadár kapcsolatait, és meggyőzően azonosítja be a mitikus ragadozómadarat a kerecsensólyommal. Figyelemre méltóak László Gyula észrevételei, egykori szkíta, szarmata, hun, magyar, mongol területeken fellelt állatábrázolásokat illetően. Véleménye szerint az egyik ilyen leleten Emese álma elevenedik meg. Az Emese név szarvasünőt jelent, s a különben harcként (világosság és sötétség küzdelme) értelmezett jelenetet párzási aktusként magyarázza: az a mód ugyanis, ahogy a beazonosíthatatlan madár a szarvason „ül”, párzási, azaz megtermékenyítési jelenetként is felfogható (Dúcz László megfigyelése szerint a madárnak mintha külső nemi szerve is volna – ami természetesen nincs –, ami megerősíti László Gyula megállapítását).

A turulról (kerecsensólyom – Falco cherrug) Dúcz László azt is tudni véli, hogy az a Kárpát-medencétől nyugatra nem található, vagyis a magyarok tényleg addig húzódtak (a nekik utat mutató turult követve keletről nyugatra tartó vándorlásuk során), ameddig a turul élőhelye volt. Tőlünk nyugatra ugyanis nem észlel a kerecsensólyom egyik fajtája sem. Ez a megállapítás a mi szempontunkból is perdöntő fontosságúnak tűnik.

Tudván azt, hogy a középkorban (Aquila Magyarországnak) milyen élénken élt a magyarság körében pogány múltjuk szelleme, mind a nép, mind az uralkodók és az ezeket kiszolgáló világi és egyházi művészek között, nem nehéz elképzelni, hogy a mi festőnkben sem csak a keresztény mitológiával azonosuló művész ihlette működött, amikor életművét megalkotta. Minden jel arra mutat, hogy a regedei mester (anyanyelvétől függetlenül) teljesen azonosult a magyar eredetmonda és a honfoglalás-legenda turulmadarával, ami által egyben ki is jelölte a madár „élőhelyének” (dél)nyugati pontját. Dúcz László – mint említettük – a turulban a kerecsen-

11. kép. A magyar eredetmonda képi ábrázolása

sólyom (Falco cherrug) legjellegzetesebb tulajdonságait véli megtestesülni, aminek alapján a szerző a mondai madarat ezzel a ragadozómadárral azonosítja. A mi festőnkben viszont következetesen a sas (aquila), a sasság, és nem a sólyom, a sólyomság manifesztálódik.

A kérdés tehát röviden így tehető fel: Hogyan lesz a sólyomból sas, a turulból aquila (Aquila)? A válasz egyszerű: Az, ami „pogány magyarul” turul, az „keresztény magyarul” sas, ugyanis a keresztény felfogás a kegyelemmel megerősített lélek, az igazság jelképét látja benne (a sasban), s így magát Krisztust szimbolizálja. Vagyis mindkettő lélekmadár. A sas a keresztény érényekből a hitet, a bátorságot és a szemlélődő életet jelképezi. Utóbbit az magyarázza, hogy a Nap fényét álló sást az isteni világosságot közvetlenül szemlélni képes emberrel, a kontempláció képességével, illetve János apostollal azonosították, akit a sas szimbolizál a keresztény művészetben. Az Aquila (János) név tehát legalább olyan közel van a pogány turulhoz, mint a keresztény Szent János evangélista sasmadarához, vagy magához Krisztushoz.

Hogy mennyire igaznak tűnik Aquila mesternek a magyar őstörténettel való szakrális kapcsolata, legyen elég utalnom az Atilla (Attila) és az Aquila nevek össze-csengésére, de ami talán ennél is perdöntőbb, az Aquila csillagkép legfényesebb, alfa csillaga, az Altair (Atair) – ami repülő sást jelent –, is sorsszerűen rímél rá a hun birodalom szakrális uralkodójának, Atillának a nevére. József Attiláról is köztudott, hogy XX. századi, „felvilágosult”, természettudományosan hihetetlenül tájékozott volta ellenére is milyen mélyen azonosult távoli (név-) rokonával. Nem kell tehát különösebben fejtegetnünk, hogy festőnk korában, Nagy Lajos Magyarországon, ahol a pogány múlt élő valóságként volt jelen a köztudatban, mennyire magától értetődően tekintették magukat az Aquila Jánosok Atilla reinkarnált utódjainak, és hogy milyen mélységesen és magasságosan identifikálódtak saját ősképeikkel, archetípusaikkal: a turul szellemiséggel.

A magyar hagyomány a kapufélfát (nota bene) sasfaként is ismeri, ugyanúgy nevezik a dévai csángók házában a falakat merőlegesen tartó oszlopokat. Ezt tudván használtam eddig is néhányszor az „ország kapuja” kifejezést, amikor nem akartam „Délkelet-Magyarországot”, vagy „Őrséget” mondani. Innen nézve tehát, az Őrség kapujának sasfája nem más, mint az a templomegyüttes ezen a vidéken, amelyekben a mi Aquila Jánosunk freskói hirdetik az ígét. Nemcsak (nem első sorban) a festő szelleme él tovább a képekben és magukban a templomokban, hanem általuk (láttuk) a keresztény mitológia Krisztusa és a pogány magyarság lélekmadara, a turul is, egészen Atilláig. Nem fejezhetjük be ezt a gondolatort anélkül, hogy ne utaljunk Csontváry: A magyarok bejövetele című, egyik utolsó, nagyméretű szénrajzára, amelyet a festő betegsége, majd halála miatt nem festhetett meg. (A Magyar Nemzeti Galéria raktáiraiban tárolt karton tudomásom szerint elveszett, így csak reprodukciókon hozzáférhető.) A szinte egész képet szárnyaival sátorszerűen beborító turul ugyanúgy óvja a szárnyai alatt összegyűlteket, mint ahogy a mi Aquilánk.

És végül, de nem utolsó sorban egy „kortárs” Aquilát is számba kell vennünk, ha be akarjuk zárni ezt a kört. A helyszín egy Bak nevű falucska (még mindig az Őrségben vagyunk), a mestert Makovecz Imrének hívják,

12. kép. A nagyszentmiklósi kincs ún. 7. számú korszója minden valószínűség szerint avar eredetű, és szintén a magyar eredetmonda (Emese álma) egyik képi megfogalmazása, ahol a szarvast az asszony helyettesíti (Dúcz László nyomán)

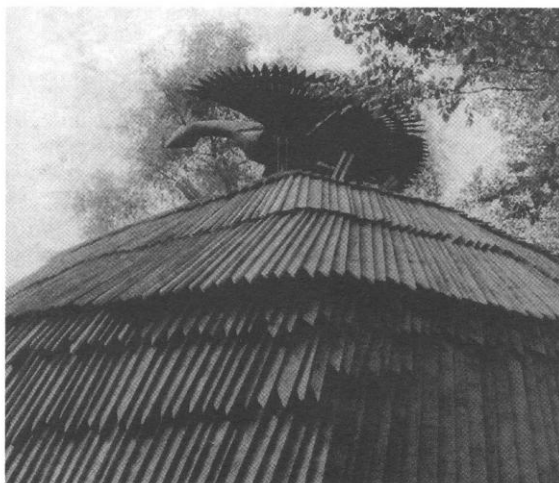
a templom pedig nem más, mint az az óriásturul, amelyet újabb szóhasználattal művelődési háznak illetnek, és amelynek kapuját (nota bene) sasok-sasfák vigyázzák. Azt hiszem, egyik példát sem kell külön kommentálnom...

De szegődjünk most már ez után a madár után a magasba (ne csak a múltba), próbáljunk vele szárnyalni, s lássuk, vajon hová vezet bennünket a csillagos égen, milyen határokig?

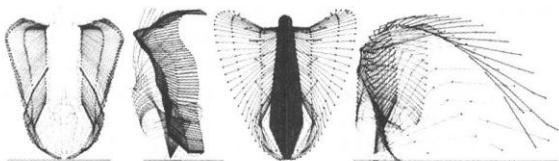
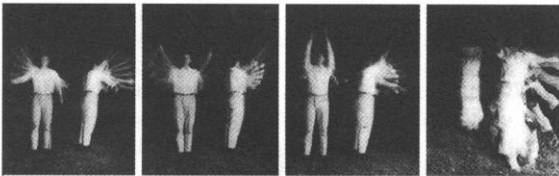
Mint korábban már említettük, a Sas csillagkép nyári csillagkép, maga a sas pedig (szimbolikus értelemben) egyben napmadár is, a madarak királya, az oroszlán égi megfelelője. Talán az sem véletlen, hogy olyan helyen

13. kép. Csontváry Kosztka Tivadar: A magyarok bejövetele (részlet, Németh Lajos nyomán)

14. kép. Makovecz Imre turulmadara egyik épületének tetején, melynek faszindelyes „teteje” tollazatszerűen zoomorfizálja magát az épületet is (Frank János nyomán)

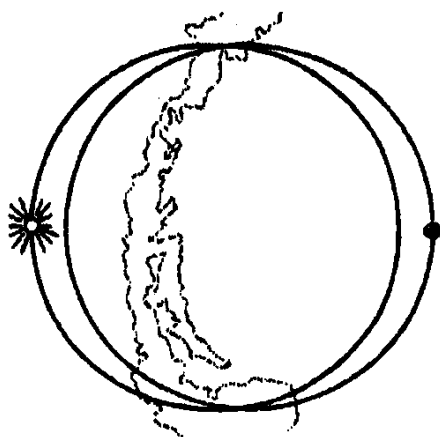
15. kép. Makovecz Imre mozgástanulmányai épületterveihez (Frank János nyomán)

trónol az égnek, ahol fontos utak, fontos határok találkoznak.

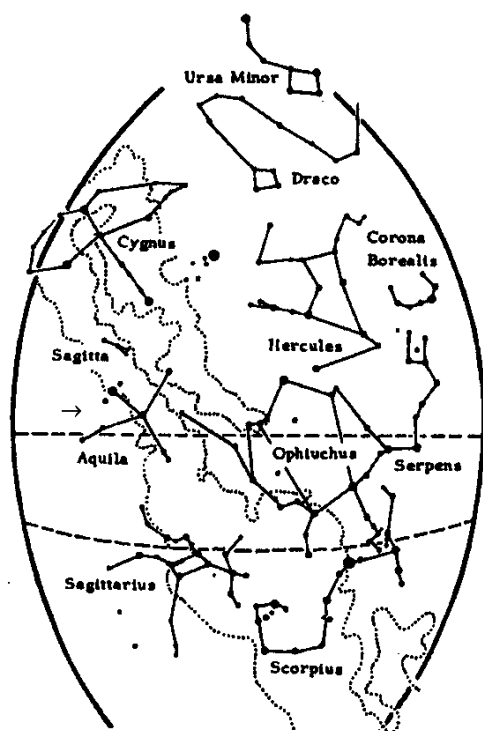
Miről is van szó? A Tejút, ez a sok milliárd csillagból álló égi vonulat, két ponton metszi az ekliptikát (napút, állatöv, zodiákus). Az egyik metszési pont az Ikrek csillagképben van, a másik kereszteződés pedig kettős, ugyanis a Tejút a Nyilas csillagkép felett két ágra válik, és a Skorpió, illetve a Bak csillagképekben metszi az ekliptikát, míg a Nyilas felett kis „szigetet”, „odút” képez.

A mi sasunk pontosan a Nyilas csillagkép felett trónol a Tejút-fán (köztudott, hogy a régiek nemcsak útként, folyóként, esetleg hídként vagy óriásasszonyként képzeltek el a tejutat, hanem faként is. Újfént emlékeztetni szeretnék Csontváry cédrusaira, elsősorban a Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban című festményére – annak „jobbik” ágára (lásd az ábrát). A csillagmítoszi hagyomány úgy tartja, hogy az a „tengely”, amely mentén a Tejút húzódik (természetesen képzeletbeli tengelyről van szó) az égen, vagyis az Ikrek–Nyilas tengely, élettengely, míg a rá merőleges Halak–Szűz tengelyt mint haláltengelyt ismeri ugyanez a hagyomány. (Érdekes módon a csillagászok előtt csak a legutolsó évtizedekben lett nyilvánvaló, hogy ha a saját tejútrendszerünk közepébe akarunk látni, akkor a „Nyilas-ablakon át kell kinéznünk”. Márpedig ez a központi mag az, amelynek életet gerjesztő energiája közvetve ránk nézve – a földi életre – is messzemenően meghatározó. Azt is tudni vélük a csillagászok – és ezt sem túl régen –, hogy a mi spirálgalaxisunk – a mi naprendszerünket is magába foglaló, felülnézetből négykarú spirálra emlékeztető, oldalnézetből közepén kiöblösödő korong alakú tejútrendszer – csak egy apró eleme annak az óriás extragalaxis-halmaznak, amelyet viszont a Szűz irányában érzékeltek, és minden valószínűség szerint egy mindent elnyelő fekete lyukról van szó, vagyis ránk nézve – a földi életre – halálos lehet.)

Az a tény, hogy a mi sasunk az élettengelyen őröklik, pontosabban magát az életfát őrzi, azt is jelenti, je-

16. kép. (Jankovics nyomán)

17. kép. A nyíl a Sas csillagképet jelöli
(Jankovics nyomán)

lentheti, e szerint a gondolkodás szerint, hogy ránk is vigyáz, úgy is, mint élők, úgy is, mint magyarokra.

A Napút és Tejút találkozásába egy további pálya is torkollik, ez pedig a Hold-pálya (Hold-út), a Hold ugyanis a Föld körül keringve azzal együtt a Nap körül is kering, méghozzá ugyanazon a pályán, mint a Nap maga, vagyis az ekliptikán. A Nap-pálya és a Hold-pálya is pontosan a Nyilas (és az Ikrek) csillagképben metszik egymást, amit a szaknyelv Hold-csomópontokként tart számon, és a Nap, illetve a Hold fogyásának égi helyeként ismertek.

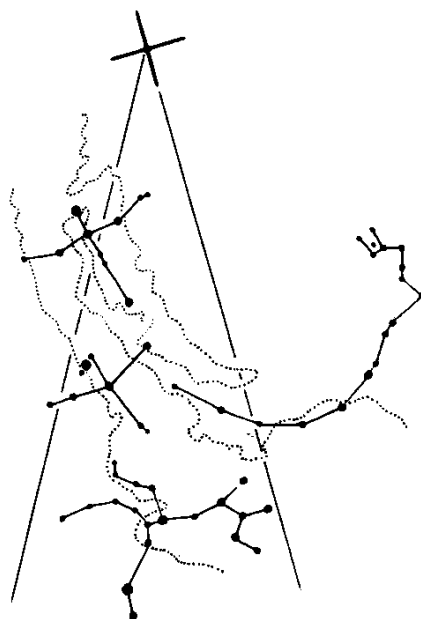
Ebből az aspektusból nézve a Sast, a madár valójában egy égi útkereszteződésen (hármass út) tölti be a „közle-

kedési rendőr” szerepét, irányítja a világosság, a sötétség, az élet és a halál „forgalmát”. (Lásd az ábrákat!)

A mundán asztrológia a magyarokhoz, a magyarsághoz, Magyarországhoz a Nyilas jegyét (jelét) rendelte, már a legrégebbi időktől kezdve. Láttuk az előzőekben a (sasnak) turulnak a magyarokhoz, a magyarsághoz, Magyarországhoz szorosan kapcsolódó képzetait. Ha tehát mindezt az égre vetítjük, olyan olvasata sejlik elő az égi együttesnek, mintha ez az őrmadár az említetteken túl a Nyilast, vagyis az „égi Magyarországot” is vigyázná ezen a hármass határon. (Érdekes további analógiát vehetünk észre, ha az égi hármass határt most a Földre – az Őrségre – képezzük, és a mai állapotokat tartjuk szem előtt, amikor tényleg három ország: Magyarország, Szlovénia és Ausztria határában terül szét az Aquila János-i életmű-templomegyüttes, vagyis a földi sas. Tekintve, hogy a vidéket régtől fogva három nép – a szlovén, akiket egykor vendeknek, vagy tótoknak hívtak Magyarországon, az osztrák-stájer, és a magyar – lakta, a dolog nem tűnik meglepőnek, azzal a megkötéssel, hogy ebben az esetben János evangélista sas-madara, de még inkább a Krisztusban testet öltő lélek-madár vigyázza alant a derék keresztényeket, legyenek azok magyarok, szlovének vagy osztrákok.)

Hogy a mi regedei festőnk eljutott-e gondolataiban ezekig a megállapításokig vagy sem, természetesen lehetne találgatni, annyi azonban bizonyos, hogy egy olyan eszmerendszerben (archaikus gondolkodás) alko-

18. kép. A Nyilas cikkelye. A cikkelyt a Tejút hasadéka keresztezi; legfelül a hasadékból repülő Hattyú látható, alatta az abból kiröppenő Sas, amellel pedig a hasadékból benyúló Kígyófarok (!). A sort alul a Nyilas csillagkép zárja le. A Nyilas a kelet-ázsiai zodiákusokban a Ló nevet viseli. Mivel a jegy a fogantatás helye a képzetekben, érthető, miért lesz a ló anyatottemmé (például a Fehérló) vagy apatottemmé (Ménrót, Monyók-monyas) olyan keleti lovas népeknél, mint a magyar

tott, ami megengedi, sőt egyenesen megköveteli ezt a fajta világmegéleést, világlátást, tekintve, hogy a középkorban a mikrokozmosz és a makrokozmosz, a filozófia, vallás, tudomány és a művészet stb. egy nagy és egységes létszemléletben ötvöződött: a „miképpen a Mennyben, azonképpen itt a Földön is” eszméjében...

EPILÓGUS

Őrzők, vigyázatok a strázsán,
Az Élet él, és élni akar,
Nem azért adott annyi szépet,
Hogy átvándoroljanak most rajta
Véres, s ostoba feneségek.
Oly szomorú embernek lenni
S szörnyűek az állat-hős igék
S a csillag-szóró éjszakák
Ma sem engedik feledtetni
Az ember Szépbe-szött hitét
S akik még vagytok, őrzön, árván,
Őrzők: vigyázatok a strázsán.
(Ady Endre: *Intés az Őrzőkhöz* – részlet)

CSERENFÖLD, 1995. JANUÁR 18.

FORRÁSMŰVEK

- Chronicon pictum, Marci De Kalt Chronica de gestis hungarorum, scriptum et compositum ex historiis antiquioribus anno 1358.* Képes Krónika, Kálty Márk krónikája a magyarok tetteiről, Magyar Helikon Kiadó, Bp. 1959.
- DERCSÉNYI DEZSŐ: *A jáki templom*, Corvina Kiadó, Bp. 1979.
- HOPPÁL MIHÁLY, JANKOVICS MARCELL, NAGY ANDRÁS, SZEMADÁM GYÖRGY: *Jelképtár*, Helikon Kiadó, Bp. 1990/1994.
- FRANK JÁNOS: *Makovecz Imre*, Corvina Kiadó, Bp. 1980.
- DÜCZ LÁSZLÓ: *A közöttünk élő turulmadár*, Antológia Kiadó, Lakitelek, 1993.
- BERÉNYI IVÁN, DIÓSZEGI ISTVÁN, HORVÁTH JENŐ, KALMÁR JÁNOS, SZABÓ PÉTER: *Királyok könyve, Magyarország és Erdély királyai, királynői, fejedelméi és kormányzói*, Officina Nova, Bp. 1994.
- JANEZ HÖFLER, JANEZ BALAZIC: *Johannes Aquila*, Pomurska založba, Murska Sobota, 1992.
- HUSZKA JÓZSEF: *A magyar turáni ornamentika története*, Nyers Csaba magánkiadása, Bp. 1994.
- HOPPÁL MIHÁLY: *Sámánok, lelkek és jelképek*, Helikon Kiadó, Bp. 1994.
- RUDOLF DRÖSSLER: *Amikor a csillagok istenek voltak*, Kossuth Kiadó, Bp. 1986.
- Magyar Anjou legendárium* (hasonmás kiadás), sajtó alá rendezte Levárdy Ferenc, Magyar Helikon, Corvina, Bp. 1975.
- THURÓCZY JÁNOS: *A magyarok krónikája*, Európa Könyvkiadó, Bp. 1980.
- GABRIEL BUNGE: *A szentháromság-ikon, a Szent ikonfestő Andrej Rubljov lelkesége és műve*, Örökségünk Kiadó, Nyíregyháza, 1994.

- JANEZ BALAZIC: *Az alsólendvai Hahold-Bánffyak, mint donátorok*, Lendvai Füzetek, Lendva, 1994.
- JANKOVICS MARCELL: *Jelképkalendárium*, Panoráma Kiadó, Bp. 1988.
- RADOCZY DÉNES: *Falképek a középkori Magyarországon*, Corvina, Bp. 1977.
- DR. MARIJAN ZADNIKAR: *Martjanci*, 1392 cerkev sv. Martina 1992, Pomurska založba, Murska Sobota, 1992.
- MARIJAN ZADNIKAR, JANEZ BALAZIC: *Turnišče, Zgodovinska in umetnostna podoba farne cerkve*, Pomurska založba, Murska Sobota, 1994.
- ROBERT K. G. TEMPLE: *Tajna Zvijezde Sirius*, Stvarnost, Zagreb, 1976.
- MARTIN BRENNAN: *The stars and the stones*, Ancient art and astronomy in Ireland, Thames and Hudson, London, 1983.
- BRANKO SOBAN: *Piramide so Orion*, Nil je Rimska cesta, Delo, 26.03.1994.
- J. CHEVALIER, A. GHEERBRANT: *Rječnik simbola*, Nakladni Zavod MH., Zagreb, 1983. 23.
- PAP GÁBOR: *Jött éve csodáknak*, A magyar csillagmítoszi hagyomány élő Atillája, Szabad Tér Kiadó, Bp. 1993.
- KOVÁCS JÓZSEF: *Nézzük meg együtt a veleméri románkori templom freskóit*, Művészet, XVIII. évfolyam, 3. szám, 1977.
- PAP GÁBOR: *Velemér – egy tér-idő gráf működési vázlata*, Művészet XIX. évfolyam, 6. szám, 1978.
- JANKOVICS MARCELL: *A fa mitológiája*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1991.
- LÜKŐ GÁBOR: *A magyar lélek formái*, Pannónia Kiadó, Pécs, 1987.
- JOSEF KLEPESTA, ANTONÍN RÜKL: *Csillagképek atlasza*, Gondolat Kiadó, Bp. 1978.
- DONALD H. MENZEL: *Csillagászat*, Gondolat Kiadó, Bp. 1980.
- Sz. A. Tokarjev szerkesztésében: *Mitológiai enciklopédia I–II.* Gondolat Kiadó, Bp. 1988.
- GERT RICHTER–GERHARD ULRICH: *Mitológiai és bibliai jelenetek a művészetben*, Képes lexikon, Officina Nova, Bp. 1994.
- CAROLE SCOTT: *Celestial Charts*, antique maps of the heavens Crescent Books, New York, 1988.
- DR. BRANISLAV SEVARLIC, MR. SOFIA SADAQOV: *Astronomski Atlas, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije*, Beograd.
- Csodakút (népmese, beavatás, álmefejtés, napút, mélylélektan, ezotéria)*. Tanulmányok a népmeséről, szerkesztette Pap Gábor, Pontifex Kiadó, Bp. 1995.

A kezdő és a záró képek
sámánt ábrázolnak, madárral a fejükön – permi leletek
a vaskor elejéről (Lükő Gábor nyomán)

